

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

“TÜRKİYE’DE SİYASAL PARTİLER ÇERÇEVESİNDE POLİTİK
YOZLAŞMA VE ETİK SORUNU”

Hazırlayan
Veysi OĞUZ

KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KARAMAN – 2011

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

“TÜRKİYE’DE SİYASAL PARTİLER ÇERÇEVESİNDE POLİTİK
YOZLAŞMA VE ETİK SORUNU”

Hazırlayan
Veysi OĞUZ

KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nuran KOYUNCU

KARAMAN – 2011

TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLER ÇERÇEVESİNDE POLİTİK
YOZLAŞMA VE ETİK SORUNU

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 13 / 06 / 2011.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Feriye Öktem

.....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Nuran Köyüncü

.....

Üye : Doç. Dr. Mehmet Aksoy

.....

Üye : .....

.....

Üye : .....

.....

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 08 / 06 / 2011 tarih ve 18 / 182 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. H. Bahadır AKIN

ÖNSÖZ

Ülkemizde yaşanan siyasal ve toplumsal çalkantıların temelinde yozlaşma olgusu yatmaktadır. Özellikle siyasal partiler, demokrasinin vazgeçilmez kuruluşları olması nedeniyle yozlaşma olgusunun merkezinde yer almaktadır. Bu noktada politik yozlaşma, siyasal partiler tarafından ortaya çıkan bozulma ve çürümenin kamusal alanda görünürlüğüdür. Bu görünürlük etik sorununu da gündeme getirmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'deki siyasal partilerin ortaya çıkışı ve gelişiminde görülen yozlaşmanın temelinde, etik sorununun ne derece önemli olduğunu tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma, Türkiye'deki siyasal partileri dönemsel olarak ele almakta ve görülen yozlaşmalara da değinilerek etik sorununu açıklamaya çalışmaktadır.

Tez çalışmam süresince yardım ve desteklerini benden esirgemeyen Ortadoğu Teknik Üniversitesi çalışanlarından Selman KIZILKAYA'ya, kütüphane görevlisi Bünyamin ERBAY'a ve Yüksel GÜNEŞ'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle çalışmamın hazırlanmasında ve bitirilmesinde en büyük katkısı olan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Nuran KOYUNCU'ya şükranlarımı sunarım. Ayrıca düşünsel anlamda ufkumu açan ve yetişmemde katkısı olan tüm hocalarımı da burada anmaktan gurur duyarım.

Veysi OĞUZ

28.05.2011

ÖZET

Siyasal partiler iktidarı ele geçirmek ya da iktidarın yürütülmesine katılmak amacıyla eylemde bulunan ve bir siyasal düşünce etrafında örgütlenen insan toplulukları olarak tanımlanmaktadır. Siyasal partiler milli iradenin oluşmasında ve hükümetin şekillenmesinde anahtar rol almalarından ötürü her zaman kamuoyunun gündemindedir.

Batı demokrasi kurumlarının oluşmasında etkili olan siyasal partilerin yüz elli yıllık bir mazisi vardır. Türkiye’de ise örgütlü ilk siyasal faaliyetler, II. Meşrutiyet’ten önce Osmanlı Devleti’nde meşruti bir yönetim tarzının ilan edilmesi amacıyla gizlilik içerisinde yürütülmüştür. Türkiye’de siyasal partiler ilk kez II. Meşrutiyet’in ilanından sonra (1909 yılında) yasal bir statüye kavuşmuştur.

Osmanlı Devleti’nin yıkıntıları üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, siyasal partiler geleneğini de Osmanlı Devleti’nden almıştır. Türkiye’de II. Meşrutiyet’ten sonra kurulan siyasal partilerin birbirlerine karşı yürüttükleri siyaset genel anlamıyla çatışma ve kavga boyutu ile ön plana çıkmıştır.

Türkiye’de siyasal partiler, iktidara geldiklerinde ya da iktidara ortak olduklarında, sahip oldukları siyasal güç ve yetkilerini partinin veya yandaşlarının çıkarlarını gözetecek bir biçimde kullanmaları nedeniyle politik yozlaşmalar yaşanmıştır. Ayrıca kamusal güç ve yetkinin ahlak ve hukuk kurallarının hiçe sayılarak kamusal yarar yerine, özel çıkar amacıyla kullanılması etik sorununu da gündeme getirmiştir.

Türkiye’de siyasal partiler tarafından siyaset, bir kamu hizmeti aracı olarak görülmemektedir. Menfaat temin eden ve dağıtan kuruluşlar olarak algılanan siyasal partilerin etik ilkelerin uygulanmasında sorun yaşamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de Siyasal Partiler, Politik Yozlaşma, Etik Sorunu.

ABSTRACT

**IN TERMS OF POLITICAL PARTIES, THE PROBLEM OF POLITICAL
CORRUPTION AND ETHICS IN TURKEY**

Political parties are found in action in order to seize power or to participate in the execution of power. Political parties are defined as communities organized around a political idea. That is why Political parties are always on the agenda of public opinion is that Political parties are involved in the formation of the national will and the government's key role in shaping the public agenda.

Political parties that are effective in the formation of effective institutions of western democracy have a past one hundred and fifty years. As to Turkey, before II. Monarchy, the first organized political activities were carried out in secrecy in order to be declared a constitutional management mode of constitutional. The political parties in Turkey became a legal status for the first time after, after the declaration of the second Constitutional Monarchy, 1909.

Republic of Turkey that was founded on the ruins of the Ottoman Empire has taken the tradition of political parties from the Ottoman Empire. Political parties that were founded after the second Constitutional Monarchy generally raised conflict and fighting over politics.

When political parties in Turkey come to power or to be common in power, they use their political power and privileges in the interests of the party or supporters. For this reason, political degenerations have been experienced in Turkey. Moreover, using the public power and authority and moral and legal rules instead of public utilities or the use of special interest raises the problem of ethic.

In Turkey, politics is not defined as a public service vehicle by the political parties. Political parties to be perceived as organizations supplying and distributing of interest live in the problem of ethic principles.

Keywords: Political Parties In Turkey, Political Corruption, The Problem Of Ethic.

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM: SİYASAL PARTİLER KAVRAMI İÇERİĞİ VE TÜRKİYE'DEKİ SİYASAL PARTİLER

I.1. Genel Bilgiler	1
I.2. Siyasal Parti Kavramı ve Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı	5
I.2.1. Siyasal Parti Kavramı ve Kavramsal Çerçeve.....	6
I.2.2. Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı	7
I.3. Siyasal Partilerin İşlevleri	9
I.3.1 Temsil	9
I.3.2. Siyasal Devşirme	10
I.3.3. Politikaların Belirlenmesi	10
I.3.4. Siyasal Mobilizasyon ve Sosyalleşme.....	10
I.3.5. Hükümetin Organizasyonu	11
I.4. Siyasal Partilerin Unsurları	11
I.4.1. Parti Örgütü	12
I.4.1.1. Komite Tipi Örgütlenme	12
I.4.1.2. Ocak Tipi Örgütlenme.....	13
I.4.1.3. Hücre Tipi Örgütlenme.....	13
I.4.1.4. Milis Tipi Örgütlenme	13

I.4.2. Parti Üyeliği	13
I.4.3. Parti Liderliği	14
I.4.4. Finansman	16
I.5. Siyasal Partilerin Türleri	17
I.5.1. Yapılarına Göre Siyasal Partiler.....	18
I.5.1.1. Kadro Partileri	18
I.5.1.2. Kitle (Yığın) Partileri.....	19
I.5.2. İşlevlerine Göre Siyasal Partiler.....	19
I.5.2.1. Bireysel Temsil Partileri.....	19
I.5.2.2. Sosyal Bütünleşme Partileri.....	20
I.5.3. Disiplinli Olup Olmamlarına Göre Siyasal Partiler.....	20
I.5.3.1. Serbest Partiler.....	21
I.5.3.2. Disiplinli Partiler	21
I.6. Siyasal Parti Sistemleri.....	22
I.6.1. Tek Partili Siyasal Sistemler	22
I.6.2. İki Partili Siyasal Sistemler	23
I.6.3. Çok Partili Siyasal Sistemler	24
I.7. Türkiye’de Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	25
I.7.1. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti (1889-1918).....	26
I.7.2. Mütareke Dönemi (1918-1923).....	29
I.7.3. Tek Parti Dönemi (1923-1945)	30
I.7.4. Türk Siyasal Hayatında Çok Partili Yaşam (1945-1960).....	34
I.7.4.1. Milli Kalkınma Partisi (18 Temmuz 1945)	36
I.7.4.2. Demokrat Parti (7 Ocak 1946 -29 Eylül 1960).....	37

I.7.5. 1960-1980 Dönemi Türk Siyasal Yaşamı	43
I.7.6. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinden 2002 Genel Seçimlerine Kadar Türk Siyasal Yaşamı.....	52

II. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLER AÇISINDAN POLİTİK YOZLAŞMA

II.1. Politik Yozlaşmanın Tanımı, Özellikleri ve Türleri	64
II.1.1. Politik Yozlaşmanın Tanımı	64
II.1.2. Politik Yozlaşmanın Özellikleri ve Fonksiyonları	66
II.1.3. Politik Yozlaşmanın Türleri.....	67
II.1.3.1. Rüşvet.....	68
II.1.3.2. İrtikap (Zorla Yiyicilik)	70
II.1.3.3. Zimmet.....	71
II.1.3.4. Kayırmacılık (Haksız Olarak Öncelik Tanımak).....	71
II.1.3.4.1. Adam Kayırmacılık (İltimas).....	72
II.1.3.4.1.1. Akraba Kayırmacılık (Nepotizm)	72
II.1.3.4.1.2. Eş-Dost Kayırmacılık (Kronizm)	73
II.1.3.4.2. Siyasal Kayırmacılık (Partizanlık/Patronaj)	73
II.1.3.4.3. Hizmet Kayırmacılığı	75
II.1.3.5. Gönül Yapma (Suvasyon).....	76
II.1.3.6. İktidarın Kişiselleşmesi, Parti Disiplini ve Lider Diktası	77
II.1.3.7. Aşırı Vaatte Bulunma ve Yalan Propaganda	78
II.1.3.8. Kamu Sırlarını Sızdırma ve Vurgunculuk	79
II.1.3.9. Rant Kollama	80
II.1.3.10. Lobıcılık.....	81

II.1.3.11. Politik Miyopluk	81
II.1.3.12. Oy Ticareti (Logrolling) ve Oy Satın Alma.....	82
II.1.3.13. Çoğunluğun Siyasal İktidarlarca Yanlış Algılanması.....	82
II.2. Politik Yozlaşmaya Neden Olan Faktörler	83
II.2.1. Politik Sürecin İşleyişinde "Özel Çıkar" Düşüncesinin Varlığı.....	84
II.2.2. Politik Güç ve Yetkilerin Sınırlanmaması.....	85
II.3. Türkiye’de Siyasal Partiler Açısından Politik Yozlaşma	85
II.4. Türkiye’de Politik Yozlaşma Kapsamına İlişkin Hukuki Normlar	96
II.4.1. 1982 Anayasasının 68. ve 69. maddeleri	97
II.4.2. 1982 Anayasasının 82. Maddesi	99
II.4.3. 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu	100
II.4.4. 628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Kanunu	104
II.4.5. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu.....	105
II.4.6. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu	106
II.5. Türkiye Büyük Millet Meclisi Aracılığıyla Politik Yozlaşmayı Önleme Yöntemleri	106
II.5.1. Soru	107
II.5.2. Genel Görüşme	107
II.5.3. Meclis Araştırması	108
II.5.5. Gensoru	108
II.5.4. Meclis Soruşturması	109

III. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SİYASAL PARTİLER AÇISINDAN ETİK SORUNU

III.1. Etik Tanımı ve Kavramsal Çerçeve İçerisinde Siyasal Partiler.....	110
--	-----

III.1.1. Etik	110
III.1.1.1. Ahlak- Etik İlişkisi	112
III.1.1.2. Değer-Etik İlişkisi	113
III.1.1.3. Hukuk-Etik İlişkisi.....	114
III.1.2. Etik Davranış İlkeleri.....	115
III.2.1. Dürüstlük.....	116
III.2.2. İlişkilere Bağlılık (Sadakat)	116
III.2.3. Sorumluluk.....	116
III.2.4. Öz Disiplin	117
III.2.5. Hesap Verebilirlik.....	117
III.2.6. Tarafsızlık	118
III.2.7. Eşitlik	118
III.2.8. Şeffaflık.....	119
III.2. Türkiye’de Siyasal Partiler Açısından Etik Sorunu.....	119
SONUÇ	126
KAYNAKÇA.....	130

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	:Anavatan Partisi
A-RMHC	:Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
AP	:Adalet Partisi
AYM	:Anayasa Mahkemesi
BMM	:Büyük Millet Meclisi
CGP	:Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHF	:Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DEHAP	:Demokratik Halk Partisi
DP	:Demokrat Parti
DYP	:Doğru Yol Partisi
GP	:Güven Partisi
HADEP	:Halkın Demokrasi Partisi
HEP	:Halkın Emek Partisi
İ.T.	: İttihat ve Terakki
KİT	:Kamu İktisadi teşebbüsleri
MBK	:Milli Birlik Komitesi
MC	:Milliyetçi Cephe
MGK	:Milli Güvenlik Konseyi
MHP	:Milliyetçi Hareket Partisi
MKP	:Milli Kalkınma Partisi

MNP	:Milli Nizam Partisi
MP	:Millet Partisi
MSP	:Milli Selamet Partisi
SCF	:Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	:Sosyal Demokrat Halk Partisi
SPK	:Siyasi Partiler Kanunu
STK	:Sivil Toplum kuruluşları
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	:Türkiye İşçi Partisi
TpCF	:Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası
TSK	:Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	:Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
YTP	:Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Günümüzde demokrasi, dünyada en çok saygı duyulan bir idare biçimidir. En basit haliyle bu idare biçimi “yönetme yetkisinin halktan alınması ve dolayısıyla halka karşı sorumlu ve halk tarafından değiştirilebilir nitelik taşıması” olarak tanımlanır. Demokrasilerde halktan yönetme yetkisini alan ve halkın siyasal katılımının doğrudan ve en önde gelen araçlarının başında siyasal partiler gelmektedir. Siyasal partiler demokratik süreçte taşıdıkları önem nedeniyle ülke çapında faaliyet göstermek ve seçimler yoluyla milli iradenin oluşmasını sağlamaktadır.

Siyasal partiler milli iradenin oluşması sürecinde eylemleriyle hep göz önünde olan ve icra ettiği fonksiyonları nedeniyle bir anlamda eğitici konumundadır. İktidarı hedeflemiş ve belli amaçları uhdesinde barındıran siyasal partiler, milli iradenin kendilerine emanet ettiği güç ve yetkiyi asıl amacı olan kamusal yarar ilkesine uygun bir şekilde kullanmak zorundadırlar. Aksi halde ortaya çıkan bozulma ve çürümenin, siyasal partilerin ortaya çıkmasının varlık sebebi olan demokrasiye, güvensizliğin halk arasında yaygınlık kazanmasına neden olacaktır.

Politik sahada iktidar yarışında bulunan siyasal partiler ayrıca demokratik sistemin devamlılığı ve işlerliliği açısından önemli roller üstlenmektedir. Bu nedenle, politik süreç içerisinde faaliyet gösteren aktörler, siyasal hayatın sağlıklı bir şekilde çalışması için birtakım sorumluluklar almak zorundadırlar. Bu açıdan, siyaset kurumu üzerine yapılan araştırmalarda genellikle; dürüstlük, şeffaflık, sorumluluk, tarafsızlık, güvenilirlik ve hesap verebilirlik gibi etik ilkeler üzerinde ısrarla durulmaktadır. Bunun temel nedeni halkta, siyasetçilerin ve bürokratların samimi davranmadıklarına yönelik var olan inançtır. Özellikle bu olgunun merkezinde bulunan siyasilerin kamu yararı için çalışmadıklarına olan inancın daha yaygın olduğu görülmektedir.

Etik çalışmalarının son yıllarda yoğunlaşması ve yolsuzluk iddialarının önemli ölçüde artması, Türk siyasal yaşamında özellikle siyasal iktidar sıfatını elde etmek isteyen, siyasal partiler çerçevesinde yaşanan tartışmaların, temelde bir etik kriz içinde olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu krizin aşılması ve politik sahanın halka hizmet kapasitesinin artırılması için öncelikle etik sorunların belirlenmesi gerekmektedir.

Çalışma Türkiye'deki siyasal partiler çerçevesinde, politik sahada görülen yozlaşmanın temelinde etik sorununun olduğunu belirlenmesi açısından tespit niteliği taşımaktadır. Çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde siyasal partiler kavramının tanımı ve kavramsal içeriğine değinilmiştir. Ayrıca ortaya çıkışı, işlevleri, parti örgütünün unsurları, siyasal partilerin türleri ve siyasal parti sistemlerine değinilerek akademik arka plan verilmeye çalışılmıştır. Akademik arka plan üzerinde Türkiye'deki siyasal partilerin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi dönemselsel olarak ele alınmıştır. Ele alınan dönemlerde ön plana çıkan siyasal partilere ve önemli siyasal olaylara değinilmiştir.

İkinci bölüm, politik yozlaşma konusunda, yozlaşma olgusu ve kavramı üzerinden siyasal partiler ve siyasetçiler temel aktör olarak ele alınmıştır. Politik yozlaşmanın ortaya çıkma nedenleri ve politik sahada görünürlüğüne değinilmiştir. Türkiye'de siyasal partilerin tarihsel süreci içerisinde görülen yolsuzluk olaylarına ve beraberinde getirdiği olumsuzluklara yer verilmiştir. Bu çerçevede yozlaşmanın engellenmesine yönelik hukuki normlara değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise etik kavramı ve içeriği kapsamında etik ilkelere değinilerek Türkiye'deki siyasal etik sorunun varlığı açıklanmaya çalışılmıştır.

I. SİYASAL PARTİLER KAVRAMI İÇERİĞİ VE TÜRKİYE'DEKİ SİYASAL PARTİLER

I.1. Genel Bilgiler

Modern siyasal sistemlerin en kayda değer örgütleri kuşkusuz siyasal partilerdir. Demokrasi'nin gelişmesi ve özümsemesi açısından icra ettiği fonksiyonları bir program dahilinde gerçekleştiren partilerin, rakip diğer partilere karşı izlediği yol bir anlamda toplumun şekillenmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla izlenen yolun ne olduğu ya da daha açık bir ifadeyle partiler arası 'siyaset'in kavramsal olarak neyi çağrıştırdığı önem arz etmektedir. Siyasal parti kavramının tanımı, içeriği ve türlerine girmeden önce siyaset kavramının ne olduğu ve siyasal partiler açısından neyi ifade ettiğinin belirtilmesinde yarar vardır.

Arapça kökenli olan "siyaset" kelimesi asıl kök "sase-yesusu" kelimesinden türetilmiştir. Başta atlar olmak üzere "hayvanları gütmek, sürmek veya terbiye etmek" manasına gelmektedir. Arapçada ki ilk kullanımı "at terbiyesi" veya "atçılık" anlamına gelen "siyasetu'l-hayl" şeklindedir. Bu tür bir kullanımı Eski Mısır'a ait taş kabartmalarda firavunların en yüksek siyasal yöneticilerin, bir ellerinde kamçı diğer ellerinde dizgin tutar biçimde resmedildikleri görülmektedir. Ayrıca Platon'un 'Devlet' eserinde ise politika "insanları idare etmek sanatı", "hayvanların sevk ve idaresi", "arabacının arabayı yönlendirmesi" şeklinde tanımlanmaktadır (Lewis, 1990: 5).

Siyaset kavramı ilk olarak Eski Mısır'da kullanılmış olup buradan Arap toplumlarına geçmiştir. Daha sonra İslamiyet'in yayılmasıyla Doğu-Türk İslam devletlerine geçmiş ve siyaset uzun süre Türk İslam devletlerinde "ceza" anlamında kullanılmıştır. Örneğin Nizâmülmülk tarafından kaleme alınan "Siyasetname" eserinde saraydaki hars emirinden, faka ve değnek taşıyanlardan ve "siyaset" sebeplerinden söz

edilmektedir. Özellikle Siyasetname’de hars emirinin siyasete yani “ceza tertibi”ne ilişkin görevleri olduğu ve halkın Padişah’tan çok bu hars emirinden korktuğu belirtilmektedir¹. Günümüzde ise siyasetin artık ceza ve idam şeklindeki kullanımlarına pek rastlanılmamaktadır. Siyaset günlük halk dilinde daha çok, “işbirlikçi, kurnazlık, manevra kabiliyeti” şeklinde anlaşılmaktadır (Daver, 1968: 4).

Günlük dilde sık kullanılan ve karıştırılan politika ve siyaset kelimeleri tarih içinde değişime uğrayarak birbirleri yerine kullanılmıştır. Bülent Daver’e göre “günlük dilde kullanılan politika sözcüğü yerine siyaset kelimesinin kullanımı arasında” kavramsal olarak bir fark yoktur (Daver, 1968: 5). Örneğin Politika sözcüğü kökü itibariyle Yunanca bir kelimedir. Antik Yunan da politika denilince, “polis”e yani şehir devlet’e, siteye ait işler olarak anlaşılıyordu. Buna paralel gelişen kavramlara baktığımızda “politikos”, devlet işlerini yürüten kişi anlamındayken, yine aynı kökten türetilen “politeia” ise devlet ya da cumhuriyet kavramını karşılamaktadır (Daver, 1968: 11).

Siyaseti toplumun her türlü ilişki ağında görmek mümkündür. Dolayısıyla siyaset kavramını, en üstün buyurma gücüne sahip devlet eksenli değerlendirildiğinde “toplumun tamamını ve birimleri arasındaki ilişkileri, belirli bir toprak parçası üzerinde fizik ve yasal zora başvurarak düzenleyen eylemler bütünüdür” şeklinde daha dar bir alanda görmek mümkündür (www.tdkterim.gov.tr).

Siyasetin temelini, farklı çıkar ve düşünceye sahip grupların çıkar mücadelesinden doğan “çatışma” oluşturmaktadır. Toplumdaki kıt kaynakların paylaşma çabası, bu çatışmanın nedenini oluştururken, paylaşımı gerçekleştirmenin yolu ise iktidara sahip olmaktan geçmektedir (Altıntaş, 2003: 1). Dolayısıyla siyaset “değerlerin paylaşılmasına hizmet eden bir araç ve toplumda uzlaşmayı ve dolayısıyla bütünlüğü

---

¹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Siyasetname eserini Farsçadan Türkçeye çeviren Mehmet Taha AYAR’ın 2010 yılında Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları sayfa 85 bkz.

sağlamaya yardımcı olan, kişisel çıkarlara karşı genel yararı ve insanların ortak iyiliğini gerçekleştirme hedefine yönelik herkesin yararına bir toplum düzeninin kurulması” için çaba harcama sanatıdır (Kapani, 2008: 17-18).

Siyaset bilimci Van Dyke, siyasetin çatışma boyutunu ön plana çıkartmak suretiyle “kamuyu ilgilendiren sorunlarda kendi tercihlerini kabul ettirmek, uygulamak, başkalarının tercihlerini engellemek üzere çeşitli aktörlerin yürüttükleri bir mücadeledir” şeklindeki tanımlar (İlter, 1977: 7). Van Dyke’i teyit eder şekilde Duvarger, politik realiteye dayanan bir görüşle politika alanındaki rekabet ve mücadelelerinin, her türlü faaliyetini “savaş” vasfında görme eğilimindedir (Okurer, 1969: 31). Diğer bir siyaset bilimci David Eston ise siyaseti, “maddi ve manevi değerlerin otoriteye göre dağıtılması sürecini” ifade etmektedir (Eston, 1965: 7).

Siyaset “insanların kendi tercihlerini kabul ettirme, başkalarının tercihlerini gerçekleşmesini engelleme” olarak algılandığında ve “maddi ve manevi değerlerin genel çıkar yerine kişisel çıkar” için kullanılması olarak ortaya çıktığında etik dışı davranışlar görülmekte, hoşgörü ve işbirliği yerini toplumsal çatışmaya bırakabilmektedir.

I.1.2. Siyasal Parti Kavramı ve Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı

Demokrasiyi benimsemiş ülkelerde (demokrasiyi benimsemeyen ülkelerde de görülen) iktidarı elde etmek isteyen veya iktidarı etkilemeye çalışan çeşitli siyasal güçler mevcuttur. Bunların güçleri, etkileri, süreklilikleri birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Ayrıca siyasal eylemlerin lider kadroları içindeki bireyler, siyasal hayatta bazı zaman dilimlerinde siyasete kısıtlı bir etkide bulunabilmektedir (Yayla, 2004: 201).

Ortaya çıkan toplumsal güçler, bireyi aşan toplumsal olaylar karşısında siyasal güçler içinden çıkarlar ve asıl o olaylara dayanır, onları temsil ederler. Bireyi aşan, onu çevreleyip kapsayan olaylar karşısında siyasal güçler, örgütlenmiş hale geldikleri zaman

bir etkide bulunabilmektedirler. Bu örgütlenmiş siyasal güçler arasında “seçmenler, kamuoyu, sivil toplum kuruluşları v.b.” genel ve uzun ömürlü toplumsal kuruluşların yanında, “miting, gösteri yürüyüşü v.b.” kısa ömürlü topluluklar da vardır. Siyaseti bir paylaşım aracı gören ve siyasal rant elde etmek için çaba harcayan, iktidarı ele geçirmeyi veya bir anlamda iktidara ortak olmayı hedeflemiş örgütsel yapıların başında ise siyasal partiler ve siyasetçiler gelmektedir (Çam, 1977: 165).

I.2.1. Siyasal Parti Kavramı ve Kavramsal Çerçeve

Modern çağın örgütlenmiş en yaygın ve etkili siyasal güçleri, siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Özellikle siyasal partiler modern siyasal hayatın temel aktörüdür (Daver, 1968: 207). Politika “iktidar ilişkileri” açısından veya “karar alma” süreci açısından görülse dahi bu iki ana düşüncenin merkezinde siyasal partiler yer almaktadır (Kapani, 2008: 159). Çünkü siyasal partiler iktidarı ele geçirmek ya da onun yürütülmesine katılmak amacıyla eylemde bulunan, örgütlenmiş ve bir siyasal düşünce etrafında toplanmış insan topluluklarıdır (Çam, 1977: 165).

Fransızca kökenli olan parti kavramı Osmanlıca da “fırka” anlamında kullanılmış olmakla beraber bugün Türkçede “parça”, “bölüm” kelimesine karşılık gelmektedir. Anlamsal olarak parti kavramına, siyasal kavramı da eklendiğinde ise “kendini siyasal bir etiketle tanımlayan yasal ve meşru yollardan, sürekli ve istikrarlı bir örgüt aracılığıyla seçmenlerin desteğini sağlayarak devlet aygıtının kontrolünü ele geçirmeye ve elde tutmaya çalışan siyasal topluluk” olarak tanımlanmaktadır (Sarıbay, 1997: 10).

Raymond Aron’a göre siyasi partiler “belli bir genel çıkar ve toplum inancı adına eylemde bulunan, hükümet görevlerine talip olmak isteyen, faaliyetleri az çok sürekli az çok da teşkilatlanmış gönüllü topluluklardır. Bir siyasi partinin esas hedefi mutlaka

iktidara sahip olmak değil, iktidara katılmaktır” (Aron, 1976: 59). M. Duvarger’e göre ise, “bir parti tek bir topluluk değil birçok topluluğun oluşturduğu bir bütündür. Ülke içinde dağılmış ve bir koordinasyonla birbirine eklenmiş küçük grupların meydana getirdiği bir birliktir” şeklinde tanımlar (Duvarger, 1993: 51). Ayrıca partiler genel amaçlı topluluklardır. Bunlar tam ve tutarlı düşünce sistemleri ortaya koyarlar, ulusal hayatın (hatta uluslararası hayatın) düzenlenmesi amacını güderler (Duvarger, 1993: 157).

Siyaset bilimi literatüründe siyasal partiler kavramı üzerinde mutabık kalınmış bir tanım bulunmamaktadır. Bunun başlıca sebebi siyasal partilerin icra ettiği fonksiyonların çeşitliliği, örgütlenme modelinin ülkeden ülkeye farklılık göstermesidir. Fakat üzerinde durulan tanımlara bakıldığında genel hatlarıyla siyasal partileri, belli bir toplum inancıyla hareket eden, siyasal iktidarı ele geçirmeyi veya bir anlamda siyasal iktidara katılmayı hedeflemiş, faaliyetleri az çok sürekli, düzenli, teşkilatlanmış gönüllü kuruluşlardır şeklinde tanımlayabiliriz.

1.2.2. Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı

Günümüzdeki anlam ve görünümleri çok farklı olmasına rağmen siyasi partilerin kökleri çok eskilere dayanmaktadır. İnsanların farklı toplumsal sınıflara ayrılmasıyla farklı düşünce ve çıkarlar arasında çatışmalar görülmüş, böylece çıkarları aynı olan kişiler bir araya gelerek devlet iktidarını ele geçirmeye ya da etkilemeye çalışmıştır. Örneğin Eski Atina toplumunda var olan toprak sahipleriyle, yoksul köylüler ve ticaretle uğraşanlar arasında ki çıkar çatışması, Eski Roma içindeki yurttaşlar, patriciler ve plepler arasındaki iktidarı etkileme çabaları gibi çıkar mücadeleleri bilinmektedir (www.ansiklopedi.com).

Çağdaş anlamda düşüncelerin ve çıkarların çatışmasının örgütsel olarak ortaya çıkmasının 150 yıllık bir mazisi vardır. Coğrafi keşifler ve sanayi devrimiyle değişen sınıf

ilişkileri siyasi partilerin, örgüt olarak doğuşunda etkili olmuştur (Kışlalı, 1994: 219). Aristokratlara karşı yükselen yeni sınıf burjuvazi, endüstrileşmeyle birlikte güçlenen işçi sınıfının da desteğini alarak ekonomik iktidarını, ülkeyi yönetme iktidarı ile perçinlemiştir. Bu süreç içerisinde siyasi partiler, sınıfların siyasi mücadelede örgütlenme ihtiyacına cevap veren örgütsel yapılar olmuşlardır (Perinçek, 1968: 9).

Modern anlamdaki ilk partiler 19 yy.'da Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır (Heywood, 2006: 357). Önceleri parlamentolarda aynı fikirdeki mebusların bloklaşarak meclis içinde gruplaştıkları (hizipleşmeler) görülmektedir. Daha sonra yalnız seçim zamanlarında eyleme geçen ve eşraflar tarafından yönetilen seçim örgütleri kurulmuştur. Duvarger'e göre parlamentoların güç ve yetkileri arttıkça parlamentolar içinde gruplaşmalar (hizipleşmeler) artmış, genel ve eşit oy prensibine yaklaşıldıkça da seçmen tabanının örgütlenmesi önem kazanmıştır. Bu örgütlenme ile adayların halka tanıtılması, seçmen oylarını toplama, temsilcileri ve seçmenleri bir araya getirme gibi işlevleri gerçekleştiren komiteler ortaya çıkmıştır (Duvarger, 1993: 74). Parlamentolarla, komiteler arasındaki organik ilişki zamanla komiteler lehine genişleyerek, ilk siyasi partilerin bu komiteler aracılığıyla kurumsal temelleri atılmıştır (Türköne, 2005: 256).

Siyasi partilerin doğuşunda ve gelişmesinde kişisel çıkar beklentisinin rolü de etkilidir. Bu beklentiler arasında yeniden seçilme kaygısı, bakanlık beklentisi, güç ve iktidar kazanma güdüsü gibi bir çok değişken faktör bulunmaktadır. Örneğin İngiliz parlamento gruplarının gelişiminde rüşvetin önemli bir payı bulunmaktadır. İngiltere kabine üyeleri uzun süre parlamento üyelerinin oylarını satın alarak kararlar çıkarmışlardır (Türköne, 2005: 257). Bu duruma bir diğer örnekte ABD'de 19 yy.'da görülen "Spoil Sistemi"dir. Ganimet sistemi de denilen bu yapıda iktidara geçen grup (parti), devletin

nimetlerini yandaşlarına dağıtmıştır. Bu yönde bir gelişmenin siyasi partilerin kurumsallaşması yönünde sağlam temeller sağlamış ve seçmen tabanının genişlemesine koşut olarak partilerin sosyal hayattaki etkinliklerini artırmıştır (www.yerelsiyaset.com). Duvarger bu tür gelişmeyi, partilerin ilk faaliyet alanları olan, dar seçimli burjuva demokrasilerinde açıkça maddi çıkar ve ideoloji temelinde değerlendirmektedir. İlk siyasi partiler, bunlardan ideolojiyi kişisel çıkar üzerine maskeleyerek kullandığına işaret ederek “partiye sadakatin hemen hiç anlamı yoktu, bir kimse çıkarı değiştiği anda partisini de değiştiriyordu. Meğer ki partinin kendisi ideolojisini ve takdirini değiştirsin” (Duvarger, 1993: 185).

I.3. Siyasal Partilerin İşlevleri

Devlet mekanizmasının gittikçe karmaşık bir hal aldığı dönemde (sanayi devrimiyle başlayan süreç) siyasal partilerin de işlevleri bu oranda çeşitlilik göstermiştir. Örneğin karmaşıklaşan üretim yapısıyla birlikte toplumsal kesimin ihtiyaçlarına cevap verecek ve siyasal alanda bu istekleri dillendirecek bir siyasi parti faaliyeti oluşmuştur. Siyasal partilerin birçok siyasi işlevi olmasına karşın bunlar arasında temsil, siyasal devşirme, politikaların belirlenmesi, hükümetin organizasyonu, siyasal mobilizasyon ve sosyalleşme fonksiyonları ön plana çıkmıştır.

I.3.1. Temsil

Genel bir tanımla temsil, birinin veya bir topluluğun adına davranma olarak tanımlanmaktadır (www.tdkterim.gov.tr). Siyasal partiler açısından temsil ise yöneticilerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla yönetilenler tarafından seçildiği demokratik rejimlerde bir topluluk adına hareket etmek, topluluğun düşüncesini savunmak olarak ifade edilmektedir (Duvarger, 1993: 454). Dolayısıyla demokratik ülkelerde, siyasal partilerin temel işlevi “halkı temsil” etmektir. Temsil ile siyasal partiler hem üyeleri hem de

seçmenleri tarafından, kendileri adına siyasal eylemde bulunma hakkını elde ederler (Türköne, 2005: 255).

I.3.2. Siyasal Devşirme

Siyasal kadroların siyasal partilerce eğitilmesi, profesyonel siyasetçilerin siyasi partiler içinden çıkması veya partiler aracılığıyla siyaset yapması olarak tanımlanmaktadır (Çam, 1977: 176). Dinamik ve eğitilmiş bir parti oluşturmak isteyen partiler, siyasal devşirme yolu ile aynı zamanda toplumsal dönüşüme hizmet edecek bir “aydınlar tabakası” gerçekleştirme işlevini de yerine getirmektedir (Gramsci, 1989: 268). Gramsci’ye göre, siyasal partilerin her şeyden önce kurmayı tasarladığı yeni toplumun ve devletin çekirdeğini kendi içinde yetiştirmesi gerekmektedir. Bunun için de, geleceğin aydınlarını ve yöneticilerini yetiştirme ve devlet yaşamının okulları olma işlevini görmektedir. Bu işlev partilerin kendi içinde gösterdikleri aday gösterme ve seçme yolu ile gerçekleşmektedir (Gramsci, 1989: 15-16).

I.3.3. Politikaların Belirlenmesi

Toplum içinde farklı çıkar gruplarının istek ve beklentilerini göz önünde tutarak belli bir program dahilinde politika belirleme işlevidir (Çam, 1977: 177). Bu program ile siyasi partiler, seçim dönemlerinde yapmayı taahhüt ettikleri vaatler ile seçmenlerinden oy isterler. Ayrıca siyasal partiler, farklı çıkarların siyaset sahnesinde yer almasıyla birlikte en azında bu çıkarların karşılanmasına çabılıyor izlenimi vererek, temsili bir güvenlik işlevini yerine getirirler (Türköne, 2005: 255).

I.3.4. Siyasal Mobilizasyon ve Sosyalleşme

Siyasal partiler bir ülkede yaşayan yurttaşların siyasal sisteme katılmalarında, siyasal bilinç ve kanaat oluşturmalarında köprü görevini görürler (Türköne, 2005: 256). Ayrıca kamuoyunun dikkatini sosyal sorunlara çekerek kamuoyunu aydınlatmak ve

sorunlara çözüm önerileri sunmak gibi iki yanlı çalışan bilgi alış verişi ile yurttaşların ülke sorunlarına kayıtsızlığı engellenmiş olur (Çam, 1977: 179). Siyasal sosyalleşme ise siyasal partilerin mevcut siyasi kültürün benimsenmesi ve sürdürülmesi yanında yeni değer ve inançların yaratılması sürecini ifade etmektedir (Teziç, 1998: 327).

I.3.5. Hükümetin Organizasyonu

Partiler oluşturdukları programlarla yasama organını biçimlendirmektedirler (Türküne, 2005: 256). Aynı zamanda iktidarı kullanmayı ve bir anlamda etkilemeyi gerçekleştirerek kamuoyu adına ülkeyi yönetme görevini de yerine getirmektedir (Teziç, 1998: 327).

I.4. Siyasal Partilerin Unsurları

Siyasi partilerin yapısı incelenirken, çıkarlarını savundukları ve dayandıkları sosyal grupları da tanımak, bilmek gerekir. Aslında sosyal bir tabanı olmayan ve buna bağlı olarak belli bir görüşü dile getirmeyen partilerin etkileri, bir süre sonra ortadan silinir gider. Siyaset bilimciler bir ülkede ki siyasal rejimi değerlendirmenin en sağlam araçlarının o ülkede ki siyasal partiler sisteminin ve partiler yapısının incelemesinden geçtiğini belirtmektedirler. Dolayısıyla partilerin dayandıkları hedef kitlelerine göre, belirgin bazı yapısal özellikler taşıması kaçınılmazdır. Partilerin yapısının en belirgin niteliklerinden biri, bu yapının kendiliğinden bulunan farklılığıdır. Temel unsurları, genel çatıları, üyelik bağları ve yönetici kurumları bakımından partiler farklı özellikler gösterirler (Kışlalı, 1994: 218).

Siyasi partiler, ülke genelinde etkinliklerini sürdürmek, amaçlarına ulaşmak için halk yığınlarını saflarına çekmek ya da onları mümkün olduğunca etkilemek isterler. Bu bakımdan, partiler ülke çapında bir örgüte sahip olmak için mahalli düzeyde ve merkezi alanda örgütlenmek zorundadırlar. Böyle olunca, siyasi parti tek bir topluluk değil,

fakat ülke içinde yayılmış, uyumluluk sağlayan bir çok topluluğun ortaya çıkardığı bir bütün şekline bürünmektedir (Duvarger, 1993: 51).

Partilerin hemen hemen tümünde bir örgütlenme biçimi, parti üyeliği, parti liderliği ve finansmanı bulunmaktadır. Dolayısıyla parti örgütü üyelerinin faaliyetlerinin genel çerçevesini, bunlar arasındaki dayanışmaya verilen biçim belirler. Liderlerin seçim mekanizmasını ve yetkilerini belirler. Çoğu zaman bazı partilerin niçin güçlü ve etkin, diğerlerinin ise neden güçsüz ve etkisiz olduklarını da açıklar (Sarıbay, 1997: 18-19).

I.4.1. Parti Örgütü

Siyasal partiler faaliyet ve sorumlulukların dağıtımını ile üzerinde mutabık kılınmış, belirlenmiş amaçların gerçekleşmesini kolaylaştırmak için, personelin düzenlenmesini gerçekleştirmesi olarak, bir örgüt yapısı oluşturmaktadır. Parti örgütü, üyelerin faaliyetlerinin genel çerçevesini, liderlerin yetkilerini ve üyeler arasındaki görev bölümünü belirler (www.ku.edu.tr). Duverger'e göre modern siyasi partilerin temel ayrıcalığı partilerin kuvvetli ve orijinal bir organizasyona sahip olmalarıdır. Dolayısıyla Duverger, siyasi partileri incelerken örgütlenme açısından değerlendirmekte ve her partinin kendine özgü örgütlenme yapısı vardır demektedir . Bu örgütlenmelerin çeşitli olmasına rağmen dört tipe indirgeyerek sınıflandırmaktadır. Bunlar komite, ocak, milis ve hücre tipi örgütlenme şekilleridir (Duvarger, 1993: 52).

I.4.1.1. Komite Tipi Örgütlenme

Komite tipi örgütlenmeler; bu örgütlenme tipi, ilk partilerin doğuşu döneminde genel oy'un yaygın olmadığı fakat vergi verenlerin "oy hakkına" sahip olduğu Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Parti üyeleri, toplumsal kesimlerin nüfuzlu ve seçkin kişileridir. Az sayıda üyeye sahiptirler (Kışlalı, 1994: 220).

I.4.1.2. Ocak Tipi Örgütlenme

Ocak tipi örgütlenmeler, kitle partilerinin doğuşuna paralel olarak 20. yy'da işçi sınıfının mücadeleleri ile genel oyun yaygınlaşması döneminde kullanılır hale gelmiştir. Komite tipi örgütlenmenin aksine kitlelere hitap etmeyi amaçlar. Özellikle sol partiler ile dinsel partilerin tercih ettikleri bir örgütlenme tipidir (Sarıbay , 2001: 20).

I.4.1.3. Hücre Tipi Örgütlenme

Hücre tipi örgütlenme, aynı meslekte çalışan kişileri bir araya getiren bir örgütlenme yapısının çekirdeğini oluşturur. Ocak tipi örgütlenmenin tersine daha sınırlı üye bulunduran örgütlenme tipidir. Hücrelerin mesleki hayatın sorunlarını, siyasal alana taşıyabilmesi ile işlevsel kılınmıştır. Komünist partiler tarafından ortaya çıkarılmış, gizli teşkilatlanmaya olanak tanıyan bir örgütlenme modelidir (Pars, 2005: 83).

I.4.1.4. Milis Tipi Örgütlenme

Milis tipi örgütlenme ise paramiliter, yarı askeri gruplaşmayı esas alan modeldir. Bu tip örgütlenmede azınlığın zor kullanarak, tüm toplum kesimleri üzerinde üstünlük sağlanması amaçlanır. Faşist partilerin kullandıkları, teşkilatlanma yapısını oluşturur (Pars, 2005: 84).

I.4.2. Parti Üyeliği

Parti üyesi deyimini, partilere göre farklı bir biçim almaktadır. Her parti kendine özgü bir üyelik anlayışına sahiptir. Örneğin bazı partiler için üye sadece seçim kampanyaları için gerekli bir unsur iken, bazı partiler için üye, partinin toplumu bir yöne kanalize etmesi için kullanılan bir araçtır.

Parti üyesi kavramı parti mensubu kavramının karşılığıdır. Partiye üye olmak, her şeyden önce, giriş beyannamesi doldurup imzalamak demektir. Bu usul öncelikle üyelik işlemine maddi bir biçim kazandırır ve üye hakkında bir bilgi fişi olma niteliğini

taşır. Aslında iki türlü üyelik işlemi ayrımı öngörülmektedir: Açık ve sınırlı üyelik. Birincisinde, üyelik formunu imzalamak ve bir aidat ödemeyi taahhüt etmek dışında hiçbir şart ve formalite yoktur. Partiye giriş sınırlandırılmamıştır. Sınırlı üyelik ise iki ayrı işlemle gerçekleşmektedir. Bu işlemler ilgilinin kabul edilmek üzere ön başvurusu ile partinin yetkili organının aldığı kabul kararıdır. Genellikle yetkili organ vasıtasıyla sonuçlandırılmaktadır. Ancak üyelik başvurusunun reddi halinde, alınan kararı bir üst mercilere taşımak mümkündür. Bazen de müracaat, özel bir komisyon tarafından incelenir. Genel olarak bu sistem, bir mecburi kefillikle tamamlanır (Duverger, 1993: 117).

Parti üyelerinin parti yönetimine katılımının derecesi açısından değerlendirme yapmak gerekirse partilerde beş katman bulunmaktadır. Bunlardan en geniş, partiye oy veren seçmenleri içine alır. İkinci katman ve birincisine göre daha az üye barındıran partiye sempatisini gizlemeyen taraftarları, üçüncü katman partiyle resmi bir bağı olan üyeleri, dördüncü katman partinin propagandasını ve faaliyetlerini yürüten militanları ve nihayet son katmanda, parti örgütünün en üst kademesinde yer alan yönetici ve liderleri içine alır.

Günlük yaşamda sık kullanılan profesyonel siyasetçi deyimini en üst katmanda yer alan yönetici kadroyu içermektedir. Profesyonel siyasetçi, siyasi hayata katılmak suretiyle çıkar sağlamayı amaç edinen kişileri ifade eder. Bunlar, çıkarlarına göre bir partiden ötekine geçmekte, transfer yapmakta oldukça becerikli kimselerdir. Bir partiye bağlılıkları içten değildir. Ama politik dalgalanmalara göre partiler bazen bunlara kapılarını açmak zorunda kalırlar.

I.4.3. Parti Liderliği

Siyasal partilerin liderliği aynen günümüzdeki sosyal guruplar gibi ikili bir yapı özelliği taşır; yani görünüşte demokratik, gerçekte oligarşıktır. Sadece birkaç faşist

parti, bu kurala istisna teşkil eder. Bunlar diğerlerinin gizlice uyguladığını, açıkça itiraf edecek cesareti gösterirler (Duverger, 1993: 188). Oysa demokratik ilkeler, liderliğin bütün kademelerde seçimle belirlenmesini, sık sık yenilenmesini, toplu bir nitelik taşınmasını ve zayıf bir otoriteye sahip olmasını gerektirir. Ancak liderler, doğal olarak iktidarlarını koruma ve arttırma eğiliminde olduklarından ve üyelere bu eğilimi engellemek bir yana, liderleri ön planda tutmak suretiyle onu güçlendirdiklerinden liderlerin otoriter ve oligarşik eğilimlerinin güçlenmesinde rol oynarlar (Duverger, 2004: 177).

Liderlerin seçiminde (seçim hilesi olarak) dolaylı temsil yaygın şekilde kullanılmaktadır. Parti liderleri (genel bşk., il bşk., ilçe bşk., milletvekili vb.) doğrudan doğruya üye tarafından değil, kendileri de seçilmiş olan delegeler tarafından seçilir. Dolaylı temsil, bir yandan demokrasiyi uyguladığını ileri sürerken, öte yandan onu ortadan kaldırmanın bir yolu olarak kullanılmaktadır. Delege seçimlerinde ise yapılan açık hilelerin (seçim yapmadan delege tespiti, parti memurlarının görevlendirilmesi vb.) dışında; delegelerin düşünceleri, hiçbir zaman kendilerini temsil ettiği üyeleriyle bir paralellik arz etmez. Dolayısıyla her ek delegasyon derecesinde tabanın iradesiyle tepenin kararı arasındaki makas biraz daha genişler. Çalışanların, varlıklarını borçlu buldukları çalıştıranları görevlerinde tutma eğiliminde olacakları şüphesizdir (Duverger, 1993: 197).

Demokrasi, meclis üyelerinin parti liderinden, seçmenlerin ise parti üyelerinden önde gelmesini gerektirir. Fakat uygulamada parlamento üyeleri, kendilerini liderlerinin emrindeki oy makinelerine dönüştüren bir itaate zorlanmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan bu kapalı, disiplinli, makineleşmiş örgüt yapısı bir ordunun hiyerarşik örgütlenmesine dönüşmektedir (Duverger, 1993: 538). Ayrıca uygulamada parti liderinin meclis üyelerine emir vermesi şeklini alır. Bu gücü parti liderlerine kazandıran, parlamento

üyelerinin belirlenmesi aşamasındaki parti liderinin rolüdür. Parti liderleri bu gücü sağlarken parlamento üyelerinin güçlenmemesi için çeşitli yollara başvururlar.

Bunlardan birincisi milletvekilinin bağlarını kuvvetlendirmesini önlemek için yörecilik (hemşehrilik bağıyla bağlı oldukları yer) eğilimine rağmen adayların temsil edecekleri bölge dışından aday gösterilmesidir. İkincisi kendini ispatlamış, toplumda kabul görmüş şöhretlerin elenmesidir. Dolayısıyla parti adaylarını genellikle tanınmamış kişilerden seçilmesidir. Liderlerin parlamento üyeleri üzerinde etkinliğini arttıran bir diğer unsurda milletvekilliği ve bakanlık gibi prestijli mevkilerin dağıtımıdır.

I.4.4. Finansman

Bir partinin uyguladığı veya uygulamak zorunda kaldığı finansman modeli o partinin örgütlenme, üyelik ve liderlik yapısını da etkileyerek belirleyici olmaktadır. Çünkü siyaset insanla yapıldığı kadar parayla da yapılan bir faaliyettir (www.bilkent.edu.tr). Örneğin siyasi parti örgütü kurmak için binaya ve binada çalışan insana, siyasi faaliyette bulunmak için iletişime, partiyi seçmene tanıtabilmek için propagandaya ve propaganda yapmak içinde miting, siyasi reklam gibi faaliyetlere ihtiyaç vardır. Bunların hepsi için para gereklidir (Arslan, 2008: 70).

Üyelerin karar sürecine katılımı, partinin demokratik katılım yollarını açması veya kapalı tutması, merkeziyetçi yapı, otoriter veya demokratik yönetim tarzının benimsenmesi finansman kaynağı ile bire bir ilişkilidir (www.kontder.org.tr). Günümüzde parayı kullanmayan partilerin ve adayların seçimlerde başarı şansı hemen hemen imkansızlaşmıştır. Siyasette fırsat eşitliğinin asli kaynağı olan para, çeşitli kaynaklardan sağlanabilmektedir. İlk kaynağı bilinmeden her türlü metaya çevrilebilen para, sonunda siyasi iktidarı ele geçirmeye yarayan bir araç haline dönüşebilmektedir (Gençkaya, 2002: 7).

Siyasi partilerin veya adayların artan siyasi propaganda teknikleri vasıtasıyla rakipleriyle yarışabilmek ya da onlardan geri kalmamak için ya kendi gelirlerinin veya varlıklarının bu masrafları karşılayabilmesi gerekmektedir. Masrafların karşılanamadığı durumda normal gelirlerinin dışında kayıt dışı gelir kaynakları yaratma ihtiyacı doğmaktadır. Bu ihtiyaç bazen zengin işadamlarından nakit veya aynı yardımlar (çanta, anahtarlık, kalem, ajanda, telefon, kömür, altın vb.) alınarak karşılanabildiği gibi bazen devlet kesesi veya imkanları ile bağlantı kullanılarak ya da kullanılacağı ima edilerek (iş verme vadi, belli ürünlere sübvansiyon uygulaması, hiç ihtiyaç yokken havaalanı yapımı, bazı ilçelere il olma sözü, tayin, terfi, lojman tahsisi vb.) yani gayri ahlaki yollarla, her türlü imkan kullanılarak da giderilebilmektedir. Başka bir ifadeyle ek finansman kaynakları yaratılmaya çalışılmaktadır (Arslan, 2008: 62). Bu sorun yeni değildir. Politikacılar iktidara gelebilmek veya iktidarda kalabilmek için sermayenin gücünden yararlanmışlardır. Sermaye çevreleri de bazı politikacıların yada partilerin parlamentoya girmesini sağlayacak desteği vererek, uzun vadede çıkar elde etme ve yaptıkları harcamaları bir şekilde -kat kat- geri alma, ayrıca ülkeyi sahne arkasında istedikleri gibi yönlendirme olanağı bulmuşlardır (Tacar, 1997: 3).

I.5. Siyasal Partilerin Türleri

Siyasal partiler arasında iç yapı, örgütlenme biçimi, hitap ettiği kitle, dayandığı düşünceler bakımından farklılıklar vardır (Heywood, 2006: 371). Örneğin siyasi parti sınıflandırması yapılırken Bülent Daver'in üzerinde durduğu karizmatik bir liderin varlığı ile hayat bulan şahıs partileri, Maurice Duverger'in kadro ve kitle parti ayrımı, Amerikan Siyaset bilimcisi Neuman'ın işlevlerine göre bireysel temsil ve sosyal bütünleşme partileri gibi. Birçok siyaset bilimci tarafından kabul gören sınıflandırma Maurice Duverger'in yapmış olduğu ve ön planda olan partilerin örgütlenme yapısı, parti programları ve

üyelerinin sosyal sınıflarını temel alan kitle ve kadro partileri ayrımıdır. İkincisi Neuman'ın bireysel temsil partileri ile sosyal bütünleşme partileridir. Son olarak partilerin disiplinli olup olmamalarına göre yapılan ayrımıdır (Kapani, 2008: 185) .

I.5.1. Yapılarına Göre Siyasi Partiler

Fransız Siyasal Bilimcisi Duverger, siyasi partileri yapılarına göre kadro partileri ve kitle (yığın) partileri olarak ikiye ayırmaktadır.

I.5.1.1. Kadro Partileri

Kadro partisi ile kitle partileri arasında ki ayrım bunların büyüklüklerine, üye sayılarına dayanmaz daha çok yapılarından kaynaklanır (Duverger, 1993: 106). Kadro partileri oy hakkının belirli miktarda vergi verenlere, belirli miktarda toprak sahiplerine verildiği -bir başka deyişle sınırlı oy hakkının olduğu- dönemde aristokrat ve burjuva sınıfının siyaset sahnesindeki görünümüdür. Dolayısıyla batı demokrasilerinde iktidar yarışında görülen ilk tür partilerdendir. Parlamento gruplarının hizipleşmeleri sonucu parlamento dışında örgütlenerek ortaya çıkmıştır (Öztekin, 2007: 85).

Kadro partileri üye sayılarını artırmaları açısından özel bir çaba harcamazlar. Genellikle seçimleri hazırlamak, kampanyayı yürütmek ve adaylarla teması kurmak için seçkinlerin bir araya getirilmesi söz konusudur (Duverger, 1993: 107). Bu seçkinler arasında her şeyden önce adı, prestiji veya ilişkileri sayesinde partiye destek olabilecek ve oy sağlayabilecek nüfuslu kişiler olması önemlidir. Bu bakımdan bu tür örgütlenen partilere komite partileri denir (Kapani, 2008: 185). İkincisi seçmenlere yön verme ve kampanyayı örgütlendirmeyi bilen teknisyenlerin varlığının olması ve son olarak mali destekçilerin finansman kaynağıdır (Duverger, 1993: 107).

Kadro partilerinin temel birimlerini komiteler oluşturur. Komitelerde herkese görev verilmez. Tüm kadro partilerinde parlamento gruplarını oluşturan milletvekillerini

partinin iç örgütlenmesinde öteki parti görevlilerine göre çok daha etkili, otoriteye sahip ve daha saygınlığı olan kişilerdir (Öztekin, 2007: 85). Kadro partilerinde parti disiplininin oldukça zayıf olması nedeniyle özellikle milletvekilleri parti örgütünden bağımsız hareket edebilmektedirler. Çünkü bu tip partilerde parti örgütünün parlamenterlere katkısı yok denecek kadar azdır. Aksine seçilen parlamenterlerin parti örgütüne katkıları vardır (Abadan Unat, 1983: 64)

I.5.1.2. Kitle (Yığın) Partileri

Kitle Partileri, kadro partilerinden çok daha sonra kitlelerin oy hakkına kavuşarak siyasal sahada etkili olması ile ortaya çıkmışlardır. Bu tür partilerin üyeleri olmadığı takdirde parti, öğrencisiz bir öğretmene benzer (Duvarger, 1993: 106). Mali yönden de parti esas itibariyle üyelerin ödediği aidatlara dayanır. Ocak tipi örgütlenme biçimi ile bu aidatların düzenli ödenmesi sağlanmaktadır. Oysa kadro partilerinin üyeleri çoğunlukla varlıklı kişiler olmalarından ötürü parti bağışlarla bile çok güçlü olabilmektedir (Tanilli, 1982: 217). Siyasal yönden de kitle partilerinin ideolojik çizgileri daha belirgin ve tutarlıdır. Ayrıca üyelerini siyasal yönden eğitme, yetiştirme ve bilinçlendirme yolunda devamlı faaliyet gösterirler. Örgütlenme açısından kitle partileri, gevşek bağlantılı kadro partilerinden farklı olarak merkezîyetçi ve disiplinli kuruluşlardır (Kapani, 2008: 186-187).

I.5.2. İşlevlerine Göre Siyasi Partiler

Amerikan Siyaset Bilimcisi Sigmund Neumann siyasi partileri işlevlerine göre, bireysel temsil partileri ve sosyal bütünleşme partileri olarak ikiye ayırmaktadır.

I.5.2.1. Bireysel Temsil Partileri

Bu tür partilerin faaliyetleri, seçim kampanyaları, parlamento ve hükümet çalışmaları ile sınırlıdır. Üyelerin parti ile olan ilişkileri seçim kampanyalarında, partinin iktidarı elde edecek çoğunluğu sağlamasından öteye geçmez (Kapani, 2008: 189). Parti,

üyelerinin hayatında çok sınırlı rol oynar ve onların günlük yaşayışları ve düşünceleri üzerinde bir hükümlanlık kurmaya çalışmaz. Onun içinde bunlara “sınırlı partiler” de denir. Ulaşabildiği kadar geniş seçmen topluluğuna hitap etmeyi amaçlayan bu partilerin, aday göstermek ve adaylarının seçilmelerini sağlamak temel işlev olarak kabul edilir. Seçilen adaylar parti disiplinine sıkı sıkıya bağlı olmadan kendi iradeleriyle hareket etmekte serbesttirler (Teziç, 1991: 329).

I.5.2.2. Sosyal Bütünleşme Partileri

Sosyal Bütünleşme Partileri, kişiyi kendi kaderi ile baş başa bırakan liberal anlayışa tepki olarak, kişinin toplumla yeniden kaynaştırılmasını sağlayacak örgütler olarak gelişmişlerdir. Üyelerini örgütsel ve ideolojik bir noktada birleştirerek onlarla sürekli iletişim halinde olan bu partiler üyelerinin sosyal yaşamıyla da ilgilenmektedirler (Teziç, 1991: 330). Sosyal Bütünleşme Partileri kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki parti içi eğitim faaliyetleri ile partinin yan kuruluşları vasıtasıyla (yardım kuruluşları, kooperatif, dernek vb.) üyelerinin hayatında önemli bir yer tutan “Demokratik Bütünleşme Partileri”dir. İkincisi, üyenin özel hayatı ile sosyal hayatı arasında ayrımı ortadan kaldıran, toplumsal ilişkilerde parti dayanışmasını her şeyin üzerinde kabul eden, parti üyelerine çok sınırlı bir bağımsız düşünce ve hareket alanı bırakan katı bir ideolojik yapılanmadaki “Totaliter Bütünleşme Patileri”dir (Kapani, 2008: 190).

I.5.3. Disiplinli Olup Olmamalarına Göre Siyasal Partiler

Siyasi parti yöneticilerinin üyeler ve partili parlamenterler üzerinde otoriteye sahip olup olmadıklarına göre partiler, serbest ve disiplinli olma yönünden incelenmektedir (Teziç, 1991: 331).

I.5.3.1. Serbest Partiler

Üyelerini, parlamenterlerini ve bakanlarını katı bir disipline tabi tutmayan bu partilerde; parti yöneticileri üyelerini, parlamenterlerini belli bir yönde oy kullanmaları ya da tutum almaları için etkilemeye çalışsa da üyeleri ve parlamenterleri üzerinde bağlayıcı ya da zorlayıcı karar almazlar. Parlamenterlerinin kararlarını etkileyecek, etkili bir disiplin mekanizması yoktur. En tipik örneği ABD’de görülen bu partilerde ideolojik birlik yoktur (Teziç, 1976: 89).

I.5.3.2. Disiplinli Partiler

Üyelerinin, partinin tüzüğüne, programına ve kararlarına sıkı bir biçimde bağlı oldukları bu partilerde; grup kararları parlamenterleri bağlar, aksi halde parti yöneticilerinin elinde itaatsiz parlamenterleri veya üyeleri, emirlerini kabul ve itaya zorlayacak bazı yöntem ve araçlar bulunmaktadır (Teziç, 1976: 84). Parlamenter rejimin uygulandığı ülkelerde, partilerin disiplinli oluşlarının somut örnekleri parlamento faaliyetlerinde görülür. Parlamenterler parti gruplarında, grup çoğunluğunun aldığı kararlar doğrultusunda, meclis genel kurulunda oy kullanmaya mecbur bırakılmaktadırlar. Bu noktada görülen sorun parti disiplini ile parti içi demokrasi ilkesi arasındaki dengeyi kurabilmektir. Çünkü parti disiplininin yerleşmesi, parti liderinin ya da yönetici kadronun partiye egemen olmalarını ve giderek partilerde oligarşik eğilimlerin oluşmasının temelini oluşturmaktadır.

Demokratik olarak nitelendirilecek partilerde, parti yönetim kurulu ve organları, üyeler tarafından serbestçe seçilirler. Partinin ideolojisi ve izleyeceği politikanın genel hatları belirli periyotlarla yapılan kongrelerde farklı eğilimlerin tartışılması sonucu oluşur. Otokratik partilerde ise yönetici kadrolar ve parti ideolojisi, parti ileri gelenleri tarafından

belirlenir. Disiplinli bir parti her zaman otokratik olmadığı gibi bütün otokratik partiler de disiplinli olmayabilir (Teziç, 1991: 335).

I.6. Siyasal Parti Sistemleri

Her ülkede belirli bir zaman içinde ülkenin toplumsal gelişmesi, sosyo-politik durumu gereği belli parti sistemi oluşur. Bu bakımdan her siyasal rejimde belli bir parti sistemi mevcuttur. Bunlar tek partili, iki partili ve çok partili sistemlerdir. Gerçekte parti sistemleri arasında bir ayırım yapılırken sayı kriterinin yanı sıra partilerin kuvvetleri, karşılıklı ilişkileri, sosyolojik nitelikleri, ideolojik tutum ve davranışları gibi faktörlerde etkili olmaktadır (Kapani, 2008: 94).

I.6.1. Tek Partili Siyasal Sistemler

Tek partili siyasal sistemler bir başka ifadeyle tek partili sistem 1930 yıllarından beri kullanılan bir siyaset bilimi terimidir. Tek partili sistemlerin en tipik örneklerini komünist (totaliter) ve faşist partiler (otoriter) oluşturmaktadır (Abadan Unat, 1983: 163). Fakat Türkiye'deki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin 1923-1946 dönemi gibi bu sınıflandırmanın dışında olan siyasal partiler mevcuttur (Duvarger, 1993: 336).

Gerçekte tek parti sisteminde hukuken ve fiilen sadece bir parti vardır. Tek parti dışında başka partilerin kurulması ve faaliyeti kesin olarak yasaklanmıştır. Bu tam anlamıyla tekelci, iktidar üzerindeki her türlü rekabeti, yarışmayı ve paylaşmayı reddeden siyasal sistemdir (Heywood, 2006: 372). Tek parti sisteminde parti, kamuoyunu kalıba sokmak, şekillendirmek, örgütlendirmek, yöneltmek ve yönetmek bakımından bir araç niteliği alır. Parti, bir propaganda organı olduğu kadar bir polis organıdır. Bu bakımdan parti devlet bütünleşmesi söz konusudur (Duvarger, 1993: 340).

Tek parti sisteminin yaygın olarak iki farklı görünümü vardır. Bunlar, Totaliter tek parti ve Otoriter tek partilerdir. Totaliter tek parti sistemlerinde, toplumun sosyolojik,

hukuksal, siyasal ve ekonomik yapısı tek ve önceden belirlenmiş ideolojiye göre yönlendirilir. Bu sistemin en tipik örneğini Küba ve 1950-1990 dönemi Çin Halk Cumhuriyeti oluşturur. Sovyetler Birliği'ndeki sistemin çözülmesi ve yeniden yapılandırılması ile bu parti rejiminde değişiklikler olmuştur (Yücekök, 1987: 93).

Otoriter tek parti sisteminde parti, köklü ve belirgin bir dünya görüşüne dayanmaz. Bu sistemde parti, daha çok milli bütünleşmeyi, ekonomik kalkınmayı ve siyasal modernleşmeyi gerçekleştirme gibi hedeflere yönelmiştir. Partinin tüm faaliyeti totaliter tek parti sistemin de olduğu gibi toplumun tüm faaliyetini kontrol altına almaz. Otoriter tek partiler, daha çok gelecekteki çoğulcu bir sistemin çekirdeğini kendi içinde barındırırlar. Otoriter tek parti sistemine örnek olarak Türkiye'deki CHP'nin 1923-1946 tek parti dönemini ve bugün üçüncü dünya ülkelerinin bir kısmında görmek mümkündür (Duvarger, 1993: 360).

I.6.2. İki Partili Siyasal Sistemler

İki partili sistem, iktidarı kazanmak için eşit şansa sahip iki ana partinin olduğu parti sistemidir. İki partili siyasal sistemlerin en tipik örneklerini ABD'de ve İngiltere'de görmek mümkündür. Bu iki ülkede yıllardır siyasi iktidarı iki belirli parti, neredeyse parlamentodaki sandalyelerin büyük bir çoğunluğunu sürekli paylaşmaktadır (Kapani, 2008: 199). Bu siyasi partiler ABD'deki Cumhuriyetçi parti ile Demokrat partidir. İngiltere'de ise İşçi partisi ile Muhafazakar partidir. İki partili sistemlerde öteki küçük partiler, büyük partiye yaklaşamadıklarından iktidar olmaya yakın olan siyasal partiyi destekleme yoluna gitmektedirler (Abadan Unat, 1983: 170).

İki partili sistemler iktidar ve muhalefet arasında süregelen rekabete dayanan, güçlü ve halka karşı sorumlu hükümet kurduklarından, güvenilir bir siyasal sistem biçimidir. Hükümet, devleti yönetebilse bile sabit bir şekilde hükümeti bekleyen bir

muhalefet tarafından sınırlandırıldığından ötürü rahat olamazlar ya da tasasız davranamazlar (Kapani, 2008: 201). İki partili sistem, ılımlı lehine bir yanlılık yaratır. Çünkü iktidara ulaşma amacıyla iki parti de ortada bulunan karasız oylar için merkez tabanda mücadele zorundadır. Bu şekilde iktidarı denetleme görevini gören muhalefet aynı zamanda iktidar nimetinin adil bir şekilde dağılmasına yardımcı olur (Heywood, 2006: 375).

I.6.3. Çok Partili Sistemler

Çok partili siyasal sistemlerde siyasi partilerin oluşumu sınırlandırılmadığı gibi, siyasi partilerin parlamentodaki oranları arasında birbirlerini az çok yakından izledikleri ve eşit oranda olmasa bile iktidarı etkileme gücünde buldukları sistem olarak tanımlanmaktadır (Kapani, 2008: 201). Bu bakımdan çok partili siyasal sistemin bulunduğu ülkelerde ikiden fazla siyasi parti birbirine yakın oranlarda parlamentoda temsilci bulundurmaktadır. Bu sistemlere örnek olarak İtalya, Belçika, Fransa ve 1980 öncesi Türkiye gösterilmektedir (Öztekin, 2007: 96).

Çok partili sisteme yöneltilen eleştirilerin başında koalisyon kurmanın zorlukları ve tehlikeleri ile ilgilidir. Seçime giren partilerden tek başına hükümeti kuracak kadar güçlü parti olmadığında seçim sonrası pazarlıkların tamamlanması, haftalar ya da aylar sürmektedir. Bununla birlikte kurulan koalisyon hükümetleri, koalisyon partileri arasındaki tartışmalara, hükümet meselelerinden daha fazla önem verilerek ülkede çalkantılı ve istikrarsız bir yapı doğmasına neden olmaktadır (Kapani, 2008: 204). Koalisyon, rakip partilerin amaçlarını tek başlarına başaramayacaklarını fark ettiklerinde ya da ortak bir tehdit algıladıklarında bir araya gelmeleridir şeklinde tanımlandığında bir uzlaşma ve anlaşma ortamı oluşturmak kaçınılmaz olmaktadır (<http://www.tdk.org.tr>). Dolayısıyla koalisyon oluşturma sürecinde, koalisyonun devam etmesini sağlayan görüşleri ve çatışan çıkarları hesaba katmak zorunda olan partiler, geniş bir sorumluluğu

üstlenmektedirler. Aksi halde istikrarsız bir hükümet kaçınılmaz görünür (Özbudun, 1993: 140). Bir diğer eleştiri de uyum ve anlaşmaya yönelik eğilimin, siyasi merkez tarafından büyük oranda hakim olunması anlamına gelir. Her ne kadar olumlu görünse de koalisyon politikası, inanç ve ilke yönelimlerinden çok, asgari müşterek uzlaşma ve ara yolu bulma arayışı ile parti politikalarından ve ilkelerinden bir sapmaya yol açarak çarpık bir sistem ortaya çıkarmaktadır (Heywood, 2006: 380).

I.7. Türkiye’deki Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Kurumsallaşmış geniş ve karmaşık bir imparatorluğun ihtiyaçlarına karşılık arayan Osmanlı devletinin yöneticileri 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren batıda gelişen olayların ve ülke içerisinde görülen hareketliliğinin (toplumsal-ekonomik-siyasal koşulların) Osmanlı devleti lehine dönüşmesi için yeni yapıların kurulması ihtiyacını hissetmiştir. Özellikle Sened-i İttifak’la (1806) başlayan bu süreç Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856), I. Meşrutiyet (1877), II. Meşrutiyet (1908) ve I. Dünya savaşına dek sürmüştür. Milli Mücadele dönemi ise Osmanlı Devleti’nde görülen hareketliliğin son noktası olmuştur. Osmanlı Devleti’nin Sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile yeni kurumların oluşması ile devam etmiştir (Eryılmaz, 2004: 133).

Tanzimat Fermanı, Osmanlı merkezi otoritesinin (Padişah’ın) egemenliğini sınırlayan ve bu sınırlamayı bütün Osmanlı halkına duyuran ilk belgedir (Çavdar, 1992: 9). Ortaylı’ya göre bu fermanı yayınlayan bürokratların amacı yasal, düzgün işleyen ve refahı sağlayacak idari bir mekanizma kurarak siyasi demokrasi, halkın siyasi katılımı ve denetimi gibi mekanizmaları geliştirmek, kurumsallaştırmak değildir. Fakat böyle bir yapının biçimsel de olsa kurulması için çaba harcandığı görülmektedir (Ortaylı, 1998: 145).

Osmanlı imparatorluğunda II. Meşruiyet'e dek kurulan siyasi örgütler, bugünkü anlamıyla parti olmaktan oldukça uzaktır. Örgütlü ilk siyasi faaliyetleri yapanlar 19. yy. başlarında ve balkanlardaki milliyetçilik akımının destekleyicisi olan ve ülke sınırları içinde gizli faaliyetlerde bulunan azınlık kuruluşlarıdır. Bunların başında 1814 yılında Odesa'da kurulan ve Yunan bağımsızlık hareketini destekleyen Etnik-i Eteryaya gösterilmektedir (Tunaya, 1952: 81). Türklerin kurduğu ilk örgütler ise I. Meşruiyet'ten önce kurulmuş olup ve meşruti bir yönetimin gizli mücadelesini yapmışlardır. Ayrıca bu dernekler Tanzimat dönemi ile birlikte merkezileşen yönetime karşı hareket etmiş ve gizli bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir (Berkes, 1973: 241). Bu siyasi derneklerin ilki olan Fedailer Cemiyeti'nin varlığı hükümetçe öğrenilip üyeleri ağır cezalara çarptırılmıştır (Tunaya, 1952: 90).

I. Meşrutiyet (1876) ile Anayasal bir döneme geçişte itici bir güç olarak ortaya çıkan Yeni Osmanlılar, Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısının bir ürünü olarak örgütlenmiştir. Yeni Osmanlılara göre batı siyasal kurumları devletin bekası için olmazsa olmaz şarttır (Mardin, 1964: 89). Yeni Osmanlıların bu inançla yürüttüğü faaliyetlerinin bir sonucu olarak Osmanlı Devleti 23 Aralık 1876'da "Kanun-i Esasi"nin ilanı ile ilk kez anayasal bir devlet haline gelmiştir. Anayasada siyasal partiler ile ilgili bir hüküm yoktur ve siyasal faaliyetler yine gizlilik içinde yapılmıştır. Anayasanın ilanından kısa bir süre sonra (14 Mart 1878) II. Abdülhamit tarafından Rusya ile olan savaş ileri sürülerek Kanunu Esasi askıya alınmıştır. Bunun sonucu olarak, ülke içinde Abdülhamit yönetimine yönelik tepkiler de beraberinde gelmiştir (Çavdar, 1992: 14-15).

I.7.1. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti (1889-1918)

Kanuni Esasinin askıya alınması ve parlamentonun dağıtılmasından sonra II. Abdülhamit'in şahsına ve kurduğu yönetime duyulan tepkiler yeni örgütlere yol açmıştır.

1889 yılında Sirkeci Demir Kapı'daki "Tıbbiye-i Askeriye" okulu örgencilerinden bir gurup II. Abdülhamit yönetimine karşı direnmek amacıyla "İttihad-ı Osman-i" adında gizli bir örgüt kurmuşlardır. Hücre esasına göre kurulan bu örgüt, Paris'te Ahmet Rıza ile iletişim kurmasından sonra örgütün adı "İttihat ve Terakki"ye dönüşmüştür (Teziç, 1976: 177).

İttihat ve Terakki'nin ülke sınırları dışındaki faaliyetleri artmış ve kendi içinde farklı seslerin yükselmesine yol açmıştır. Bu seslerin ortadan kaldırılması amacıyla 1902 yılında Paris'te I. Jön Türk Kongresi toplanmıştır. Bu kongre birleşme yerine iki ayrı gurubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gruplardan biri Ahmet Rıza'nın liderliğinde Osmanlı "Terakki ve İttihat Cemiyeti", diğer grup Prens Sabahattin'in önderliğinde "Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti"dir (Tunaya, 1960: 70). Jön Türkler'in 1902 yılında aralarında baş gösteren fikir farklılığının ve ardından doğan bölünmenin bugüne kadar uzanan siyasal mücadelenin temellerini oluşturduğu belirtilmektedir (Sarıca, 1973: 246).

23 Temmuz 1908 tarihinde II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki üyelerinin baskılarına boyun eğmek zorunda kalmış ve Kanuni Esasi'nin tekrar yürürlüğe girdiğini, Meclisi Mebus'san için seçimlerin yapılmasını açıklamıştır. Bu tarihten 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Anlaşmasına kadar geçen süreye II. Meşrutiyet dönemi adı verilmekte olup dış görünüşüyle çok partili bir siyasal dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan partilerin (Fırkaların) en büyük özelliği gizlilikten sıyrılmaları olmuştur (Teziç, 1976: 181). I. Meşrutiyet siyasi partilerin kurulmasına imkan vermezken II. Meşrutiyet'in ilanı ile 1909'da Kanun-i Esasi'nin değiştirilen 120. maddesi uyarınca cemiyet kurma hürriyeti tanınmıştır. Bu tarihten sonra siyasi partiler yasal olarak Türk siyasal hayatına

girmiş oldu (Çakıllıkoyak, 1998: 2). II. Meşrutiyet ile birlikte halkın siyasi hayata katılması sınırlı ve bilinçsiz olmuştur (Perinçek, 1968: 19).

II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan siyasal ortamda ön planda olan iki parti vardır. "İttihat ve Terakki" ile "Hürriyet ve İtilaf" partisidir (Perinçek, 1968: 17). Bunların dışında II. Meşrutiyet döneminde yirmi beş kadar siyasi parti vardır (Payaslıoğlu, 1960: 8). II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren başlayan çok partili siyasal sistem deneyimi seçim baskıları ve yolsuzluklarını da beraberinde getirmiştir. İlk genel seçiminin ardından tam üç yıl sonra İstanbul mebusluğunun boşalması ile 11 Aralık 1911 yılında ilk kez ara seçime gidilmiştir. Bu ara seçimde İttihat Terakki'ye karşı güçlü bir muhalefetin ortaya çıktığı görülmüştür. 1912 yılında II. Meşrutiyet'in ikinci genel seçimleri yapılmış ve dönemin iktidarı (İttihat Terakki Partisi) devletin gücünü kullanarak tam bir baskı ve korku ortamı oluşturarak oyların muhalefete gitmesini engellemiştir. Başkalarının adına oy kullanmak, oy sayımı sırasında hile yapmak gibi yolsuzluklarla seçim sonuçlarına gölge düşürülmüştür. Bu seçime, dönemin muhalif sesleri tarafından "Dayaklı Seçim" ya da "Sopalı Seçim" adı verilmiştir (Alkan, 1998: 50).

1908'de yapılan seçimlerde mebus çoğunluğunu elde eden İttihat ve Terakki partisi otoriter yapısını kurmayı başarmıştır. 1912 yılındaki genel seçimlerle otoriter yapısını güçlendirerek 1913-1918 yılları arasında ülkede tam bir tek parti egemenliği kurmuştur. Bu sonucu almasında halkın desteğinden çok ordu ile olan güçlü bağı etkili olmuştur (Kışlalı, 2000: 248). "Bu dönemde bürokrasinin siyasallaştığı, teknik uzmanlık niteliği yerine siyasi yandaşlık faktörünün" öne çıktığı genel bir görüntü ortaya çıkmıştır (Eryılmaz, 2004: 136).

İttihat ve Terakki, 1908 yılından Birinci dünya savaşındaki yenilginin sorumlusu olarak ekim 1918'e -iktidardan ayrılmasına- kadar geçen süre boyunca, Osmanlı

Devletinde 22 hükümet işbaşına gelmiştir. Her hükümetin ortalama ömrü beş aydır. Bu da göstermektedir ki İttihat ve Terakki parlamentoda çoğunluğu tek başına elinde bulundurmasına rağmen iç ve dış çalkantıların etkisiyle hükümet buhranları sürekli devam etmiştir.

I.7.2. Mütareke Dönemi (1918-1923)

Birinci dünya savaşı yenilgisiyle 30 Ekim 1918 tarihinde itilaf devletleriyle imzalanan Mondros Mütarekesi ile ülkenin birçok yeri işgal edilmiştir (Akşin, 2005: 74). Bu işgallere sessiz kalan İstanbul hükümetine karşı oluşturulan yerel kurtuluş hareketlerinin örgütü olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kurtuluşu sağlama hareketi ve Kuvayi Milliye direnişi, uzun bir kongreler döneminden geçerek önce Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (A-RMHC) daha sonra Büyük Millet Meclisi (BMM) çatısı altında birleşmiştir (Gözübüyük ve Kili, 1957: 101).

Mütareke döneminde Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı sorunlara çözüm bulmak amacıyla ülke genelinde dağınık halde yerel örgütler kurulmuştur. Anadolu'da Ermeni ve Rum tehlikesine karşı hareket eden yerel örgütler, haklarını siyasal mücadele ile dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. Silahlı mücadelenin zorunluluğunun ortaya çıkması ve dağınık yerel örgütlerle bir yere varılamayacağını anlaşılmaya üzerine "Ulusal" nitelikte bir birleşmenin gerekliliği ortaya çıkmıştır (Zürcher, 2005: 215). Ayrıca siyasi parti kuruluşlarına benzer faaliyet gösteren yerel örgütler "Partiler Üstü" bir uzlaşma ve birlik sağlama amacına dönük kongreler düzenlemiştir. Bu dönemde kurulan siyasi partilerin bolluğunun yanı sıra İttihatçı-İtilafçı çatışması bu dönemde de sürmüştür (Teziç, 1976: 210).

Sivas kongresinde yerel kurtuluş hareketlerini birleştiren A-RMHC, Birinci BMM'ne egemen olmuş ve milletvekilleri A-RMHC üyeleri arasından çıkmıştır.

Toplumun aydın, asker, sivil, bürokrat, din adamı gibi farklı kesimlerinden oluşan BMM ülkenin kurtuluş fikrinden başka bir amaca sahip olmayan üyelerden oluşmuştur (Ağaoğlu, 1981: 38). Sivas kongresinde alınan karar gereği “her türlü fırkacılıktan uzak kalınmasına” ilişkin ifade BMM içinde partileşmenin önünü kapamakla beraber, birçok grup ve hizbin doğmasına neden olmuştur. Bu gruplaşma ve hizipleşmeler ileride iki büyük grubun doğmasına neden olmuştur. Birinci Grup ve İkinci Grup bunların dışındakiler ise bağımsızlardır (Uyar, 1995: 59).

Birinci Gurubun liderliğini Mustafa Kemal yapmakta iken İkinci Grubun öncülüğünü Hüseyin Avni Ulaş yapmaktadır (Zürcher, 2005: 233). Birinci Meclis İkinci Grup olarak adlandırılan muhalefetin de katkıları ile demokratik bir ortam oluşturmuştur. Gün geçtikçe grupların liderleri arasında fikir ayrılığı artmıştır (Uyar, 1995: 61). Tunaya’na göre, İkinci Grubun amacı şahıs istibdadını önlemek, bireysel egemenlikler yerine yasal egemenlikleri koymaktır (Tunaya, 1952: 538). Birinci Meclis 1 Nisan 1923’te seçime gitme kararı alarak kendini feshetmiştir. Lozan Barış antlaşmasının imzalanmasından kısa bir süre sonra 11 Ağustos 1923 tarihinde İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ilk kez toplanmıştır (Taşyürek, 1995: 88).

I.7.3. Tek Parti Dönemi (1923-1945)

Mustafa Kemal, parti kurulması gerekliliğini halka benimsetmek için yurt gezilerinde bulunarak halkın nabzını yoklamıştır (Bila, 1999: 33). Bu çerçevede gazetelere demeçler vermiş, 1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesi kararından hemen sonra “Dokuz Umdeyi” yayınlamıştır. Diğer yandan A-RMHC’nin Halk Fırkasına dönüşeceğini ilan etmiştir (Ozankaya, 1996: 412).

A-RMHC şubelerine gönderilen Dokuz Umde ve cemiyetin Halk Fırkası’na dönüştürülmesi kararı beraberinde bazı tepkileri getirmiştir. Bu tepkilerden biri de

cemiyetin Trabzon şubesine aittir. Cemiyetin Partiye dönüştürülmesini kişisel bir yönetime gidiş ayrıca cemiyet tüzüğüne aykırı bir uygulama olarak değerlendirilmiştir (Tunçay, 1989: 53). Bunun üzerine Trabzon'a iki milletvekilinden oluşan bir heyet gönderilmiş ve muhalifler görevden uzaklaştırılarak yerlerine yeni bir yönetim atanmıştır. Fırka içinde ki gücün daha da merkezileşmesi ile sonuçlanan bu olay, Halk Fırkasının kurulduğu 9 Eylül 1923 tarihinden iktidarı kaybettiği 14 Mayıs 1950 tarihine kadar 27 yıllık dönem boyunca, ülkenin “Hükümet Partisi” ve genel olarak “Tek Partisi” olmuştur (Uyar, 1999: 75).

Türkiye Cumhuriyetinin ilk siyasi partisi olan Halk Fırkası (CHF) adına daha sonra “Cumhuriyet” kelimesi eklenmiş ve “Cumhuriyet Halk Partisi” olmuştur (Karpaz, 1967: 333). Toplum üzerinde bir “vesayet”, modernleştirici bir “rehberlik” amacı güden CHP'nin örgüt yapısı arasında bazı farklar olmakla beraber İttihat ve Terakkiye benzemektedir. CHP'de İttihat ve Terakki gibi merkezîyetçi ve otoriterdir (Bila, 1999: 75). Örneğin CHP, 1925 yılında mevcut bulunan il, ilçe, bucak ve ocak örgütlerinin yanı sıra, ülkedeki 74 ili 14 bölüme ayırmıştır. Ayrıca parti her bölümün başına bir müfettiş atayarak ülke genelli bir örgütlenmeye gitmiştir (Tunçay, 1989: 2019).

İkinci Meclisin ilk yıllarında siyasal otoritenin tek merkezi olan TBMM'de üyelerin çoğunluğu CHF üyesi olsalar da meclisin ve partinin türdeş bir siyasal topluluk olduğunu göstermemektedir (Zürcher, 2005: 243). Cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılmasında görülen muhalefet, 1924 Anayasası'nın görüşülmesi ve kabulünde görülen fikir ayrılığının, cumhuriyetçi yönetim kadrolarının meclis ve parti üzerindeki denetimlerinin mutlak olmadığına işaretidir. Nitekim o tarihte Halk Fırkası meclis grubu ile TBMM, hükümeti kayıtsız şartsız destekleyen bir organ değildir. Hükümetten gelen önerileri zaman zaman reddedebilen bir organdır (Koçak, 2005: 138).

1924 Anayasasına göre milletvekilliği ile devlet memuriyetinin bir kişi üzerinde birleşmesi mümkün değildir. Bu nedenle ordu mensubu olan milletvekillerinin bir seçim yapmaları istenmiştir. 1 Kasım 1924 tarihinde yeni yasama yılında meclis içindeki milletvekilleri kamplaşmaya girmiş ve CHP’de kopmalar yaşanmıştır (Avşar, 1998: 36). Bu kopmaları derinleştiren olay ise 20 Ekim 1924 günü Muğla Mensubu Esat Efendinin Mübadele İmar ve İskan vekili Refet Bey’e yönelttiği soru önergesinde, Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen mübadil ve muhacirlerin yerleştirilmelerinde görülen “beceriksizlik ve yolsuzluk” değerlendirmelerinin bakan tarafından açıkça cevaplanmaması nedeniyle soru önergesi, gensoruya dönüştürülmüştür (Tunçay, 1989: 100).

CHF içindeki muhalif ikincil grup tarafından kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası (TpCF), Türkiye Cumhuriyeti’ndeki ilk muhalefet denemesidir (Uyar, 1999:115). Yeni fırkanın kurucuları meclis içinde Mustafa Kemal’e karşı birleşen eski İttihatçılar ve M. Kemal’in silah arkadaşlarıdır (Kabasakal, 1991: 113).

Samet Ağaoğlu’na göre “TpCF merkez-kenar oluşumu gibi gözüke de elit-içi çatışmalardan M. Kemal’e karşı olan bir hareket olarak meclis içinde bölünerek doğmuştur. Halktan gelen baskı ile halktan alınan ilhamla kurulmamıştır” (Ağaoğlu, 1977: 24). TpCF kuruluş bildirgesinde liberal ve demokrat olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ileride kapanmasına neden olacak olan “fırka dini inançlara saygılıdır” ibaresi yer almıştır (Uyar, 1999: 117).

TpCF’nin kapatılması süreci şubat 1925 yılında çıkan Şeyh Sait isyanı ile başlamıştır. Bu dönemde Fethi bey hükümeti çıkan isyanı engelleyemeyerek hükümete karşı muhalefet seslerinin aşırı yükselmesine neden olmuştur. Hükümete olan güvensizliği de engelleyememiştir. Meclis içindeki bu güvensizlik üzerine 4 Mart 1925 yılında İsmet Paşa Hükümeti kurulmuştur. Meclis, Hükümete olağanüstü yetkiler tanıyan Tahriri Sükun

Kanunu ile İstiklal Mahkemesinin kurulması kanunlarını çıkarmıştır (Koçak, 2005: 142). Muhalif ve TpCF'yi destekleyen İstanbul basını susturulmuş ve isyan bastırılmıştır. Şeyh Sait isyanıyla TpCF arasında illiyet bağı bulunmuş, bunun üzerine parti tasfiye edilmiş, parti yöneticileri ve üyeleri hapisle cezalandırılmıştır (Yüce, 2006: 27).

Siyasal muhalefet ve muhalif basının 1925 yılında yasaklanmasıyla ülke genelinde tam hakimiyet sağlayan CHF yoğun bir reform programına girmiştir (Koçak, 2005:145). 1925 yılından sonra yerleşen tek partili (molitik) siyasal sistem, liderler arasında görülen fikir ayrılıklarının serbest ve açık bir şekilde tartışılmasının önünü kesmiştir. Ayrıca “CHF'nin bölgesel ve yerel temsilcilerinin otoriter tavırları buna bağlı olarak kayırmacılık ve yolsuzluklar, kişi özgürlüklerinin sınırlı kalışı, reformlardan duyulan rahatsızlıklar tebaa üzerinde olumsuz bir hava oluşmasına neden olmuştur” (Zürcher, 2005: 259). 1930 yılında bu toplumsal hoşnutsuzluğu belli bir yöne yönlendirmek ve rahavet içerisindeki CHF'ni harekete geçirmek için M. Kemal eski arkadaşı Fethi Okyar'a yeni bir parti kurma teklifinde bulunmuştur (Koçak, 2005: 147).

İkinci çok partili geçiş denemesi 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) aracılığıyla olmuştur. Başkanlığını Fethi Okyar yapmıştır. Ancak SCF, devrimlere karşı olanların odağı olma durumundayken kuruluşundan üç ay sonra 17 Kasım 1930 tarihinde kendini feshetmiştir (Avşar, 1998: 97). SCF girişiminden sonrada daha çok meclis dışında parti kurma girişimleri olduysa da bunlar gerek meclis dışında ve gerekse kamuoyunda fazla etki meydana getirmeyen partiler olmuştur. Bunlar içinde Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi, Layık Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Fırkasıdır (Uyar, 1999: 122).

Cumhuriyetin kurulduğu tarihten başlayarak, tek partili devlete yönelik eğilim güçlüdür ve CHP'nin 1935 yılı kongresinde parti ile devletin birliği resmileştirilmiştir.

Kongre sırasında Partinin genel sekreteri olan Recep Peker partinin programının kabulünden sonra “partinin temel ilkeleri, yeni Türk Devleti’nin ilkeleri olacaktır” şeklindeki beyanı devlet parti özdeşliğinin bir işareti olarak görülmektedir (CHP 4. Kurultay Tutanağı, 1935: 45). Parti, devletle ideolojik bağ kurarken partinin il başkanları buldukları ilin valisi, partinin genel sekreteri de kabinedeki içişleri bakanlığı görevini yürütmüştür. Bu uygulamaya 1939 yılında CHP 5. kurultayında alınan kararlar son verilmiştir (Kışlalı, 1994: 93).

Tek parti döneminde CHP içinde ortaya çıkan ve kamuoyuna da yansıyan belli başlı hizipleşmeler ve yaşanan sorunların belli başlıları sıralanacak olursa, 1930 öncesi eski Bahriye vekili İhsan Bey (Eryavuz) yolsuzluk ve rüşvet nedeniyle mahkum olmuştur. SCF denemesi sonrası süreçte kapatılan Türk ocakları yanlıları ile karşıtları arasında büyük tartışmalar ortaya çıkmıştır. Eylül 1930’da Mahmut Esat Bey’in bakanlıktan ayrılması ile yine CHP’li milletvekili olan Yunus Nadi Abalıoğlu tarafından Cumhuriyet Gazetesinde bu olayı sevinçle karşılamıştır. Daha sonra ki günlerde ülkede yapılan yolsuzluklar üzerine giderek “Hırsızlar Teslim Olunuz!” yazısını yazdırmıştır (Yıldız, 1989: 65).

Bu dönemde Türkiye’de siyasetin devlet icazetiyle yapılmak istenmesi ve kurulan siyasal partilerin devlet güdümlü bir tavır içinde olması nedeniyle partiler toplum merkezli bir siyasal faaliyetten ziyade devleti merkez alan yön gösterici ve radikal kararlar alan siyasi anlayışlara sahip olmuşlardır (Yeşil, 1988: 15).

I.7.4. Türk Siyasal Hayatında Çok Partili Yaşam (1945-1960)

Türk siyasal hayatında 1923-1945 arasında iki kez çok partili yaşama geçiş gerçekleştirilmiş olmasına rağmen bu denemeler başarıyla sonuçlandırılmamıştır. Tek parti olarak bulunan CHP, belirtilen dönemde ülke iktidarına egemen olmuştur. 1940-1945

yılları arasında gerek ülke içi muhalefet gerekse dünya konjektöründe görülen değişim neticesinde Türkiye sancılı bir döneme girmiştir.

İkinci dünya savaşı 1 Eylül 1940 tarihinde Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile başlamıştır (Uyar, 1999: 48). Savaşın olumsuz yönleri Türkiye'yi de içine almış ve hali hazırda bir ordu bekletilerek olası savaş önlemi alınmıştır. Alınan tedbirler istenilen sonucu vermemiş ya da alınan önlemler kağıt üzerinde kalmıştır (Koçak, 1986: 256). Bu önlemlerden 12 Kasım 1942'de 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu uygulamaya konmuştur. Varlık Vergisi Kanunu karaborsacılığın ve vurgunculuğun en fazla olduğu zamanda kabul edilmiştir (Yücel, 2006:38). Kanuna göre verginin savaş zenginlerinden ve azınlıklardan alınması kararına rağmen sanayi ve ticaret erbabından toplanmaya başlanması, halk üzerinde olumsuz bir havanın doğmasına neden olmuştur. Muhalefetin dilinde hürriyetin çiğnendiği, sanayinin baltalandığı şeklinde sesler yükselmiştir (Yücel, 2006: 98).

1940-1945 yıllarında savaş zenginlerinin, üst düzey kamu görevlilerinin, mebusların ve hatta bakanların dahil karaborsacılık, stokçuluk yaptıkları bu zor şartlardan yararlanarak büyük kazançlar sağladıkları belirtilmiştir (Yetkin, 2006: 191). Bu dönemde başbakan Refik Saydam'a yöneltilen bir soru ile Refik Saydam 1942 yılında TBMM'de bu söylentilere sert tepki göstermiştir. Refik Saydam bu konuşmasından 8 ay sonra ölmüş ve evinde terekesi hesaplanırken stoklarla çeşitli mallar bulunmuştur (Yetkin, 2006: 192).

Alınan tüm ekonomik önlemlerin halkın hayatına olumlu katkısı olmadığı gibi halka ağır yüklerde yükleyerek iktidara olan güven yavaş yavaş azalmıştır (Karpat, 1967: 95). Güvenin ve parti içi muhalefetin çatırdadığı 21 Mayıs bütçesi görüşmelerinde Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi mebuslar hükümete

yüklenmişler ve tek parti devrinin alışık olmadığı bir üslupla hükümeti eleştirmişlerdir (Timur, 1991: 18).

I.7.4.1. Milli Kalkınma Partisi (18 Temmuz 1945)

İkinci dünya savaşından sonra İsmet İnönü 1 Kasım 1945 tarihli konuşmasında günün değişen koşullarına uygun tek partili sistemde önemli siyasal düzeltmeler yapmaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Sistemdeki temel eksikliğin bir muhalefet partisinin yokluğu olduğunu kabul etmiş ve “memleketin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulmasının mümkün olacağını” ilan etmiştir (Öztürk, 1969: 379).

Türk siyasal yaşamında üçüncü çok partili hayata geçişin başlaması Milli Kalkınma Partisinin (MKP) kurulması ile başlar. On beş yıllık muhalefetsiz tek parti döneminin ilk muhalefet partisidir (Karaibrahimoğlu, 1972: 111). Nuri Demirdağ adlı İstanbullu bir sanayici tarafından 7 Temmuz 1945’te parti kurmak için hükümete başvuruda bulunulmuş ve 18 Temmuz 1945 tarihinde de resmen kurulmuştur (Tunaya, 1952: 529).

Siyasi hayatta deneyimi olmayan MKP’nin kurucu üyelerinin, parti programı üzerinde derin ve geniş demeçleri yoktur. Kurucusunun kişisel fikirlerinin dışına çıkamamıştır (Sencer, 1971: 200). Kurucu üyelerinin ülke gündemine olan ilgisizlikleri ve umursamazlıkları sonucunda basından ve dolayısıyla halktan ilgi görememiştir. Parti toplantılarının kuzu ziyafetleri ile özdeşleşmiş olması nedeniyle partinin “kuzu” partisi lakabının takılmasına neden olmuştur (Yeşil, 1988: 48). Parti, Nuri Demirdağ’ın 1957 yılında ölmesinden sonra 28 Mayıs 1958’de genel kurulunu toplayamadığı gerekçesiyle kendiliğinden fesholmuştur (www.wikipedia.org).

I.7.4.2. Demokrat Parti (7 Ocak 1946 -29 Eylül 1960)

CHP’de parti içi muhalefetin alevi 14 Mayıs 1945 günü Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşülmesinde görülmüştür. Muhalif grup kanuna direkt karşı olmadıklarını dolambaçlı yollarla anlatmıştır (Yeşil, 1988: 38). Muhalif gurubun ileri sürdüğü görüşler içinde ülkenin güvenliğinin tehlikeye girmesi, hukuk devlet ilkesinin zedeleneceği, büyük işletmelerin iktisaden daha verimli olması gibi başka, bir dizi gerekçe ile kanunun kademeli olarak uygulanmasını istemişlerdir (Timur, 1991:15). Meclisteki bazı milletvekilleri meselenin özüne değinmiştir. Bu milletvekillerinden Kütahya Milletvekili B. Atalay Meclis konuşmasında Çiftçiyi Topraklandırma Kanuna olan muhalefetin sebebini şu şekilde özetlemiştir (Yeşil, 1988: 38).

“Arkadaşlar, biz cumhuriyet kurulandan beri birçok inkılaplar geçirdik. Toprak reformu inkılabına gelince işin rengi değişti... Arkadaşlar şunu bilmedir ki bu reform keseye dokunur, keseye. Zannedirim fazla bağırtıda keseye dokunduğu içindir.”

CHP’nin 29 Mayıs bütçe oylamasında 368 lehte oya karşı 5 kişi aleyhte oy kullanmıştır. Bu muhalif beş kişiden dördü ilerde kurulacak Demokrat Parti’nin (DP) kurucu üyeleridir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun TBMM’de tartışıldığı günlerde dört milletvekili parti grubuna bir önerge vermiştir (Tunçay, 1985: 16). Demokrasi talebinde bulunulan ve “Dörtlü Takrir” adıyla anılan önergeyi imzalayanlar: İzmir milletvekili Celal Bayar, Aydın milletvekili Aydın Menderes, İçel milletvekili Refik Koraltan ve Kars milletvekili Fuat Köprülü’dür (Tunaya, 1960: 648). Dört milletvekilinin öne sürdüğü önerge üç başlık altında toplanmıştır (Yeşil, 1988: 191).

a) Milli hakimiyetin en doğal sonucu ve dayanağı olan Meclis denetlemesini Anayasa’nın sadece şekline değil, ruhuna da tamamen uygun olmasını sağlayacak önlemlerin alınması.

b) Vatandaşların siyasi hak ve hürriyetlerini Anayasanın gerektirdiği genişlikte

kullanabilmesinin sağlanması,

c) Bütün parti çalışmalarının bu esaslara uygun şekilde düzenlenmesi.

Takirde dile getirilen düşünceler CHP Meclis Grubu'nda eleştirilmiştir. Başbakan ve Başkanvekili Saraçoğlu, takririn gündemde olmamasını dile getirirken parti içinde oluşan bu hizbe karşı hoşgörülü davranılması gerektiğini dile getiren milletvekilleri de olmuştur (Toker, 1998: 66). Fakat 12 Haziran 1945'te CHP Meclis Gurubunda görüşülen takrir, takriri imzalayan dört milletvekilinin dışında kalan tüm CHP'liler tarafından reddedilmiştir. Gerekçe olarak kanun değişikliği tekliflerinin Meclis'te, tüzük değişikliklerinin ise CHP kurultayında görüşülmesi gerektiği ileri sürülmüştür (Yeşil, 1988: 52).

Dönemin Tan ve Vatan gazetelerinde eleştirel makaleleri nedeniyle Adnan Menderes, Fuat Köprülü daha sonra Refik Koraltan 21 Eylül'de CHP'den resmen ihraç edilmişlerdir. Bir süre sonra Celal Bayar da partisinden istifa etmiştir. 7 Ocak 1946 tarihinde de önerge sahiplerince DP kurulmuştur. DP'nin kuruluşu Türkiye de gerçekleşecek birçok siyasi olayın alt yapısını ve siyasi aktörlerin bilinçaltına yerleşen "biz" ve "öteki" kavramının belirginleştiği bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur (Toker, 1998: 68).

Çok partili dönemin ilk seçimi DP'nin örgütlenmesine zaman verilmeden 1 yıl erkene alınması ve seçimin 21 temmuz 1946'da yapılması kararlaştırılmıştır. Altı aylık bir muhalefeti olan DP ülke genelinde örgütlenme fırsatı bulamadan seçime girmiş ve 62 milletvekili çıkarmıştır (www.belseltv.org.tr). Seçim birçok usulsüzlüklerle yapıldığı için tartışmalar çıkmıştır. Seçim tek parti yönetiminin tüm yurttaki kadrosunun denetiminde, açık oy, gizli sayım gibi şartlarda gerçekleşmiştir. Seçim sonuçlarına itiraz edildiyse de bir

sonuç çıkmamıştır. Bu seçimler Türk siyasi hayatına “hileli seçimler” olarak geçmiştir (Akalin, 1998: 54).

Bu dönemde DP, kamuoyunu harekete geçirmek için sürekli yüksek gerilimli bir ortam oluşturarak seçmen kitlelerinin partiye olan ilgisini canlı tutmayı başarmıştır (Zürcher, 2005: 309). 12 Temmuz beyannamesi DP ve CHP arasında bir uzlaşma havası oluşturmuştur. Fakat bu uzlaşma iki parti içinde de huzursuzluğa yol açarak iki parti içinde de hizipleşmelere neden olmuştur. DP içinde bir grup, CHP'ye karşı daha sert bir üslup kullanılmasını, anayasaya aykırı kanunların hükümete baskı yapılarak kaldırılmasını istemiştir. Bu konuda parti yönetim kadrosuna muhalefette bulunulmuştur (Timur1991: 301).

DP'yi CHP'nin uzantısı olarak gören muhalif grubun DP'den ihraç edilmesiyle birlikte DP'de istifalar olmuş ve Millet Partisi (MP) 1948 yılında DP'den ayrılan muhaliflerce kurulmuştur. MP'nin parti kuruculuğunu Fevzi Çakmak yapmıştır. Partini genel başkanı olan Fevzi Çakmak'ın ölümünden kısa bir süre sonra parti Türk siyasi hayatından silinip gitmiştir (Özüçetin, 2008: 648).

16 Şubat 1950'de Şemsettin Günaltay hükümeti demokratik bir seçim kanunu hazırlamıştır. Bu kanuna göre seçimler tek dereceli, genel, eşit, gizli oy, açık tasnif esasına göre yapılmıştır. Propaganda serbest bırakılmış ve yargı güvencesi getirilmiştir (www.belgeseltv.org). Mayıs 1950 seçimleri önemli olaylar çıkmadan gerçekleşmiş ve seçmenlerin yüzde 80'i oy kullanmıştır. DP geçerli oyların % 53,4'nü, CHP ise % 39,8'ni almıştır. Türk seçim sistemine göre CHP'nin 69 sandalyesine karşılık DP yeni mecliste 408 milletvekili çıkarmıştır. Beyaz ihtilal yada afişli seçim “Yeter Söz Millet!” kelimesiyle özetlenmiştir (Cem, 1989: 377).

Türk demokrasisinin 14 Mayıs 1950 tarihinden başlayarak sosyolojik taban değişime uğramış ve bu değişimin kültürel uzantıları ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminden itibaren “seçkin” kültürü olarak halka mesafeli olan “merkezin” değerleriyle, “çevrenin” kültürü bu dönemde yakınlaşmaya başlamıştır (Gökçe, 2007: 77). Yakınlaşma siyasal kadroların geleneksel seçkin kültürü, halkın değerlerinden etkilenmeye başlamıştır. Diğer bir katkısı da vatandaşlık ve demokrasi anlayışının geniş halk kitlelerince benimsenmesi sağlanmıştır. Yakınlaşma ve özdeşleşme tutumu halkın geleneksel baskıcı devlet anlayışını gözden geçirmesi için bir başlangıç oluşturmuştur (Erdoğan, 1992: 253).

DP iktidarı ile birlikte Türkiye’de iç ve dış politikada köklü değişimler görülmüştür. DP’nin 1950-1960 yılları arasındaki iktidarı bürokratik merkez ile bürokratik kenar arasındaki çatışma dönemi olarak değerlendirilmektedir (Guloğlu, 1982: 42). Çatışmanın temel nedenini ise merkez bürokrasisi ile seçilmiş kenar temsilcilerinin birbirleri üzerinde egemenlik kurmaya çalışmaları gösterilmektedir. DP güçlenen yerel burjuvazinin temsilcisi olarak iktidara gelmiş ve bürokrasinin tarihten gelen merkezileşmiş gücünü sona erdirmek için politikalar üretmiştir (Gökçe, 2007: 77)

DP iktidarı döneminde, 14 Aralık 1953’te CHP’nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkındaki Kanun ile CHP’nin elindeki gayri menkuller hazineye devredilmiştir. Yargı organlarının yetkisine giren bir konu bu şekilde yasama işlemiyle düzenlenmiştir (Özdağ, 1997: 56). Ayrıca 30 Haziran 1954’te iktidar partisi dışındaki siyasi partilerin radyo konuşmaları kaldırılmıştır (Teziç, 1976: 267). Üniversite profesörlerinin partilerde fiilen görev almalarının önünü kesmek için yasa çıkartılmış ve bu kesimin muhalefeti de sindirilmeye çalışılmıştır (Eroğlu, 1998: 79).

2 Mayıs 1954 genel seçimlerinde CHP 31, DP 503 milletvekili çıkarmıştır. DP'nin parlamento içindeki otokratik tutumu ve muhalefet üzerindeki baskısı olanca gücüyle artmıştır. DP ekonomik verilerin ve refahın düşmesi nedeniyle kentli tabanın ve üniversite üyelerinin desteğini kaybetmiştir (Eroğlu, 1998: 190). Ayrıca oyunu muhalefete veren kimi iller DP iktidarınca cezalandırılmıştır. Bazı iller, ilçe haline getirilmiş ya da ikiye ayrılmıştır. Örneğin Cumhuriyetçi Millet Partisi Kırşehir'de beş milletvekili çıkarmıştır. Kırşehir'de muhalefete oy verilmesinden ötürü DP, bu ili cezalandırarak ve 48 saat içinde çıkarılan bir kanunla Kırşehir ilini ilçe haline getirmiştir (Özdağ, 1997: 59) . Aynı seçimlerden on beş gün önce CHP'nin güçlü olduğu ve yüzde yüze yakın oy verilmesi beklenen Malatya'da, il ikiye ayrılarak Adıyaman vilayeti oluşturulmuştur (Akalin, 2000: 65).

Ülkedeki genel hoşnutsuzluk DP örgütünü de etkilemiştir. Yerel düzeyde görülen protestolar, partide görülen ihraçlar Adnan Menderes kabinesinde anlaşmazlıkların baş göstermesine neden olmuştur. Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmiştir (Eroğlu, 1998: 374). DP'de 19 milletvekili bir önerge ile basında çıkan haberlere yönelik basına ispat hakkı verilmesini istemiştir (Özdağ, 1997: 60). Ayrıca hükümet programında yer alan anayasanın değiştirilmesi, 1950'den beri çıkarılan anti-demokratik yasaların kaldırılması, çift meclisli yapının sağlanması gibi vaatlerin yerine getirilmesi istenmiştir (Karpat, 1967: 359).

1957 seçimleri gergin bir ortam içinde gerçekleşmiştir. Seçim sisteminin çarpıklığı nedeniyle DP geçerli oyların % 48'ni alarak 610 milletvekilliğinden 424 milletvekili çıkarmıştır. Muhalefet ise seçmen oylarının % 52'sini alarak toplam 186 milletvekili çıkarmıştır. CHP birçok yerde usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle seçim sonuçlarına itiraz etmişse de seçimin sonucu değişmemiştir (Alkan, 1998: 55). DP'nin

oylarının azalmasına karşın seçim sistemi nedeniyle iktidar olmuştur. Parlamento aritmetiğinin DP lehine olması nedeniyle 1958 yılında partiler arası birleşmeler gerçekleşmiştir. Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşmiştir. Hürriyet Partisi de aynı yıl CHP'ye katılmıştır (Zürcher, 2005: 337)

Muhalefet cephesinde görülen bu birleşmeler karşısında DP kanadı da Vatan Cephesi adı altında harekete geçmiştir. Kısa süre sonra hareket ülke geneline yayılan iki hısım cephe görünümüne bürünmüştür. Muhalefet “Büyük Taarruz” adı altında mitingler düzenlenmiştir (www.radikal.com.tr). İnönü Uşak'taki mitingde iktidar taraftarlarınca taşlanmıştır. Bu olaydan sonra Çanakkale, Konya, Kayseri'de yaşanan olayları meclis gündemine getiren CHP milletvekilleri ile DP milletvekilleri arasında sert tartışmalar, kavgalar yaşanmıştır (Özer, 2010: 159).

DP'nin 10 yıllık iktidarı döneminde TBMM'de ağırlıklı olarak iki siyasi parti bulunmuştur. DP'nin meclis içindeki belirgin üstünlüğü, muhalefetin görevini yerine getirecek ve iktidarı denetleyecek güçten yoksun olması sonucunu doğurmuştur. Gerek Bayar gerekse DP yöneticileri özellikle Adnan Menderes, siyasal eğitimlerini tek parti döneminde almışlardır. Hatta bu iki lider üzerinde İttihat ve Terakki döneminin etkileri görülmektedir. Çünkü Bayar, Bursa ve İzmir'de İttihat ve Terakki mektebinde okumuştur. DP kurucularının ve birçok yöneticisinin CHP ekolünden yetişmiş olmaları, onları sonuna kadar bu ekolün etkisinde bırakmıştır (Kabasakal, 1991: 200)

Çok partili hayata geçişte halkın büyük umutlarla iktidara taşıdığı DP, 1950'den 1960 yılına kadar üst üste üç seçim kazanarak on yıl boyunca ülkenin tek iktidarı olmuştur. İktidarı boyunca uyguladığı Türk devriminin gelişme yönüne aykırı icraatları, plansız, programsız yatırımları, dışa bağımlı kalkınma modelinin benimsenmesi ve muhalefetin özgürlüklerini sınırlandırılarak sindirilmeye çalışılması ve sıkıyönetime

başvurması, devlet olanaklarının iktidar yandaşlarına dağıtılması gibi rahatsız edici nedenler ordunun 27 Mayıs 1960 yılında ülke yönetimine el koymasına neden olmuştur (Kili, 2002: 358-359).

I.7.5. 1960-1980 Dönemi Türk Siyasal Yaşamı

27 Mayıs 1960'ta ordunun ülke yönetimine el koymasına gidilen süreçte, DP iktidarının çeşitli çevrelerden gelen adil bir seçime gitme önerilerini reddetmesi ve muhalefete yönelik sert önlemleri bir anlamda kanuni gerekçeye dayandırmak amacıyla 18 Nisan 1960'ta "Meclis Tahkikat Komisyonu"nu kurması ile geçilmiştir (Eroğlu, 1998: 236). Tahkikat Komisyonuna, anayasaya aykırı olarak, olağanüstü yetkiler veren yasanın kabul edilmesiyle birlikte, ülkenin çeşitli yerlerinde olaylar çıkmış, polisin aldığı güvenlik önlemlerinin yetersiz kalmasıyla birlikte ordu güçleri devreye girmiş ve sıkıyönetim ilan edilmiştir (Özbudun, 2000: 35). DP içerisinde ülke genelinde duyulan rahatsızlık parti üst kademelerine iletilmiş olsa da parti üst kademelerince dikkate alınmamıştır. Bunun sonucunda 27 Mayıs 1960'ta Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Milli Birlik Komitesi (MBK) adı altında geçici bir anayasal düzene geçmiştir. MBK, TBMM'nin yetkilerini üzerine alarak yasama gücünü elinde toplamış ve yürütme yetkisini kendi seçtiği bakanlar eliyle kullanmıştır (Akşin, 2004: 224).

MBK yönetiminde Türkiye'de yaşanan belli başlı önemli olaylar; DP'nin kapatılması, siyasi parti faaliyetlerinin yasaklanması, yassıda Mahkemeleri, ordu ve üniversitedeki DP yandaşlarının tasfiyeleri gösterilmektedir. 2 Eylül 1960 tarihinde DP'nin mallarına mahkeme kararı ile el konulmuş, bütün binaları mühürlenmiş ve her türlü faaliyeti yasaklanmıştır. 29 Eylül 1960 tarihinde de DP, Ankara Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Nadi, 1999: 64). DP yöneticileri, parlamenterleri ve haklarında çeşitli yolsuzluk iddiaları bulunan siviller tutuklanarak Yassıda'da toplanan Yüksek

Adalet Divanı adı verilen özel mahkemede yargılanmışlardır. Yargılama sonucunda Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu idam edilmiştir (Ahmad, 2007: 220).

6 Ocak-27 Mayıs 1961 tarihleri arasında dört buçuk ay gibi kısa bir sürede hazırlanan anayasa tasarısı 9 Temmuz 1961’de halkoyuna sunulmuş ve oylama sonucunda oylamaya katılanların % 60,4’ü tarafından anayasa kabul edilmiştir (Özdemir, 2004: 238). Türk siyasi tarihinde ilk kez 1961 Anayasasında siyasi partilerin “demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları” olduğu ve programlarında “demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmezliği temel ilkesine uygun olması” vurgulanmıştır. 1961 Anayasası çift meclisli bir parlamento öngörmüş ve TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki ayrı kanat halinde örgütlenmiştir. Ayrıca anayasa ile yasaların anayasa uygunluğunun denetlenmesi amacıyla Anayasa Mahkemesi kurulmuştur (Ahmad, 2007: 235).

1961 yılında siyasi parti faaliyetleri serbest bırakılmıştır. Kapatılan DP’nin varisi olduğunu açıklayan –bunu açık, kapalı ilan eden- üç siyasi parti ortaya çıkmıştır. Bunlar: Adalet Partisi (AP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP)’dir (Ahmad, 2007: 222). Bu partilerden CKMP, Osman Bölükbaşı tarafından kurulmuştur. Osman Bölükbaşı 1957 seçimlerinde cezaevindeyken Kırşehir’den milletvekili seçilmiştir. Milletvekili mazbatasını vermiş ve dokunulmazlık kazanmış olmasına rağmen Bölükbaşı tahliye edilmemiştir (www.zaman.com.tr). CKMP sürekli olarak Bayar ve Menderes arasındaki bağa muhalefet etmesine rağmen DP kapatıldığında kadrosuna farklı siyasi görüşleri olan kişileri alarak DP tabanına yönelmiştir (Çavdar, 2000: 119).

1961 Ekimin’de gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda Millet Meclisi’nde CHP, Senatoda ise AP en fazla üyeye sahip olmuştur. Seçim sonuçlarına göre hiçbir siyasi parti TBMM’de tek başına iktidarı elde edecek çoğunluğu sağlayamamıştır (Özdemir, 2004:242). Yeni hükümeti kurmak için CHP Genel Başkanı İsmet İnönü görevlendirilmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin ilk koalisyon hükümeti olan CHP-AP hükümetinin başkanlığını İsmet İnönü yapmıştır. İnönü 1937 tarihindeki son başbakanlığından 24 yıl sonra tekrar başbakan olmuştur. Kurulan koalisyon hükümetinde kısa bir süre sonra görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. AP’liler Yassıada mahkumlarının affedilmesini gündeme getirmiştir. Fakat ülkede çözüm bekleyen ekonomik ve sosyal sorunlar ile darbenin olağandışı sürecinde CHP-AP çekişmesi ülke gündemini germiş ve ilk koalisyon denemesi 1 Haziran 1962 tarihinde dağılmıştır (Çavdar, 2000: 124).

CHP-AP koalisyon hükümetinin ardından CHP-YTP-CKMP arasında 2. İnönü hükümeti kurulmuştur. Partiler arasında görülen bakanlık pazarlıkları sonucunda 11 CHP’li, 6 YTP’li ve CKMP’li bir bakanın yanı sıra AP’den istifa edip bağımsız kalan iki milletvekiline de bakanlık görevi verilmiştir. Osman Bölükbaşı, CKMP’nin koalisyona katılmasına tepki göstererek partisinden istifa etmiş Millet Partisini (MP) kurmuştur. 1963 tarihinde yapılan yerel seçimler sonucunda AP’nin mutlak üstünlüğü sağlaması 2. İnönü hükümetinin dağılması sonucunu doğurmuştur (Çakmak, 2008: 47). AP yerel seçimlerde kazandığı başarı nedeniyle erken seçime gidilmesi noktasında baskı yapmıştır. Fakat 3. İnönü hükümeti, bağımsızların desteğiyle CHP azınlık hükümeti olarak kurulmuştur. 13 Şubat 1965 tarihindeki bütçe görüşülmesi sırasında hükümet düşürülmüş ve bir hafta sonra Suat Hayri Ürgüplü’nün başbakanlığında, 10 Ekim 1965 tarihindeki seçimlere kadar AP-CKMP-YTP hükümeti kurulmuştur (Özdemir, 2004: 244-245).

1961-1965 yılları arası bir geçiş dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu tarihler arasında tam dört hükümet kurulmuştur. Ayrıca iki kez askeri darbe girişiminde bulunulmuştur (www.wikipedia.org). Parti liderleri 31 Ağustos 1961 tarihinde komutanların gözetiminde yuvarlak masa toplantıları yapmışlardır. Ortak vaatlerde bulunulan bir deklarasyon yayınlamışlardır. Deklarasyona göre 27 Mayıs devrimini siyasi amaçlarla sorgulamamak ve siyasi propagandaya alet etmemek, Atatürk devrimlerine bağlı kalmak, İslam'ı siyasi amaçlara alet etmemek, Yassıada mahkemelerinin kararlarını istismar unsuru haline getirmemek konusunda anlaşmaya varılmıştır (Ahmad, 2007: 227). Ayrıca 1965 yılında Anayasa gereğince siyasal partilerle ilgili özel bir kanun niteliğinde olan 648 sayılı Siyasal Partiler Kanunu kabul edilmiştir (Yanık, 2003: 280).

1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP), CHP'nin parti kimliği olarak kullandığı "sol" sıfatını kullanmasıyla birlikte bizzat İnönü tarafından farklılık unsuru olarak kullandığı "Ortanın Solu" kavramı siyasi literatürümüze girmiştir. Partinin yeni politik söylemi parti içinde ciddi tartışmalara neden olmuştur (Teziç, 1976: 294). AP'de olan gelişmelerde ise AP lideri Gümüşpala'nın ölümü üzerine yapılan olağanüstü kurultayda Süleyman Demirel parti başkanlığına getirilmiştir. Demirel'in parti lideri olmasıyla birlikte muhalifler Demirel'i rüşvet olaylarına karışmak ve kardeşlerine geniş krediler kazandırmak için nüfuzunu kullanmakla suçlayarak itibarını zedelemeye başlamışlardır (Ahmad, 2007: 308). 18 Aralık 1970 yılında AP içerisindeki bu muhalif hizip partiden ayrılarak Demokrat Partiyi (DP) kurmuşlardır (Sarıbay, 2001: 58).

10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim sonuçlarına göre seçime katılan tüm siyasal partiler Millet Meclisi'nde temsil edilme hakkı kazanmıştır. Seçim sonuçlarına göre AP tek başına iktidara gelecek çoğunluğu sağlamış ve sonraki beş yıl Demirel Türk siyasetine egemen olmuştur (Zürcher, 2005: 365). Seçimlerden sonra

Süleyman Demirel'in başbakanlığında kurulan hükümet ile tek başına iktidar dönemi başlamıştır. 1961 Anayasasında görülen denge ve fren mekanizması AP iktidarını her alanda sınırlandırmıştır. Anayasa Mahkemesi başta olmak üzere bağımsız yargı organları, birçok durumda hükümet icraatlarına rağmen bireylerin haklarını korumak ve kanunların anayasaya uygunluğunu temin etme işlevini yerine getirmiştir. Devlet Radyo ve Televizyonu ile üniversiteler, özerkliklerinden aldıkları güçle hükümeti sık sık eleştirmiştir (Özdemir, 2004: 251).

5 Haziran 1966 tarihinde 23 ilde kısmi Senato seçimleri gerçekleştirilmiştir. TBMM içerisindeki çok partili yapı, milletvekillerinin parti değiştirmeleriyle daha da parçalı hale gelmiştir. CHP içerisinde ortanın solu akımının lideri Bülent Ecevit, İnönü'nün desteğiyle CHP Genel Sekreterliği'ne seçilmiştir (Yıldız, 2006: 72). Ecevit parti içindeki konumunu sağlamlaştırmak için 4. Olağanüstü Kurultayda bir takım tedbirler almayı başarınca Turhan Feyzioğlu'nun başkanlığında 47 Milletvekili ve senatörden oluşan bir grup CHP'den ayrılarak 12 Mayıs 1967'de Güven Partisi'ni (GP) kurmuştur. GP'nin kurulmasından sonra CHP içinde muhalif sesin çıkmaması üzerine Ecevit yeni siyasi kimliği olan ortanın solu çizgisini yürütmüştür (www.wikipedia.org).

1970'li yıllara kadar Türk siyasi hayatında partilerde değişimler görülmüş ve yeni partiler kurulmuştur. CKMP, Alparslan Türkeş liderliğinde milliyetçi bir siyasi ideoloji ile yeniden hayat bulmuş ve 1969 tarihindeki kongrede ismini Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) şeklinde değiştirmiştir. 1970'li yıllarının ortalarına kadar "komünizme karşı" bir duruş sergileyen MHP tabanı sokağa inmiştir. 1970'li yılların ortalarından sonra ise ülke kamplara bölünmüştür (Yayman, 2009: 6-7).

Bu dönemde AP'nin büyük sanayicilere yönelik politikaları nedeniyle gelişmeye başlayan orta ve küçük ölçekli işletme sahiplerini temsil eden toplumsal kesim

ayrı bir siyasi partinin doğmasını sağlamıştır. 26 Ocak 1970 tarihinde Odalar Birliği eski başkanı ve İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Necmettin Erbakan liderliğinde Milli Nizam Partisi (MNP) kurulmuştur. AP iktidarının politikalarına bir tepki olarak, MNP taşra burjuvazisinin, küçük imalatçı ve esnafın sözcülüğünü üstlenerek “Milliyetçi ve Mukaddesatçı” ideoloji -diğer bir deyişle Milli Görüş- kimliğiyle ülke genelinde örgütlenmiştir (Özdemir, 2004: 257).

MHP ve MNP'nin Türk siyasi hayatında bulunmasından sonra CHP-AP (DP) siyasi çekişmesi yeni bir boyut kazanmıştır. Siyasi boyutlardan biri, dini motifleri kullanan bir siyasi hareket, diğeri ise milliyetçilik olmuştur. Dini inançların, milliyetçiliğin, soy ve alt kültür farklılıklarının ön plana çıkması orta sağ siyasi görüşünün temsilcisi olan AP'nin altında irili ufaklı ve birbiriyle uyuşmaz bir siyasi ortam doğurmuştur (Kaynak, 1996: 39). 1960'lı yılların ortalarından sonra TİP'in etkinliğinin artması, özellikle üniversitelerde taban bulması ve buna karşıt bir güç gibi görünen CHP'nin ortanın solunda olduğunu savunması, bu dönemde partiler arası rekabette “ideoloji” savaşlarının olduğunu kanıtı olmuştur (İleri, 2009: 248).

1968 öğrenci eylemleriyle birlikte Türkiye'de siyasal ortam sertleşmiş, muhalefet hareketleri hırçınlaşmış, fabrika işçilerinin grevleriyle ülke felç olmuş ve kırsal kesimde köylülerin toprak işgalleri görülmüştür (Fenmen, 2005: 17-18). Üstelik AP'nin bölünmesi iktidarı zayıflatmış, bunun sonucu olarak 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri hükümete bir muhtıra vermiştir (Çavdar, 2000: 203). Muhtırada, parlamentonun ve hükümetin ülkeyi anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk içine soktuğu, TSK'nin bu duruma çare olarak partiler üstü hükümetin kurulmasını zorunlu gördüğü, bunun gerçekleşmemesi halinde TSK'nin ülke yönetimine el koyacağı yer almıştır (Özdemir, 2004: 262).

Muhtıranın ardından Demirel hükümeti istifa etmiştir. Ara rejim hükümeti olarak Erim hükümeti kurulmuş ve kısa bir süre sonra hükümet içinde sorunlar oluşmuştur. Problemlerle birlikte Türkiye içerisinde ki kargaşanın önlenememesi Nihat Erim'in başbakanlıktan istifa etmesine neden olmuştur (Özdemir, 2004: 262). Ara rejim döneminde MNP, Anayasa Mahkemesi tarafından laikliğe aykırı eylemlerde bulunduğu gerekçesiyle 20 Mayıs 1971'de kapatılmıştır (İleri, 2009: 247). TİP, Siyasi Parti Kanunu'nu ve Anayasayı ihlal suçundan 20 Temmuz 1971 yılında kapatılmıştır (Ahmad, 2007: 365). Muhtıra ile birlikte Anayasa da bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuş, TRT'nin özerkliği kaldırılmış ve memurların sendikalara üye olması yasaklanmıştır. Hükümete TBMM tarafından verilecek bir yetkiyle Kanun Hükmünde Kararname verme yetkisi verilmiştir (Özdemir, 2004: 265).

1970-1975 yılları arasında siyasal partilerde önemli gelişmeler olmuştur. CHP'nin 5. Olağanüstü Kurultayı'nda yapılan parti meclisi seçimlerinde, Ecevit yanlısı parti meclisi güvenoyu almıştır. İnönü, Ecevit'i hizipçilikle, dışarıdan muhalefet yürütmekle ve kriz oluşturmakla suçlamıştır (Ahmad, 2007: 391). Fakat İnönü 33 yılı aşkın yürüttüğü CHP Genel Başkanlığından 8 Mayıs 1972 tarihinde istifa etmiştir. 14 Mayıs Genel Başkanlık seçimlerinde Ecevit, CHP'nin yeni genel başkanı olmuştur (Çalmuk, 2002: 275). Diğer bir gelişme kapatılan MNP'nin yerine, Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuştur. MSP, parti tüzük, program, kadro ve dünya görüşüyle MNP'nin mirasçısı olmuştur. MSP, İslam sosyalizmi olarak nitelendirilecek görüşleriyle gündeme gelmiştir. Bu ideoloji nedeniyle ileride CHP ile koalisyon kurmasına da ideolojik anlamda bir bağ oluşmuştur (Teziç, 1976: 340).

1973 yılında yapılan seçimlerde hiçbir siyasi parti TBMM'de tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlayamamış ve bir koalisyon hükümetinin kurulması zorunluluğu

ortaya çıkmıştır (Ahmad, 2007: 401). CHP lideri Ecevit'e hükümeti kurma görevi vermiştir. MSP ile olan ortak özellikler ön plana çıkartılarak 26 Ocak 1974 tarihinde Bülent Ecevit başkanlığında CHP-MSP koalisyon hükümeti kurulmuştur. CHP-MSP koalisyonunun 235 günlük yaşamında MSP, mirasçısı olduğu MNP'nin laikliğe aykırı eylemlerinden ötürü kapanmasına yol açan olumsuz imajı ortadan kaldırmak için çaba göstermiştir (Polat, 2006: 24). Koalisyon hükümetinde genel af görüşmeleri sırasında MSP'nin meclis içinde CHP'ye karşı muhalefet etmesi üzerine Bülent Ecevit istifasını vermiş ve CHP-MSP koalisyon hükümeti son bulmuştur (Çavdar, 2000: 252).

1975 tarihinde Demirel'in liderliğinde AP, MSP, MHP ve CGP'den oluşan ve bağımsızların dışardan desteklediği Milliyetçi Cephe (MC) olarak adlandırılan koalisyon hükümeti kurulmuştur. Parti program, tüzük ve fikirleri bambaşka olan koalisyon partileri ortak bir amaç oluşturmakta sorunlar yaşamışlardır (Polat, 20006: 37). Ayrıca MC koalisyonu hiçbir parti disiplinine tabi olmayan ve sırf kişisel menfaat adına bir partiden diğerine geçen bağımsız milletvekillerinin oylarına bağlı kalmıştır. Türkiye'de 1976 yılından itibaren iç huzursuzluklar, sokak gösterileri ve çatışmaları gözlemlenmiştir. Bu tarihten sonra hükümetlerin düşmesi ya da yeni hükümetlerin kurulması milletvekillerinin parti değiştirmesi ile gerçekleşmiştir (Erten, 1996: 88).

1977 tarihinde 16. dönem TBMM genel seçimleri yapılmıştır. Hiçbir siyasi parti TBMM'de tek başına çoğunluğu sağlayamamıştır (Öztekin, 2007: 191). Dönemin Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından seçimde en fazla oyu çıkarmış olan CHP'ye hükümeti kurma görevi verilmiştir. Ecevit'in kurmuş olduğu azınlık hükümeti Meclisten güvenoyu alamamıştır. Ülkede hükümet bunalımı baş göstermesinden dolayı Korutürk hükümeti kurma görevini Demirel'e vermiştir. 17 Aralık 1977 yılında Demirel'in başbakanlığında AP, MHP ve MSP ile İkinci MC hükümeti kurulmuştur (Ahmad, 2007: 447). Bunun

sonucunda Demirel'e parti içinde tepkiler yükselmiş ve 12 AP'si milletvekili Ecevit ile görüşerek CHP'ye transfer olmuştur. İkinci MC hükümeti 31 Aralık 1977 tarihinde gensoru ile düşürülmüştür. Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir hükümet, gensoru ile sona ermiştir (Özdemir, 2004: 277).

Türkiye'de ortaya çıkan hükümet bunalımı üzerine Ecevit, bağımsız milletvekilleri ile Güneş Motel'de bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmeler sonunda CHP, Dp, CGP ve 11 bağımsız milletvekilinin 10'unun bakan olarak yer aldığı bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Türk siyasi tarihine "Güneş Motel Hükümeti" olarak geçen bu kabine, Türkiye'de milletvekillerinin parti değiştirmeleri bağlamında "yeni hükümette bakan olmak adına" bağımsız olan milletvekilleri parlamentonun ciddiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur (Duran ve Aksu, 2009: 142). Kurulan hükümet ekonomik ve toplumsal sorunlar ile siyasal cinayetlerin gölgesi altında etkisiz bir görüntü çizmiştir. Ecevit hükümeti 1978 senato seçimlerini kaybedince 12 Eylül 1980 darbesine kadar iktidarda kalacak AP iktidarlı MSP ve MHP'nin dışarıdan desteklediği bir azınlık hükümeti kurulmuştur (Çavdar, 2000: 249).

1960'dan sonra parti oluşumlarında ön plana çıkan unsur ideolojik fikirlerdir. Bu ideolojilerin zamanla Türk halkını sağ-sol diyerek ikiye ayırması sokak çeteciliğine, üniversite olaylarına, boykotlara kadar bir dizi eylemin siyasi parti eksenli olması sonucunu doğurmuştur (www.gazeteciler.com). 1970'li yılların sonlarına gelindiğinde ise görülen siyasi istikrarsızlıklar ve çarpıklıklar hükümete talip partilerin işlemez hale gelmesine neden olmuştur. Partiler arasında iktidardan faydalanma mücadelesi ile radikal sol ideolojilerle olan mücadele Türkiye'de çatışmayı tırmandırmış ve bu çatışmaya paralel 1978 yılının başlarında 30 siyasi cinayet işlenmiştir (Ahmad, 2007: 449). Meclis içinde yaşanan kısır tartışmalar 12 Eylül öncesi ülkenin ekonomik durumu, toplumsal ve siyasal

yapısını olumsuz etkilemiştir. Özellikle 1970'li yılların sonlarında Cumhurbaşkanlığı seçim süreci başlamış fakat Cumhurbaşkanını tek başına seçebilecek siyasi iktidar mevcut olmadığından ve siyasi partilerin bir isim etrafında uzlaşamamaları nedeniyle Mecliste 119 oturum sonuçsuz kalmıştır. Meclis içinde 115 tur oylamadan sonuç alınamamış, ülke 5 ay 6 gün cumhurbaşkansız kalmıştır (Tutanak Dergisi: 174-175). Anarşi olaylarının gittikçe şiddetlenmesi ile 13 ilde sıkı yönetim ilan edilmiş fakat alınan önlemler yeterli olmayarak 12 Eylül 1980 müdahalesi gerçekleşmiştir (Bulut, 2007: 404).

I.7.6. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinden 2002 Genel Seçimlerine Kadar Türk Siyasal Yaşamı

70'li yılların sonlarında Türkiye'de görülen çatışmaların, kavgaların ve kamplaşmaların sorumlusu olarak siyasi partiler gösterilerek 12 Eylül 1980 tarihinde, TSK emir komuta zinciri içinde Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adıyla yönetime el konulmuştur. Darbe ile birlikte siyaset üçüncü kez dışarıdan müdahaleye maruz kalmıştır. Darbe'nin amacı ülkenin bütünlüğünü, devletin otoritesini yeniden tesis etmek ve yeniden demokratik düzenin işlerlik kazandırılmasına zemin hazırlamak olarak gösterilmiştir (Öztekin, 2007: 419). Buna paralel olarak Anayasa askıya alınmış ve şiddetin sorumlusu olarak görülen siyasi partiler kapatılarak parti liderleri tutuklanmıştır. Sosyalist Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunun ve aşırı sağcı Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonunun faaliyetleri durdurulmuştur. Hükümet feshedilerek parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmış, bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir (Tanör, 2005: 30).

Darbeden bir hafta sonra emekli amiral Bülent Ulus'un yönetiminde 27 üyeli bir kabine MGK tarafından atanmıştır (Çölaşan, 1984: 74). Kabine bürokratlar ve emekli subaylardan oluşmuştur. İşlevi sadece MGK'ye tavsiyede bulunmaktır. MGK gerektiğinde bir bakanı görevden alma hakkında sahiptir (Öztekin, 2007: 419). 1981 yılının Haziran

ayında siyasi konuların alenen tartışılması yasaklanmıştır (Tanör, 2005: 52). Siyasal partilerin Feshine Dair Kanun'un 16.10.1981 tarihinde kabulüyle bütün siyasi partiler feshedilmiş, taşınır ve taşınmaz bütün malları Hazine'ye devredilmiştir (Tanör, 2005: 38). 1982 yılında MGK kararı ile eski siyasetçilere siyasi yasak getirilmiştir (Gemalmaz, 1996: 981). Siyasi partilerin yeniden etkinlik göstermeleri 2820 sayılı yeni Siyasi Partiler Kanunu'nun 24.04.1983 tarihinde yürürlüğe girmesi ile gerçekleşmiştir. 1982 yılında kabul edilen Anayasa'da ve 1983 yılında kabul edilen kanunlarda siyasal istikrar beklentisi ön planda olmuş ve bu amaçla parlamentoda farklı siyasal taleplerin temsil edilmesi kısıtlanmıştır (Bedrihanoğlu, 2009: 57).

1983'te siyasi partilerin kurulması serbest bırakılmıştır. Kurulan siyasi partiler arasında Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Büyük Türkiye Partisi (BTP), Halkçı Parti (HP), Anavatan Partisi (ANAP), Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), Muhafazakar Parti (MfP) ve Refah Partisi (RP) olmuştur. BTP'nin kısa bir süre sonra kapatılması ile birlikte aynı kadro Doğru Yol Partisi'ni (DYP) kurmuştur. DYP misyon olarak DP'nin ve AP'nin halefi olarak algılandığı için programında "milli irade" ve "demokratikleşme" kavramlarına sıkça yer verilmiştir (Özdemir, 1991: 73). Partiler arasında MDP, Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) çekirdeğini oluşturmuştur (Tanör, 2005: 64). 1980 sonrası kurulan siyasi partilerin oluşum biçimi ve üyelerinin siyasetle iştiğal etmeleri durumunun ordu tarafından denetlenmesi ile bugünkü siyasal partilerin, kitle iletişim araçları karşısında güçsüz durumda kalmalarına -liderlere muhalefetsiz teslimiyetle itaate zorlanmaları- ve aynı zamanda partilerin köksüz ve parti programının dayandığı siyasal kitleden uzak kalmalarına neden olmuştur (Yıldız, 2002: 102).

MGK tarafından 6 Kasım 1983 seçimlerine üç siyasal partinin katılması kararlaştırılmıştır. Bu partiler Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi

Demokrasi Partisidir (MDP). Kenan Evren'in TRT 1 ekranlarından seçmene ANAP'a oy verilmemesi şeklinde telkinleri olmuştur. Fakat seçim sonucunda Turgut Özal'ın kurduğu ANAP tek başına iktidar olmuştur. Cumhurbaşkanı Kenan Evren hükümeti kurması için Özal'a seçim sonuçlarından 1 ay geçtikten sonra görev vermiştir (Tanör, 2002: 56).

TBMM'de çoğunluğa sahip iktidar partisi ANAP, 1984 Mart yerel seçimlerine önceki yılda yapılan genel seçimlerde, yasaklanmış partilerinde yerel seçimlere katılması yönünde düzenleme getirmiştir. Amaç muhalefeti bölme, yerel seçimlerde daha güçlü çıkma düşüncesidir (Zürcher, 2005: 413). Yerel seçimlerde sağ düşüncedeki partilerin daha başarılı olduğu bir sonuç ortaya çıkınca SODEP ile HP 1985 yılında birleşerek Sosyal Demokrat Halk Partisi (SHP) kurulmuştur (Özdemir, 1991: 73). Aynı yıl Demokratik Sol Parti'nin (DSP) kurulmasıyla CHP'nin mirasçısı olarak algılanan bir parti Türk siyasi hayatına katılmıştır. Her ne kadar parti başkanlığını Rahşan Ecevit yapıyor görünse de perde arkasında Bülent Ecevit bulunmuştur. Eski siyasetçilerin siyaset yapma yasakları nedeniyle yeni kurulan siyasi partiler bir süre "Emanetçi" genel başkanlar ile idare edilmiştir (Mert, 2007: 30). 1986 yılında milletvekili ara seçimlerinden sonra siyasi yasakların kaldırılması tartışılmış fakat Özal bu tartışmalara tarafsız kalacağını söylemesine rağmen yasanın aleyhinde olduğunu dile getirmiştir (Cemal, 1989: 212).

Baskılara dayanamayan ANAP, Anayasada eski siyasetçilerin yeniden siyasete katılmalarına imkan verecek düzenlemeyi 6 Eylül 1987'de halkoylamasına sunmuştur. ANAP bu geri dönüşün önünde direnmiştir. Fakat yasaklı siyasilerin siyaset yapma yasakları kalkmıştır (Cemal, 1989: 212). Halk oylaması sonucu Özal, Kasım 1987'de erken seçim kararı almıştır. Yasa çok hızlı bir şekilde iktidar partisince TBMM'den geçirilmiş fakat Anayasa'nın "erken seçimin en erken seçim kararından üç ay sonra yapılabileceği" yolunda ki hükmü görmezden gelinmiştir. SHP ve DYP "baskın seçim kanununu" Anayasa

Mahkemesine götürmüŖ ve erken seçim kanunu Anayasa Mahkemesince iptal edilmiŖtir (Bila, 2001: 208). İptal kararından sonra seçim sisteminde düzenlemeler yapan iktidar partisi ANAP, mevcut seçim sistemine, genel barajdan daha yüksek bir seçim barajı getirmiŖtir (Zürcher, 2005: 415). Buna bağlı olarak bulunduğu seçim çevresindeki barajı geçemeyen parti o seçim oyları kaybetmeyle karŖı karŖıya kalmıŖtır. ANAP yapılan genel seçimlerde yüzde 36.3 oy almıŖ ve TBMM’de salt çoğunluğu elde etmiŖtir (www.ankara.edu.tr).

1987 Genel seçimlerinde siyasal partilerin televizyonlarda propaganda yapma yasağı kalkmıŖ, ANAP seçime kadar TV’den en fazla yararlanan parti olmuŖtur. İktidar olmasının avantajlarını da kullanarak TV’den propaganda süresini azami ölçüde 10 gün ile sınırlandırmıŖtır. 10 günlük sürenin son dört gününde 65 dakika ile diğer partilere fark atmıŖtır. SHP ve DYP 11 dakika, DSP ise 10 dakika yararlanmışlardır (Cemal, 1989: 252).

ANAP iktidarı döneminde, seçim mimarı olarak ifade edilen Turgut Özal ile birlikte orta direk, işbitirici ve işbitiricilik gibi kavramlar siyasi literatürümüze girmiŖtir (Özkan, 2004: 78). ANAP, merkez sağda yer alan ve muhafazakarlığı benimseyen partiler arasında parti tüzük ve programında muhafazakarlığı içselleŖtirebilmiŖ ilk partidir (Safi, 2007: 272-274). Daha önce ülkenin kaynakları üzerinde askeri, sivil ve seçkinler söz sahibiyken Özal’ı yıllarda bu durum tersine dönmüŖ, kendisiyle birlikte halk kesiminden birçok yandaŖı sisteme adapte ederek, serbest piyasa ve Kamu İktisadi TeŖebbüs’lerin özelleŖtirilmesi ile ekonomik rant ve çıkar saėlamıŖtır. Parti 1989 yılında yapılan yerel seçimler sonucunda % 21,9 oyla üçüncü parti olmuŖ ve halktan aldığı desteği kaybettiği anlaşılmıŖtır. Özal’a ve partisine olan desteğin azalmasında yönetimi saran, hısım ve akraba kayırmacılığı, yolsuzluklar, ekonomide yaŖanan enflasyon ile satın alma gücünün düşmesi gibi nedenler gösterilmektedir (Zürcher, 2005: 417).

Cumhurbaşkanlığı görev süresi dolan Kenan Evren'in yerine kimin geçeceği tartışma konusu olduğu dönemde Turgut Özal, 1989 yılında parti içindeki nabzı yoklamak adına gizli bir anket hazırlamıştır. Üç sorudan oluşan anketteki sorular şöyledir (Tanör, 2000: 78)

1. Cumhurbaşkanlığına aday olmamı ister misiniz?
2. Ben aday olmadığım takdirde grubumuzdan başka bir aday göstermemi ister misiniz?
3. Cumhurbaşkanlığına aday olduğum ve seçildiğim takdirde başbakanlığa göstereceğim ismi destekler misiniz?

Cumhurbaşkanı seçimleri sırasında Sosyal Demokrat Halk Partisi (SHP) ve DYP erken seçim üzerinde baskı yaparak yeni parlamentonun Cumhurbaşkanını seçmesini ısrarla vurgulamıştır (Özdemir, 2007: 346). Ancak tüm tartışmalara ve gerilimlere rağmen muhalefetin isteği yerine getirilmemiştir. 31 Ekim 1989 günü Cumhurbaşkanlığı seçimleri 3. turda muhalefetin katılmadığı oylamada Özal Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı olmuştur (Tanör, 2000: 79). Özal'ın Çankaya'ya çıkmasıyla birlikte yakın dostu olan Yıldırım Akbulut'u yerine parti başkanı seçirmiştir. Özal, 1982 anayasasında Cumhurbaşkanlığı makamına verilen güç ile birlikte parti, hükümet ve parlamento çalışmasını dışlayarak, çalışmalarında tek adam yönetimi kurmuştur (Cemal, 1989: 350).

20 Ekim 1991 yılında yapılan genel seçimler normal zamanından bir yıl erkene alınmıştır. Seçimlerde kullanılan ve ileri sürülen vaatler arasında DYP tek başına iktidar, herkese iki anahtar verileceği (bir ev ve bir araba), herkese ücretsiz sağlık uygulaması, her İl'e üniversite veya yüksek okul, işsizlik sigortası, ev kadınlarına sosyal sigorta başlatacağı, herkes ne veriyorsa Demirel beş veriyor, dürüst iktidar isteyen herkes DYP'ye gibi popülist bir kampanyayla ve sosyal demokrat söylemlerle seçmenden oy istemiştir (www.aksiyon.com.tr). Seçim sonucunda 8 yıllık ANAP iktidarı ikinci parti olmuş, DYP

ise birinci parti olarak çıkmıştır. Seçim sonuçlarına göre DYP % 27 oy'a karşılık parlamentoda % 39,56'lık bir temsil gücü elde etmiştir (www.tesav.org).

Seçimlerde milletvekili elde eden partilerden hiçbiri, TBMM'de tek başına iktidara gelecek çoğunluğu elde edememiştir. Seçim sonuçlarına göre en fazla milletvekili çıkaran Süleyman Demirel başkanlığındaki DYP ile Erdal İnönü başkanlığındaki SHP arasında koalisyon hükümeti üzerine pazarlıklar gerçekleşmiş ve koalisyon hükümeti kurulmuştur (Tanör, 2000: 88-89). Türkiye'de yeniden koalisyonlar dönemi başlamıştır. 70'li yıllarda MC hükümetlerinin öncülüğünü yapmış olan Demirel, ideolojik kutuplaşmalara meydan vermiş bir liderden daha farklı bir profil sergilemiştir (Akşin, 2007: 291). Koalisyonunun kurulmasından sonra mecliste yapılan yemin töreninde, SHP listelerinden milletvekili seçilen HEP'lilerden Hatip Dicle, anayasal baskı altında yemin ettiğini, Leyla Zana ise yeminden sonra Kürtçe bir cümle kullanmasından ötürü mecliste tartışmalar çıkmıştır. Bunun sonucunda iki milletvekili SHP'den ihraç edilmiştir (www.hasantahsinfendoglu.com). 17 Nisan 1993 yılında Özal'ın ani ölümünden sonra ise Cumhurbaşkanlığı'na 244 oyla Süleyman Demirel seçilmiş ve Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı olmuştur (Alkan, 1999: 60).

Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasından sonra DYP genel başkanlığına 13 Haziran 1993 yılında DYP olağanüstü kongresinde Prof. Dr. Tansu Çiller seçilmiştir. Cumhurbaşkanı tarafından Çiller, yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Kurulan hükümet DYP-SHP gibi farklı fikir, inanç ve programlara sahip bir koalisyon hükümeti olmuştur (Kongar, 1998: 263). Hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra hükümeti zor durumda bırakan ilk olay; 37 kişinin yaşamını yitirdiği Sivas'taki Madımak Oteli'nin yakılması olayıdır. Hükümet, Sivas Valisi ve Belediye Başkanı ile birlikte olaya müdahale etmekte gecikmiş ve olayın facia ile sonuçlanmasına neden olmuştur.

Koalisyon hükümetinin 1994 yılında ülkede yaşanan ekonomik kriz ortamını aşmaya çabaladığı dönemde, siyasi partiler yerel seçimlere odaklanmışlardır. 26 Mart'ta yapılan yerel seçimlerde RP oylarını büyük oranda arttırmıştır. SHP başta olmak üzere sol partilerde de oy kaybı yaşanmıştır (www.secim.iha.com.tr). Koalisyon hükümetinin Başbakan'ı Tansu Çiller ve Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın'ın 5 Nisan 1994'te % 40 ile % 100'e varan zamları getiren ekonomik istikrar önlem paketini açıklamışlardır. 1994 yerel seçimlerinde görülen sol partilerin oy kaybı nedeniyle 18 Şubat 1995 günü yapılan birleşme kurultayında SHP'nin CHP adı altında birleşmesi kararlaştırılmıştır (Yalansız, 2004: 463).

23 Mart 1995 yılında DYP Genel Başkanı Çiller ile CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin, DYP-CHP koalisyon protokolünü imzalayarak, koalisyon hükümetinin devam etmesini öngörmüşlerdir. DYP-CHP Hükümeti'nin göze çarpan en önemli olayı TBMM'den 21 maddelik ilk sivil anayasa paketini geçirmesi olmuştur. Anayasa'nın başlangıç kısmında yer alan 12 Eylül 1980 darbesi ile ilgili ibareler kaldırılmıştır. Ayrıca derneklerin, sendikaların siyaset yapmasını engelleyen maddeler değiştirilmiş, memurlara sendika kurma hakkı verilmiş ve seçmen yaşı 21'den 18'e indirilmiştir (<http://dergiler.ankara.edu.tr>).

Anayasada yapılan reform nitelikli düzenleme ile siyasi partilerin uyacakları esaslar için Anayasanın 69. madde değiştirilmiştir. Buna göre, siyasi partilerin tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamayacakları, Anayasanın 14. maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamayacakları, kendi siyasetlerini desteklemek için dernek, sendika, vakıf, kooperatif ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde olamayacakları ve bunlardan maddi yardım alamayacakları yer almıştır. Ayrıca Cumhuriyet Başsavcılığının bunları izleyip denetlemesi şeklindeki hükümler (68.

madde) metninden çıkarılmıştır. Anayasa değişikliği Anayasa’da ön görülen ara rejimden kalma izlerin silinmesi, Türkiye’nin demokratikleşmesi yönündeki önemli adımlardan biri sayılmıştır.

1995 genel seçimlerine yakın bir zamanda ANAP daha önce partiden ayrılan muhafazakarları yeniden partiye almıştır. Amaç, 1983 yılındaki çizgisine dönme düşüncesidir. Türk siyasetindeki merkez parti olma konusunda DYP ile ANAP arasında yıllardır devam eden rekabet, DYP lideri Tansu Çiller ile ANAP lideri Mesut Yılmaz arasında kişisel rekabete dönüşmüştür (www.mhhp.org.tr). 1995 Genel seçimlerinde Refah Partisi 158 milletvekili ile birinci parti olmuştur (www.wikipedia.org). DYP ile ANAP’ın birbirine yakın oy almaları ve üstünlük sağlayamamaları, iki parti arasındaki tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. İş ve askeri çevrelerin baskısıyla bu iki partiye ANAYOL koalisyon hükümeti kurdurulmuştur. Hükümetin kurulmasından üç ay sonra RP’nin meclise verdiği TEDAŞ ihalesindeki yolsuzluklarla ilgili olarak Çiller aleyhindeki soruşturma önergesi mecliste gündeme alınmıştır (Kongar, 1998: 274). Hükümet ortağı olan ANAP bunu desteklemiştir. Böylece ANAYOL koalisyon hükümetinde yaşanan bu kırılma ile ANAYOL hükümeti çökmüştür (Kuzu, 2000: 54).

DYP-ANAP koalisyonunun çökmesiyle DYP ile RP koalisyon hükümeti kurulmuştur. REFAHYOL hükümeti olarak adlandırılan bu hükümet “dönüşümlü başbakanlık” formülünde anlaşarak 28 Haziran 1996’da Necmettin Erbakan’ın başbakan olmasıyla kurulmuştur (Gürsel ve Bozdağ, 2002: 21). REFAHYOL Hükümeti döneminde 3 Kasım 1996’da Susurluk’ta meydana gelen milletvekili Sedat Bucak, bir polis okulu müdürü Hüseyin Kocadağ, Türk polis teşkilatınca ve Interpol tarafından aranan Abdullah Çatlı’nın yer aldığı kazada, Mercedes marka arabada bulunan -kimi arananlara sahte belge

düzenlendiği iddiasıyla- belgeler nedeniyle İçişleri Bakanı Mehmet Ağar suçlanmıştır. Bunun sonucunda Mehmet Ağar istifa etmek zorunda kalmıştır (www.wikipedia.org).

REFAHYOL Koalisyon Hükümeti'nin anti-laik tutumları Türkiye'de askeri ve sivil bürokrasiyi rahatsız etmiş ve akabinde Sincan'dan tankların geçmesi ile bu durum yeni bir askeri müdahalenin işareti olarak algılanmıştır. Nitekim, 28 Şubat 1997 günü, "28 Şubat Kararları" adı verilen 20 maddelik tavsiye kararları, MGK tarafından hükümete sunulmuştur. Türkiye Esnaf ve Sanatkarları konfederasyonu, DİSK ve TÜRKİŞ gibi sivil toplum kuruluşları MGK'nın 28 Şubat kararlarına destek verdiklerini açıklamışlardır. Bu olaylara müteakip REFAHYOL koalisyon hükümetinin Başbakanı 18 Haziran'da hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı Demirel'e sunmuştur (Yalansız, 2004: 467).

REFAHYOL koalisyon hükümeti'nin 28 Şubat sürecinde olağanüstü yöntemlerle yıkılmasında ANAP önemli rol oynamış ve demokrasi dışı müdahalelere destek vermiştir. ANAP 30 Haziran 1997'de ANAP-DSP ve DTP (DYP'den ayrılan Hüsamettin Cindoruk'un kurduğu Demokrat Türkiye Partisi) ile ANASOL-D hükümetini kurmuştur (Arcayürek, 2006: 338). ANASOL-D 55. Hükümet döneminde pek çok banka ve enerji santralleri özelleştirilmiştir. Bu dönemde gündemde özelleştirmelerle ilgili pek çok yolsuzluk iddiaları ortaya atılmıştır. 30 Haziran 1997'de kurulan Üçüncü Yılmaz Hükümeti, Korkmaz Yiğit ve Alaattin Çakıcı arasındaki konuşmaların yer aldığı bir kasetin basına sızdırılması üzerine, CHP lideri Baykal'ın verdiği gensoru önergesiyle düşürülmüştür. 11 Ocak 1999'da düşürülen 55. hükümet "yolsuzluklardan dolayı düşürülen" ilk kabine olma unvanını kazanmıştır (www.yenisafak.com.tr).

ANASOL-D hükümetinin düşürülmesinden sonra DSP Azınlık Hükümeti kurulmuştur. 15 Şubat 1999'da Türkiye'de ayrılıkçı terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Türk yetkililere teslim edilmesi, Ecevit'n DSP'sinin ve özellikle şehit cenazelerine katılan

başlıca parti olan MHP'nin 18 Nisan seçimlerindeki oylarını arttırmasında büyük etkisi olmuştur (Yalansız, 2004: 478). Halk on beş yıldır PKK ayaklanmasına karşı milliyetçi partileri iktidara getirerek duruma tepki vermiştir (Arıkan, 2008: 13). 18 Nisan 1999 seçimlerinde DSP % 21,7 oy alarak birinci parti olmuş, MHP % 18,03 oy alarak DSP'nin hemen arkasında ikinci parti olmuştur. ANAP bir anlamda 1999 genel seçimlerinde seçmen tarafından cezalandırılmış ve seçimlerde dördüncü parti olarak çıkmıştır. CHP ise barajı aşamayıp TBMM dışında kalmıştır (Tüzün, 2005: 127).

28 Mayıs 1999 tarihinde 57. Hükümet'in Koalisyon Protokolü, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz tarafından imzalanmıştır. Ecevit kurulan hükümet ile ilgili *“kısa sayılabilecek sürede uzlaşma ortamı yaratılmıştır. Yeni hükümetin ulusumuza, hayırlı olmasını diliyorum. Orta ve uzun vadeli sorunları çözecek istikrarlı, uzun ömürlü ve uyumlu çalışabilecek bir hükümet olmasını diliyorum”* şeklinde demeçte bulunmuş ve süreç içerisinde koalisyon hükümetinin uyum içerisinde yürüdüğü görülmüştür (Kurt, 2002: 184). Bu hükümet sırasında 2000 yılının Mart ayında HADEP kapatılmıştır. HADEP kurt seçmenlerin desteklediği, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan dördüncü parti niteliğindedir. Kapatma davasından önceki günlerde parti üst düzey yöneticileri istifa ederek, Demokratik Halk Partisi'ne (DEHAP) katılmışlardır. Parti üyelerinin esas partinin kapatılması durumunda siyasi faaliyetlerinin sürdürülmesi adına kurulmuş *“yedek parti”* niteliğindedir (www.radikal.com.tr).

Koalisyon hükümetinde görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in yerine yeni bir cumhurbaşkanı seçmek konusunda koalisyon hükümeti partileri arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Demirel'in görev süresinin uzatılması noktasında, beş artı beş diye de ifade edilen anayasa değişikliği gündeme gelmiştir.

Milletvekilleri tüm baskılara rağmen anayasa değişikliğine destek vermemiştir. Koalisyon ortaklarının uzun uğraşları sonrasında, Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer üzerinde mutabık kalmışlardır. Sezer TBMM’de yapılan cumhurbaşkanı seçimlerinde üçüncü tur oylamada 533 üyeden 330’un oyuyla Türkiye’nin 10. Cumhurbaşkanı olmuştur (Özdemir, 2007: 466-468).

Türkiye’de 2000 yılının son aylarında banka hortumlamalarıyla ilgili operasyonlar dikkat çekmiş iş adamlarının kendi bankalarını hortumladıkları delilleriyle ortaya çıkarılmıştır. 19 Mayıs 2001 günü, MGK toplantısında Cumhurbaşkanı ve Başbakan Bülent Ecevit arasında Anayasa kitapçığı tartışması yaşanmıştır. Ecevit aynı gün Cumhurbaşkanının davranışını halka şikayet etmiştir. Ekonomik zorluklar ve Anayasa kitapçığı kriziyle birlikte ülke ciddi anlamda ekonomik kriz içerisine girmiştir. Türk Lirası % 130 değer kaybetmiş, enflasyon % 90’a çıkmıştır. 1,5 milyon insan işsiz kalmış, yirmi banka kapanmış ve 40 bin bankacı işten çıkarılmıştır (Akşin, 2007: 310).

Ekonomik ve sosyal alanda yaşanan dalgalanmaların, sıkıntıların arasında siyasal alanda da bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Anayasa Mahkemesi 22 Haziran 2001 yılında FP’ni kapatma kararını vermiş ve Necmettin Erbakan’a yakın olan Recai Kutan başkanlığında Saadet Partisi (SP) kurulmuştur (Akşin, 2007: 129). FP içinde yenilikçiler olarak nitelendirilen bir grup değiştik diyerek yeni bir parti kurmak için sık sık bir araya gelmiş ve değerlendirmelerde bulunarak, Abant’ta 19-21 Mayıs 2001 yılında üç ayrı toplantı yapmışlardır. Toplantı sonucunda Abdullah Gül, Abdullatif Şener , Akif Güllü ve Recep Tayip Erdoğan’ının yer aldığı bu grup, 14 Ağustos 2001’de Adalet ve Kalkınma Partisini (AKP) kurmuştur (Çakır ve Çalmuk, 2001: 188-189).

Ekonomide yaşanan olumsuzluklar karşısında koalisyon hükümeti ekonomist Kemal Derviş’i ekonomiden sorumlu bakan olarak Türkiye’ye davet etmiş ve Türkiye’de

bir “kurtarıcı” gibi karşılanmasını sağlamıştır. Ecevit’in sağlık problemleri nedeniyle başbakanlık görevini tam anlamıyla yerine getirememesi Türkiye’deki siyasal gidişatin iyi olmadığı yönündeki beyanlarıyla, Kemal Derviş etrafında giderek yoğunlaşan destek, Ecevitsiz bir hükümet arayışı içerisine girmiştir. DSP’ye lider olarak Kemal Derviş’i gören parti içi hizip güçlenmiştir. Başbakanın sağlık problemlerinin daha da artması ve DSP liderliğini bırakmaması üzerine Hüsamettin Özkan, DSP’den istifa etmiştir. Ardından 7 Temmuz 2002’de İsmail Cem hem Dışişleri Bakanlığından hem de DSP’den istifa ettiğini açıklamıştır. Özkan’ın istifası ile birlikte DSP’den 22 milletvekili istifa etmiş ve istifa olayları hızla gelişmiştir. DSP grubunun sayısı 128’den 84’e düşmüştür. Ayrılanlardan Özkan-Cem-Derviş bir araya gelmiş ve 63 milletvekiliyle Yeni Türkiye Partisi’ni (YTP) kurmuşlardır. İstifalarla birlikte DSP, hükümet içinde en küçük ortak haline gelmiştir (Akşin, 2007: 312).

TBMM erken seçim kararı alarak 3 Kasım 2002’de genel seçimlere girmiştir. Seçim sonuçlarına göre yalnızca iki parti (AKP ve CHP) % 10’luk barajı aşarak meclise girmiştir. DSP önceki seçimlerde % 21 oy almışken bu seçimlerde siyasi hayatta etkinliği kalmamıştır (www.tesav.org.tr). Seçim sonucunda karşılaşılan başarısızlık neticesinde MHP lideri Devlet Bahçeli, DYP Genel Başkanı Tansu Çiller parti liderliğinden istifa etmiştir. ANAP lideri Yılmaz hem parti liderliğinden hem de siyasetten uzak kalmıştır. 2002 genel seçim sonuçları ile birlikte Türkiye’de siyasal partiler açısından bir dönüm noktası gerçekleşmiştir (Yalansız, 2004: 502).

II. TÜRKİYE’DE SİYASAL PARTİLER AÇISINDAN POLİTİK YOZLAŞMA

II.1. Politik Yozlaşmanın Tanımı, Özellikleri ve Türleri

İnsanlık tarihi kadar eski olan politik yozlaşma, devlet kurumunun ortaya çıkışı ve gelişmesi ile daha önemli bir duruma gelmiştir. Devlet, her geçen gün artan ve karmaşıklaşan toplum ilişkileri nedeniyle kamusal mal ve hizmet üretmek zorunda kalmıştır. Devlet kamusal mal ve hizmet üretme işini kamu görevlileri aracılığıyla yerine getirmektedir (Saylan, 1995: 4). Kamu görevlileri kamusal faaliyetleri, başta anayasa olmak üzere kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge, genelge ve benzeri mevzuata uygun olarak yapmakla mükelleftir. Tüm bu mevzuatın dayandığı ana ilke ise kamu yararının gözetilmesidir (Özdemir, 2008: 180).

II.1.1. Politik Yozlaşmanın Tanımı

Kamusal alandaki bozulma ve çürümeyi anlatmak için çoğunlukla yozlaşma veya dar anlamıyla yolsuzluk kavramı kullanılmaktadır (İzveren, 1980: 112). Türkçe literatürde yozlaşma, “doğasındaki iyi nitelikleri sonradan yitirmek; tereddi etmek; bir şeyin manevi niteliklerinden uzaklaşması” şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 1992: 778.). İngilizcede ise ‘corruption’ kavramıyla ifade edilen yozlaşma “ahlaki çöküntü ve toplumsal çürümeyi” karşılayan bir anlam taşımaktadır (Cingi, 1997: 665).

Yozlaşma, kamu görevlilerinin mevzuat hükümlerine göre yapılmaması gereken işlemleri yapmaları veya yapmamaları gereken işlemleri yapmaları karşılığı çıkar sağlamaları olarak tanımlanabilir (Çulpan, 1980: 34.). Dolayısıyla kamu hizmeti veren kişi ya da grupların, özel maddi çıkarlar ya da statü kazançları sağlamak için normal görev davranışlarını, özel amaçlar doğrultusunda kullanmaları sonucu ortaya çıkan sapmadır (Turgay, 1987: 25).

Yolsuzluk kavramı dar anlamıyla, kamu gücünün kişisel çıkar amacıyla kötüye kullanımudur. Kişisel çıkar maddi menfaat olduğu gibi (rüşvette, zimmet, haraç vs.) maddi olmayan farklı tür menfaatler (kayırmacılık, memuriyet vs.) de olmaktadır (Berkman, 1983: 9). Daha kapsamlı yolsuzluk tanımı ise “kamu gücüyle” sınırlı olmayan “herhangi bir görevin özel çıkarlar için kötüye kullanılmasını” içerir. Kaynakların kullanılmasında tek elci yetkiye sahip olan, görevleriyle ilgili konularda tek başlarına karar alma yetkilerini kötüye kullanan ve hesap verme mekanizmaları bulunmayan görevlilerin, bu süreçte kendi çıkarlarını gözetmeleri yolsuzluğa neden olmaktadır (Dye ve Hurst, 1998).

Tanımlardan anlaşılacağı üzere yolsuzluk kavramının sahip olduğu nitelikler vardır. Bu niteliklerden birincisi, devlet otoritesinin temsilcisi veya kamu görevlisinin mevcut olmasıdır. İkincisi, kamu görevlisinin yetkisini kişisel çıkar amacıyla mevzuat hükümlerine aykırı kullanmasıdır. Üçüncü ise maddi veya manevi bir çıkarın gerçekleşmesidir (Berkman, 1983b: 9).

Yolsuzluk tanımları çerçevesinde politik yozlaşma, siyasal işlemlere ilişkin kamu yetkisinin, yasa yapma sürecinde çıkar gözetilerek yasalara aykırı biçimde kullanılmasıdır (Aktan, 1994:45). Politik yozlaşma siyasetçilerin ürünü olduğu için ortaya çıkan olay “yolsuzluk” olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu yozlaşma iktidardaki bir siyasal parti veya parlamento çatısı altındaki siyasal partiler tarafından kullanılan siyasal güç ve yetkilerin, parti veya yandaşların çıkarları gözetilecek bir biçimde kullanılması sonucu ortaya çıkmaktadır (Berkman, 1983: 18). Politik yozlaşma siyasal süreç içerisinde çok çeşitli biçim ve türlerde ortaya çıkmaktadır. Bunlar rüşvet, zimmet, adam kayırmacılık, hizmet kayırmacılığı, patronaj, kamu sırlarını sızdırma, siyasal dalavere gibi benzeri davranışları içermektedir (Aktan, 1992: 27).

II.1.2. Politik Yozlaşmanın Özellikleri ve Fonksiyonları

Politik yozlaşma bir olgu olarak var olmasından ötürü içinde bir takım nitelikler barındırmak zorundadır. Nitelikleri sonucunda ise toplum nezdinde bazı değişimlere neden olmaktadır. Politik yozlaşma özelliği nedeniyle toplum içinde birtakım fonksiyonları da icra etmektedir.

Politik yozlaşmanın belli başlı özelliklerinden ilki, politik karar alma sürecinde siyasal aktörlerin kendi aralarındaki politik mübadele sürecinde ortaya çıkan oluşum evresidir. Politik yozlaşmanın ikinci özelliği ise oluşan mübadeleyle birlikte yozlaşmanın toplumun tüm kesimlerine yayılmasıdır. Üçüncüsü, politik karar alma yetkisine sahip aktörlerin alınan kararları mevcut hukuki normlara ve ahlaki değerlere aykırı olmasıdır. Dördüncüsü yozlaşmayla birlikte demokratik kurumların işlevlerini yerine getiremez olmasıdır. Beşincisi oluşan yozlaşmanın gizlilik içerisinde yürütülmesidir. Bu nedenle gizliliğin deşifre olması ancak mübadeleye katılan aktörlerden birinin veya olayı bilen bir kimsenin ihbarı ile mümkün olmaktadır. Bu durum politik yozlaşmanın risk ögesini içermektedir (Şen, 1998). Son olarak politik yozlaşma ile politik yozlaşmanın aktörlerince, ‘kamu yararı’na aykırılık oluşturacak biçimde kendilerine ve/veya yakınlarına herhangi bir bağ ile (akrabalık, komşuluk, hemşerilik, siyasal yandaşlık, mezhep birliği, aşiret bağı vb.) aynı ve/veya nakdi ‘özel çıkar’ sağlama durumudur. Her zaman ‘özel çıkar’ sağlama söz konusu olmayabilir. Bu nedenle mevcut yasal norm ve ahlak kurallarına aykırı her türlü davranış, yozlaşma olarak değerlendirilmektedir (Aktan, 1994: 22-24).

Politik yozlaşma kavramının tanımı çerçevesinde, kamu kaynaklarının kişisel ve/veya bir grup adına çıkar sağlamak amacıyla kamu gücünün usulsüz bir şekilde kullanılmasından kaynaklanan olumsuz fonksiyonları vardır (Aktan, 1994: 66-67). Politik yozlaşma, her şeyden önce ekonomik kaynakların israfı, kamu kaynaklarının kötü dağılımı

ve kullanımınıdır. Etkinsiz bir kamu kaynağı kullanımından ötürü toplum için sosyal bir maliyettir. Politik yozlaşma vasıtasıyla devletten ekonomik bir transfer elde etmeye çalışan çıkar ve baskı gruplarının eylemleri, milli gelirin optimumunu olumsuz etkilemektedir (Berkman, 1983: 117).

Yozlaşmanın veya dar anlamıyla yolsuzluğun Rostow'un belirlediği "gelişme dönemleri teorisi" çerçevesinde toplumsal gelişme -geleneksel toplum, take-off'a (kalkışa) geçiş, take off (kalkış), ekonomik büyüme ve kalkınma, refah toplumu- aşamalarına paralel bir gelişme izlediği belirtilmektedir. Bir anlamda yozlaşma, toplumların demokratik ilkeli refah toplumuna erişinceye dek olumlu bir fonksiyon icra ettiği belirtilmektedir (www.globalpoliticaleconomy.com). Ekonomik büyüme ve kalkınma aşamasında politik yozlaşmanın tavan yapması nedeniyle bu dönemde; toplumun eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesi, demokratik yapı ve kurumların işlerlik kazanması, kamuoyu ve medyanın etkisi gibi nedenlerden dolayı politik yozlaşmanın tür ve boyutlarında azalma görülerek, refah toplumuna geçişte önemli fonksiyonlar icra etmiştir (Fedai, 2002).

II.1.3. Politik Yozlaşmanın Türleri

Politik yozlaşma politik karar alma sürecinin yasama, yürütme, yargı ve seçim aşamalarının işleyişinde karmaşık bir durumda ve farklı boyutta ortaya çıkmaktadır. Bunun temel sebebi yolsuzluk olgusunun sınıflandırılmasında ele alınan temel algıda, yolsuzluğun taraflar arasındaki menfaat transferine ve dolayısıyla bir trampa ilişkisine dayanmasıdır. Bu menfaat ilişkisi içinde kamu yetkisinin kullanımı olduğu için, kamu yetkisi de toplumca siyasal işlemlere ilişkin olarak siyasetçiler, siyasal partiler ve milletvekillerinin yetkilerini kullanımları noktasında ele alınmaktadır (DDK, 1996). Aşağıda, söz konusu süreçte görülen politik yozlaşma türleri incelenecektir.

II.1.3.1. Rüşvet

En geniş tanımıyla rüşvet, “yetkili birisine başkası tarafından toplumun usul ve kurallarına aykırı bir şekilde menfaat vaat edilerek yada sağlanarak bir işin yaptırılması” şeklinde ele alınmaktadır (Mumcu, 1969: 1). Rüşvet, özellikle karar verme veya işlem yapma yetkisine sahip kişilerin, vatandaşlara sağladıkları avantajlar karşılığında ya da bir işin veya işlemin çabuklaştırılması ya da sadece yavaşlatılması için para veya hediye almaları ya da istemeleri biçiminde görülen en yaygın bir yolsuzluk türüdür (TODİE, 1998: 214).

Kamu görevlilerinin para, mal, hediye gibi birtakım maddi çıkarlar karşılığında bunu sağlayan taraf ya da taraflara ayrıcalıklı bir kamu işlemi ile çıkar sağlaması rüşvet olarak tanımlanır (Aktan, 1992: 430). Kamu yetkisini kullanan bir çok kamu görevlisine çeşitli nedenlerle, farklı niteliklerde hediye verilmesi Türk toplumunun ve Türk bürokratik kültürünün bir gereği olarak kabul edilir bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın bir çok yerinde olduğu gibi hediye göreliliği bir kavram olup rüşvet ile arasındaki farkı ayırmak çok zordur (Çavuşoğlu, 2009).

Rüşvet olgusu politik yozlaşma kavramı içerisinde değerlendirildiğinde, siyasal kararların hazırlanması ve kabul edilmesi gibi yasama faaliyetlerinin yanı sıra politikayı belirleyen yürütmenin ve bunun neticesinde bakanların, şahsi olarak aldıkları kararlarda da görülmektedir. Rüşvet, kamu ihaleleri, teşvik uygulamaları, ithalat ve ihracat rejimlerinin düzenlenmesi gibi alanlarda da ortaya çıkmaktadır. Bu alanlarda ortaya çıkan rüşvetin alıcılarının, parlamenterler ve bakanlar gibi üst düzey kişiler olması maddi çıkarın çok yüksek olması anlamına gelmektedir (Eken ve Şen, 1997: 1076). Bu haliyle rüşvet Türk Ceza Kanununun 252. maddesi çerçevesinde haksız çıkar sağlama anlamındadır ve geniş anlamıyla kamu görevlisinin kendi görevi kapsamına giren bir işlem nedeniyle bir başka

kimseden verilmesi gerekmeyen bir karşılık sağlamasına neden olan bir anlaşmadır. Bu haliyle rüşvet, iki taraflı suçlardandır ve haksız çıkar veren kişinin eylemi ile bunu kabul eden kişinin eylemi birbiriyle sıkı sıkıya ilişkilidir (www.tbmm.gov.tr TCK, 252. Madde). Ülkemizde Yargıtay'ın almış olduğu kararda rüşvet verende, alanda suçlu sayılmıştır (Yargıtay 5 CD. 6.3.1986, 4567/1037).

Rüşvet, bir toplumdaki mevcut normları (hukuki, dini, ahlâki, kültürel) ihlal edici bir olgudur. Politik yozlaşmalar her toplumda olmakla birlikte, bunların nitelik ve niceliği toplumdaki farklılıklar göstermektedir. Ancak her suç gibi rüşvette toplumsal bir olaydır ve özellikle sosyal yapının bozulduğu dönemlerde iyice su yüzüne çıkmaktadır² (Berkman,1983: 46). Toplumun mevcut normları dışında hareket eden kişiyi rüşvet almaya iten faktörlerin başında, aldığı maaşın yetersizliği, rüşvet miktarının fazlalığı, menfaat hırsı ile örgüt içindeki ve dışındaki denetime bağlı olarak yakalanma riski gelmektedir (Berkman, 1983: 31). Ülke yönetiminde uzun süre aynı kişi veya grupların görevli olması, kurumlarda kişilerin ön planda olmasına neden olmaktadır. Kamu kuruluşlarında yetki sahibi olan kişi veya gruplar, buldukları her fırsatta yetkilerini kişisel veya örgüt amaçları yönünde kullanarak menfaat sağlama çabası içinde olmaktadır.

Rüşvet olgusunun ortaya çıkması kamu bürokrasisinin örgütlenme biçimi ile yakından ilişkilidir. Aşırı kuralcılık, otoritenin merkezileşmesi, hizmet arzının yetersizliği, yasadışı devlet anlayışı, sosyal yapının bozulması, yönetimin şeffaf olmaması, denetim mekanizmalarının etkin olmaması gibi bir takım etkenler rüşveti besleyen en önemli unsurlardır (İZTO, 1993: 33). Örneğin bürokrasinin merkeziyetçi bir yapıda olması rüşvetin kurumsallaşmasını kolaylaştırır. Kamu ekonomisinde karar ve uygulamalar önceden belirli bir plana ve programa bağlanmışsa rüşvet için uygun bir ortam yaratılmış demektir.

² 1990 yılında ANAP Milletvekili Adnan Kahveci ile yapılan bir röportajda, "Eğer kötü niyetli olsaydım, 1981'den bu yana yıllık rüşvet getirim 15-20 milyar lira arasında değişirdi." şeklinde ki demeci 1981-1990 yılında ki sosyal doku hakkında fikir vermektedir (Bugün, 12 Şubat 1990).

Aynı zamanda bir kurum hakkında, kamuoyunda rüşvet alındığına dair bir inanış yaygın ise kurum içinde rüşvet almak veya vermek meşru görülmektedir. Bu durum rüşvetin ilgili örgütte kurumsallaşmasına yol açmaktadır (Berkman, 1983: 141).

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde rüşvet, tüm bireylerin “eşitliği” ilkesini ortadan kaldırmaktadır. Rüşvet, öncelikle kamu mal ve hizmetlerine eşitlik içinde ulaşabilme ilkesinin aksine hareket etmekte ve böylece kamusal makamları, küçük bir grubun, hak ve yetkilerin gerçek sahibi olan halkın elinden alındığı bir tür ayrıcalıklı biçime dönüştürmektedir. Tüm-yasal kurumsal düzenlemeler yapılsa bile rüşvet hala kronik bir hastalık olarak toplumu yozlaştırmaktadır. Çünkü sorun sadece yasal düzenlemelerle ilgili değil aynı zamanda halkın olaya bakış açısıyla da ilgilidir. Yani yasal ve kurumsal çerçevenin, bilinçli, takipçi ve “rüşvet vermeyen ve/veya almayan vatandaşla” desteklenmesi gerekmektedir.

II.1.3.2. İrtikap (Zorla Yiyicilik)

Bilimsel çalışmalarda “haraç” olarak geçen bu yozlaşma türünde, kamu görevlisi karşısındaki kişiden, işini yapmak için bir bedel istemektedir; yani kamu görevlisi yapmakla mükellef olduğu bir iş için yasal olmayan bir ücret talebinde bulunmaktadır. Buradaki yozlaşma olgusu, rüşvetten farklı olarak, tek taraflı gerçekleşmekte ve kamu görevlisinden kaynaklanmaktadır (Kılavuz, 2003: 216).

İrtikap, 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 250. maddesinde düzenlenmektedir. Söz konusu maddenin birinci fıkrası, “Görevinin sağladığı nüfuzu kötüye kullanmak suretiyle kendisine veya başkasına yarar sağlanmasına veya bu yolda vaatte bulunulmasına bir kimseyi icbar eden kamu görevlisi, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılabilir” şeklinde bir düzenlemeye yer vermektedir (TCK, 250. Madde).

II.1.3.3. Zimmet

Arapça kökenli olan zimmet kavramı “emanet edilen şeyden aşırarak” ya da “kendisine emanet edilen şeyleri kendi malı gibi kullanmak” anlamına gelen bir sözcüktür (Aktan, 1999: 18). Türk Ceza Kanununun 247. maddesinin (1) fıkrasında zimmet “görevi nedeniyle zilyetliği kendisine devredilmiş olan veya koruma ve gözetimiyle yükümlü olduğu malı kendisinin veya başkasının kullanımı” olarak tanımlanmıştır (TCK, 257. Madde).

Kamu yararına aykırı olarak kamu görevlisinin para ya da mal niteliğindeki kamusal bir kaynağı kişisel menfaat adına kullanımı için harcaması ya da kullanmasıdır. Zimmet fiili, eğer kamu görevlisince hileli bir şekilde yapılırsa buna “ihtilas” adı verilmektedir (Aktan, 1992: 29). İhtilas sözlük anlamı ile, zimmet suçunun, bu suçun ortaya çıkmasını engellemeye yönelik eylem ve işlemlerle beraber oluşması halidir. Burada zimmet suçunu ağırlaştıran bir durum söz konusudur (Bozkurt, Ergun ve Sezen, 1998: 109). Bu açıdan ihtilas nitelikli zimmet olmaktadır. Bir yozlaşma türü olan rüşvette iki taraf olmasına rağmen zimmette, yalnızca kamu görevlisi söz konusudur ve ikinci taraf yoktur. Kamu yetkisiyle görevlendirilmiş kişi ve/veya grubun verilen kamu yetkisini kişisel menfaat adına kullanması halidir (Berkman, 1983: 25).

II.1.3.4. Kayırmacılık (Haksız Olarak Öncelik Tanımak)

Politik karar alma sürecinde ortaya çıkan bir yozlaşma türü olan kayırmacılık, kamu işlemlerini yerine getiren görevlinin yakınlarını haksız yere ve/veya yasalara aykırı olarak öncelik vermesi, arka çıkması durumudur. Daha açık bir ifadeyle, kamu örgüt birimlerindeki ya da bu birimlerle toplumsal çevre arasındaki ilişkilerle ortaya çıkan aynı okulda okumuş olmak, aynı yöreden olmak (hemşerilik), aynı siyasi partinin çizgisinde bulunmak gibi özgül ölçülerin objektif kriterlerin önüne geçmesi, yönetim çalışmalarını

düzenleyen evrensel ölçülerin geri plana atılması şeklinde tezahür eden bir durumdur (Oktay, 1983: 209).

Kayırmacılık, ilk defa 1828 yılında ABD başkanlık seçiminden galip çıkan General Jackson tarafından uygulanan kayırma (veya yağma) diğer bir deyişle ganimet sisteminin, uygulamada istismarıyla ortaya çıkan kayırmacılık, politika ve yönetim literatüründe yer almaya başlamıştır (Tortop, 1994: 48). Türkçe’de kullanılan “iltimas” kavramı kayırmacılık ile eş anlamlıdır. Halk dilinde kullanılan “torpil” kavramı da iltimas ve kayırmacılık kavramlarına karşılık gelmektedir. Kayırmacılık, adam kayırmacılık, siyasal kayırmacılık ve hizmet kayırmacılığı olmak üzere üç ayrı başlık altında incelenebilir.

II.1.3.4.1. Adam Kayırmacılık (İltimas)

Literatürde adam kayırmacılık, kamu görevlerine yapılan atamalarda liyakat (yeterlilik) ilkesi’nin yerini, akrabalık, hemşerilik, arkadaşlık, dostluk, partizanlık vb. subjektif kriterlerin alması halidir. Günlük dilde yaygın olarak kullanılan “torpil” kavramı ile iltimas kavramı adam kayırmacılık ile eş anlamda kullanılmaktadır (Aktan, 1992: 31). Uygulamada adam kayırmacılığın farklı görünüşleri vardır. Adam kayırmacılık, akraba kayırmacılık (nepotizm) ve eş-dost kayırmacılık (kronizm) olmak üzere iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır.

II.1.3.4.1.1. Akraba Kayırmacılık (Nepotizm)

Bir kamu hizmetinin yerine getirilmesinde, işin gerektirdiği niteliklerin dikkate alınmaksızın sırf politikacı, bürokrat ve diğer kamu görevlileri ile olan “kan bağı” ve “hısımlık” gibi etkenlerin (akrabalık ilişkileri) esas alınarak bir kimsenin bir devlet görevinde istihdam edilmesi, atanması ya da terfien yükseltilmesi akraba kayırmacılığı ya da kısaca “nepotizm” olarak tanımlanmaktadır (Berkman, 1983: 26). Geleneksel bağların

ve ilişkilerin yoğun bir biçimde yaşandığı az gelişmiş ülkelerde daha sık rastlanan bir durumdur. Nepotizm ile kamusal nitelikli atamalarda işin içine politik güç girdiği zaman “liyakat” sistemi bir kenara itilmekte ve bir zamanlar ABD’de rastlanan “yağma sistemine” kapı aralanmaktadır³ (Çulpan, 1980).

II.1.3.4.1.2. Eş-Dost Kayırmacılık (Kronizm)

Kamu görevlilerinin istihdamında gerek siyasi iktidar gerekse bürokratlar tarafından liyakat ilkesi yerine arkadaşlık-dostluk ilişkileri ölçü alınarak yapılan kayırmacılığa eş-dost kayırmacılığı ya da kısaca “kronizm” denir. Akraba kayırmacılığı ile eş-dost kayırmacılığı arasındaki temel fark, akraba kayırmacılığında ayrıcalık sağlananlar arasında kan bağı ve hısımlık ilişkisi olurken, eş-dost kayırmacılığında ayrıcalık sağlananlar, arkadaş ve benzeri kişiler olmaktadır. Kronizmde, coğrafi yakınlıklar, siyasi parti üyeliği, toplumsal, etnik veya dini benzerlikler nedeniyle çeşitli kollama uygulamaları gözlenmektedir (Bozkurt, Ergun ve Sezen, 1998: 109). Bu noktada günümüz Türkiye’inde yaygın olarak görülen “Hemşehri kayırmacılığı” da kronizmin özel bir türü olarak değerlendirilebilir (Savaş, 1997: 13).

II.1.3.4.2. Siyasal Kayırmacılık (Partizanlık/Patronaj)

Siyasal kayırmacılık kavramı, siyasi partilerin iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen gruplarına çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlem yaparak yönetsel kadrolara atamalar yapması olarak tanımlanmaktadır. Yönetsel anlamda yapılan atamalarda ehliyet ve liyakat yerine siyasi partiye olan yakınlığın bir ölçü olarak alınması ve buna göre atamalarda bulunulması bir anlamıyla yönetimi parti-devlet özdeşliğine itmektedir (Yayla, 1995:121).

³ Örneğin Türkiye’de 1989 ile 1991 yılları arasında Spordan Sorumlu Devlet Bakanlığı yapmış İsmet Özarlan, o dönemde devlet bakanı olan Vehbi Dinçerler’in baskısıyla Dinçerler’in yeğeni olduğu bildirilen Fevzi Tecelli’yi Hatay İl Müdürü yaptırdığı iddia edilmiştir (Hürriyet, Aralık 17).

Siyasal kayırmacılık sistemi, iktidarla birlikte, kamu görevlilerinin değiştirilmesini ifade eder. İktidara gelen parti, kamu görevlerine kendi taraftarlarını atama hakkına sahiptir. Doğaldır ki ülkeyi yönetme hakkına sahip bir siyasi parti, ülke yönetimini oluşturacağı kadroları da belirleme hakkına sahiptir (Sarıbay, 1997: 22). Fakat uygulamada kamusal nitelikli hizmetlerin etkin olarak yapılması ve devlet işlerinin süreklilik esası, ekonomik gelişme açısından dikkat edilmesi gereken bir konudur. Seçimlerden sonra devlet kadrolarında yapılan politik amaçlı değişiklikler sonucu ülkede iktidar partisinin daha etkin ve merkezileşmiş partizan görünümüne neden olmaktadır (Sakal, 1997: 451).

Partizanlık, merkezi kuruluşların yanında, özellikle, mahalli kamu hizmetlerini yürüten belediyelerde daha yaygın olarak görülmektedir. Dolayısıyla ülkemizde partiler, adeta menfaat temin eden ve dağıtan örgütler olarak görülmektedir (Yanık, 2002: 161). Parti patronajı, siyasi partilerin, yandaşlarının desteğini sürekli kılmak üzere, onlara belirli yardımlar ve çeşitli aracı hizmetler sağlamaya yönelik girişimler olması nedeniyle parti patronajını, meşru hale getiren düşünce, kamu görevlerine öncelikle partililerin atanması şeklinde tezahür etmektedir (Sarıbay, 1997: 22).

Türkiye'deki siyasi partilerin önündeki en önemli engellerden biri partilerin toplumla devlet arasında patronaj sistemine dayalı bir konumda yer almasıdır. Devlet örgütünün mülkiyetin kaynağını oluşturması, güvenceye alması ve ekonomik üretimin içinde yer alması neticesinde ülkemizde devlet örgütünü kaçınılmaz olarak rant kaynağının merkezinde yer almaktadır. Toplumsal kesimler devlet elindeki ranta ulaşmada siyasi partileri birer araç olarak kullanmaktadır (Çaha, 2009). Seçimlerde iş adamlarının değişik siyasi partilerdeki milletvekillerini ve partileri açıkça finanse etmeleri patronaj sistemini ve bu ilişkiler yumağını ispatlaması açısından dikkate değerdir (Özcan ve Yanık, 2007: 232).

Siyasal partilerin örgütsel işleyişinde demokratik ilkelerin olmayışı ile birlikte parti örgütleri, yeni parti politikalarını örgüt için yeniden belirlemek ve dizayn etmek üzere, kitleleri belirli siyasi hedeflere doğru yönlendirme çabasıdadır. Fakat harcanan çaba parti liderlerinin gücünü sınırlandırmak yerine esas olarak patronaj ağlarını oluşturma ve dağıtma üzerinde hareket etmektedir (Çarkoğlu, 2001: 42). Siyasal partilerin ve siyasetçilerin siyasi parti patronajı gibi nedenlerle; siyasetçilerin topluma yabancılaşması, toplumun da siyasetçilere yabancılaşması sonucunu doğurmaktadır. “Üniversite Gençliğinin Sosyolojik Profili 2001” konulu araştırma bağlamında 3223 üniversite öğrencisine uygulanan ankette sorulan “siyasetçilerin gerçek amacı nedir?” sorusuna, ankette katılanların % 75’i zengin olmak, yandaşlarına ve yakınlarına çıkar sağlamak olarak yanıt vermiştir. Bu bulgu da, siyasetçiye yabancılaşma ve devleti yönetenlere de güvensizlik ve yabancılaşmanın bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’deki patronaj ve nepotizmi gösteren diğer bir bulgu da, “Türkiye’de çok çalışan değil, dayısı olan kazanıyor” düşüncesine % 90’nının evet yanıtı vermesidir. (Bayhan, 1997: 17). Patronaj ve nepotizmin, özellikle siyasi sistem vasıtasıyla geçerliliğini sürdürmesi, toplumsal yapıda güvensizlik, hukuksuzluk ve kolay yoldan köşeyi dönme düşüncesinin hayat bulmasına yol açmaktadır.

II.1.3.4.3. Hizmet Kayırmacılığı

Hizmet kayırmacılığı, iktidarda bulunan siyasi parti örgütünün gelecek seçimlerde yeniden iktidara seçilebilmek için bütçe kaynaklarını seçim sürecinde ilgili bölgelere tahsis ederek; ülke kaynaklarını örgüt adına kullanarak yağmalaması olarak tanımlanmaktadır (Aktan, 1997). Ayrıca kamu yararından çok herhangi bir partiye sadakat karşılığında sağlanan iş olanakları, kamusal ihtiyaçların karşılanmasından ziyade

hakkaniyete aykırı şekilde, siyasi destek amacıyla belli kesimlere ve bölgelere ayrıcalıklı şekilde yapılan hizmet anlayışıdır (Coşkun, 2009).

Hizmet kayırmacılığı ile kamusal kaynakların dağıtımında verimlilik esaslarının dışında ayrıca yerleşim bölgelerinin ihtiyaçları dikkate alınmaksızın kamu hizmetinin arz edilmesi, kamu kaynağının siyasi iktidarların kendi seçim bölgelerine yaptıkları bir seçim ekonomisi türüdür (Aktan, 1999: 22). Özellikle hizmet kayırmacılığı, seçim dönemlerinde yani seçim öncesi ve sonrasında açıkça görülmektedir (Eker, 1994: 87). Seçimlerden sonra iktidara gelen partiler en çok oy aldıkları seçim bölgelerine diğer bölgelere oranla daha fazla ödenek ayırma eğilimindedirler. Türk siyasi yaşamında pek çok örneği görülmüştür. Bazı seçim bölgeleri oy eğilimleri nedeniyle bazı partilerin kaleleri olarak kabul edilmiş; bazı seçim bölgeleri ise, oylama sonucu iktidar olmuş siyasi partiye oy vermediği veya az oy verdiği için, iktidar partisinin siyasi gazabına uğramıştır. Örneğin, Türkiye’de 2 Mayıs 1954 genel seçimlerinde Cumhuriyetçi Millet Partisi Kırşehir’de beş milletvekili çıkarmıştır. Kırşehir de muhalefete oy verilmesinden ötürü iktidar olan DP, bu ili cezalandırarak, 48 saat içinde çıkarılan bir kanunla Kırşehir ilini ilçe haline getirmiştir (Özdağ, 1997:59) Böyle bir politik davranışın adı hizmet kayırmacılığıdır ve bu açık bir yolsuzluktur.

II.1.3.5. Gönül Yapma (Suvasyon)

Siyasal iktidara talip partilerin, seçim öncesinde kendisine yardımcı olan bazı partizan grupların ve çevrelerin desteğini alarak, iktidar olmaları durumunda seçim sonrasında devletin imkanlarından bu çevrelerin daha fazla yararlandırılması “gönül yapma” olarak tanımlanmaktadır (Aktan, 1992: 42). Suvasyon’un seçim öncesi tezahüründe adam kayırmacılığının ve hizmet kayırmacılığının bir türü olarak, gelecekteki oy kaybını düşünen siyasetçilerin, bürokratik mekanizmaları alet ederek kamu

kaynaklarının bu kişi ve gruplara aktarması ile gerçekleşen bir yozlaşma türüdür. Örneğin ihalelerde tanınan ayrıcalıklar, ayrıcalıklı banka kredileri şeklindeki uygulamalar bu türdendir (Aktan,1999: 27).

Parlamentelerin aldığı her politik ve ekonomik karar bir anlamda politikacı açısından gelecekte bir oy anlamındadır. İktidardaki partinin gelecek seçimleri tekrar kazanmak amacıyla aldığı kararların bir sonraki seçimi de düşünerek partizan grupları sübvans (besler) eder. Siyasal iktidar, kendisini destekleyen özel kişi ve kurumlara başlıca iktisadi gayeli mali yardımlar (sübvansiyonlar) ve sosyal gayeli mali yardımlar yoluyla bazı kolaylıklar ve çıkarlar sunabilir. Politikacı sunmuş olduğu bu kamu hizmetini gayri ahlâki bir şekilde, genel bütçe dışında oluşturulmuş “fonlar ve vakıflar” aracılığıyla finanse eder.

II.1.3.6. İktidarın Kişiselleşmesi Parti Disiplini ve Lider Diktası

Mevcut kurumların geri planda kalarak alınan kararların bir kişiye ve/veya bir lidere atfedilmesi ve tüm devlet idaresinin bir tek kişi tarafından temsil edildiğinin kabul edilmesi şeklinde tanımlanan iktidarın kişiselleşmesi olgusu, demokratik yönetimlerde görülen bir yozlaşma türüdür (Aktan, 1992: 113). Yapılan araştırmalarda, politik yozlaşmanın en fazla görüldüğü kurumların başında siyasal partiler gelmektedir. Parti disiplini, adı verilen anti demokratik bir sınırlama⁴ ile bütün partililer ve parti milletvekilleri, her türlü özgür düşünceden ve özeleştiriden uzaklaştırılıp, sindirilerek adeta birer kukla haline dönüştürülmektedir (Savaş, 1997: 12)

Parlamentoda çoğunluğu sağlayan bir siyasal parti bir anlamda sözü geçen partinin lideri, partisinin meclisteki grubu üzerinde sağladığı güç ve otoritenin bir sonucu olarak, kendi grubunun siyasal denetiminden kurtulabilmektedir. Dolayısıyla iktidarı elde

---

⁴ Bu durum genellikle parti liderinin isteği doğrultusunda olmaktadır.

eden siyasal parti, parlamentoyu adeta kendi grubu haline getirmekle yasama organının siyasal denetimini devre dışı bırakmaktadır (Kuzu, 1987; 124). Yasama organını oluşturan parlamenter çoğunluk ve hükümeti oluşturan yine aynı iktidar partisidir. Yürütmeyi denetleme yetkisini bu açıdan yitiren yasama organı, neredeyse bir müzakere (görüşme ve danışma) organı durumuna bürünmektedir (Tunaya, 1982: 459).

Lider diktası siyasal partilerde, her türlü kararın liderin isteği doğrultusunda alınması yani parti liderinin konu hakkındaki fikrinin asıl olması, olarak tanımlanmaktadır. Demokrasi ile yönetilen ülkelerde lider sultası ya da lider diktası, egemenliğin gerçekten halkın seçtiği parlamenter üyelerin bulunduğu parlamentonun elinde olmadığına bir ifadesidir. Halk, seçim zamanlarında vekillerini kendisi belirleyememektedir. Parti yönetim kurullarının ve/veya liderinin önceden seçtikleri kimseler arasından halk, seçim yapmak hakkına sahiptir. Bu haliyle politik yozlaşma, politik süreç içerisinde demokrasiye olan inancın azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

II.1.3.7. Aşırı Vaatte Bulunma ve Yalan Propaganda

Siyasi partiler ve akabinde siyasetçiler seçim öncesi oylarını artırmak ve siyasal iktidara ulaşmak için seçmenlerine bir takım vaatlerde bulunurlar. Ayrıca siyasal partiler vaatlerinde bölgesel ve ulusal düzeyde halkın ihtiyaçlarının çokluğu ve önemi nispetinde ileriye dönük taahhütleri içeren parti programını sunarlar. Halkın eğitim ve kültürel yapısına göre değişen vaatler aşırıya gidebilmektedir. Bazen siyasetçiler ülkenin ve/veya bölgenin bütçesinin ve konjektürel durumunun vaatlerin gerçekleşmesine uygun olmayacağını bilmelerine rağmen vaatlerindeki bu gerçeği saklamak zorunda kalırlar (Aktan, 1997: 1074). Örneğin, bir siyasal parti, bir beldenin il yapılma şartlarını taşınamaması ve il yapma imkanının olmamasına rağmen oy için il yapma sözü vermesi gibi.

Genellikle siyasal partiler bu tür siyasal yozlaşma türünü kendi seçim bölgelerinde uygularlar.

Siyasal partilerin, kendi düşünce, ideoloji ve parti programlarını seçmene aşılama için kullandıkları tekniklere “propaganda” denir. Seçim öncesinde gerçekleşen propaganda, kamu gücünü ve devlet radyo ve televizyonunu elinde bulunduran iktidar partisi, propaganda açısından muhalefet partilerine göre daha avantajlı durumdadır. Aşırı vaatte bulunma bakımından ise muhalefet partileri daha avantajlıdır (Aktan, 1992: 46). Örneğin, 1987 genel seçimlerinde siyasal partilerin, televizyonlarda propaganda yapması yasağı kalkmış, iktidar partisi ANAP seçime kadar TV’den en fazla yararlanan parti olmuştur. İktidar olmasının avantajlarını da kullanarak TV’den propaganda süresini azami ölçüde 10 gün ile sınırlandırmıştır. 10 günlük sürenin son dört gününde 65 dakika ile diğer partilere fark atmıştır. SHP ve DYP 11 dakika, DSP ise 10 dakika yararlanmışlardır (Cemal, 1989: 252). Politikacının aşırı vaatte bulunması ve yalan propaganda yapması, seçmenin daha bilinçli ve sorgulayan tutumu ile bu yozlaşma türünü minimize etmektedir.

II.1.3.8. Kamu Sırlarını Sızdırma ve Vurgunculuk

Siyasal iktidarda bulunan hükümet partisi ve/veya partileri günümüz siyasal karar alma mekanizmasında bazen idari ve ekonomik kararları gizlilik içerisinde almakta ve bunu bazen vatandaşların hiç beklemedikleri bir zamanda açıklamaktadırlar. Bu gizliliğin temel amacı, oldukça önemli ve büyük kazançların sağlanmasına sebebiyet verilmesinin önlenmesidir. Gizlilik içerisinde muhafaza edilmesi gereken bilgi ve belgeleri, bazı bakanlar, üst düzey bürokratlar ve bazı iktidar partisi milletvekillerince önceden çıkar ve baskı gruplarına, bazı fırsatçı spekülörlere çıkar karşılığı sunulması, kamu sırlarını sızdırma olarak tanımlanmaktadır. Örneğin yapılması planlanan bir zam kararının alınma aşamasında, önceden haberdar olanların büyük stoklar yaparak haksız

kazanımlar elde ettikleri oldukça sık duyulan bir olaydır. Bu politik yozlaşma türü halk tarafından daha çok vurgunculukla ifade edilir (Aktan, 1999: 23-24).

II.1.3.9. Rant Kollama

Devlet tarafından "suni" olarak oluşturulmuş bir ekonomik transferi elde etmek için baskı ve çıkar gruplarının, giriştikleri faaliyetlere "Rant Kollama" (Rent Seeking) denilmektedir. Gerçek rant, piyasa ekonomisi tarafından gerçekleşen arzı sabit olan (kıt olan) topraktan ve diğer üretim araçlarından elde edilen gelirdir (Odabaş, 2001: 138). "Suni" rant, bizzat devlet tarafından bazı ekonomik faaliyetler üzerine sınırlamalar konulması ve/veya ekonomik faaliyetlerin bizzat devlet tarafından düzenlenmesi suretiyle ortaya çıkmaktadır. Daha açık bir ifadeyle rant kollama kavramını, devletten bir ekonomik veya sosyal transfer elde etmek amacıyla çıkar ve baskı gruplarının girişmiş oldukları faaliyetler ve bu amaçla yapmış oldukları harcamalar şeklinde tanımlayabiliriz (Aktan, 1993a).

Ekonomik ve sosyal transfer harcamaları arasında monopol kollama, tarife kollama, lisans kollama, kota kollama, sosyal yardım kollama (alturizm kollama), teşvik kollama (sübvansiyon kollama) gibi türler karşımıza çıkmaktadır. Yolsuzluğun yüksek oranda gerçekleştiği çevrede yetişen bireyler, enerjilerini rant kollama ve yolsuz davranışlarına harcayarak, üretime katkıda bulunmandan bu ekonomik ve sosyal transferlerden yararlanma peşinde koşarlar (Aydoğuş, Kutlu ve Yıldırım, 2005). Politik karar alma sürecinde ortaya çıkan "rant kollama" şeklindeki politik yozlaşmanın yaygınlaşması ile birlikte ortaya bir "Rant Kollayan Toplum" (Transfer Toplumu) ya da "Rantiye Sınıfı" çıkmaktadır (Aktan, 1992: 38).

II.1.3.10. Lobicilik

Lobicilik, politik süreç içerisinde çıkar ve baskı gruplarının (şirket ve holdingler, işçi ve işveren sendikaları, ticaret ve sanayi odaları, diğer mesleki birlikler vb.) siyasal karar alma merkezi olarak görülen merciler üzerinde yapmış oldukları yoğun ve güçlü baskı hareketleridir. Lobicilik faaliyeti ile kamu sektöründe alınan kararların optimum düzeyde ülke menfaatleri doğrultusunda şekillenmesi engellenir (Aktan, 2001: 60). Lobiciler genellikle, meclis koridorlarında, milletvekilleri ve bakanlarla ilişki kurarak, belirli bir konuda yasa çıkması için faaliyette bulunan ve nüfuz sahibi kişilerdir. Bunlar çeşitli grupların adamları olabilecekleri gibi bağımsız çalışan ve geçimini bu yoldan kazanan kişiler de olabilir (Akad, 1976: 69).

II.1.3.11. Politik Miyopluk

Politikacı için seçimi kazandıran politika “iyi politika”dır (Savaş, 1997: 20). Politik miyopluk, seçimlerde seçilebilmeyi garanti edecek politikaların yürürlüğe konmasıdır. Diğer bir ifadeyle uzun vadeli ekonomik politikalar yerine kısa vadeli politikaların yürürlüğe konularak olumlu sonuç beklenmesine “politik miyopluk” veya “miyopluk etkisi” adı verilmektedir (Aktan, 2002: 9). Kamu harcamalarının vergi dışı gelirler ile finanse edilmesi politik miyopluga örnek teşkil etmektedir. Yani politikacılar, böyle davranarak aslında olmayan kamu kaynaklarını (emisyon ve borçlanma gibi) politik kaygılarla savurganca harcamaktadırlar. Siyasal iktidar için bu gelecekte yapılacak bir seçim yatırımıdır. Kısa dönemde üretim ve istihdam üzerinde olumlu görülürken uzun dönemde enflasyon ve vergi yükünün artması şeklinde sorunlar ortaya çıkmaktadır (Odabaş, 2001: 83).

II.1.3.12 . Oy Ticareti (Logrolling) ve Oy Satın Alma

Oy Ticareti (Logrolling) özellikle yasama aşamasında ortaya çıkan bir politik yozlaşma türüdür (Aktan, 2002: 9). Yasama organında partilerin kendi çıkarlarına yönelik yasa tekliflerini ve kararları karşılıklı anlaşarak, desteklemeleri şeklinde ortaya çıkan oy ticareti, her zaman olumsuz olarak kabul edilebilecek bir yozlaşma türü değildir. Bazen, kamu çıkarına uygun konularda partilerin diyalog ve uzlaşma yoluyla birbirlerini desteklemeleri söz konusu olabilir. Buna “pozitif oy ticareti” adı verilir (Onur, 2004: 54).

İktidar partisi ile muhalefet partileri kamu çıkarına ve siyasi ahlaka uygun olmayan bazı konularda da karşılıklı ödünler vererek kendi çıkarlarına yönelik kararlar alınması için oy kullanabilirler. Bu ikinci tür ise “negatif oy ticareti” olarak adlandırılır (Aktan, 2001: 60). İktidar partisi ile muhalefet partilerinin milletvekili maaş ve emeklilik ikramiyelerinin artırılması konusunda uzlaşmaları ve mevcut yasa teklifini onaylamaları, iktidar partisi ile muhalefet partileri hakkında açılmış olan yolsuzluk soruşturmalarının yasama organında karşılıklı olarak aklanması, mebus pazarlıklarının mübadelesinde söz konusu olan milletvekilinin finansmanı, partili iş adamlarının desteğiyle ya da siyasal rüşvet olarak verilen bakanlık koltuğu biçimindeki görünümler negatif türden politik yozlaşma örnekleridir (Sener, 1996: 178).

II.1.3.13. Parlamenter Çoğunluğun Siyasal İktidarlarca Yanlış Algılanması

Günümüz demokrasileri, Antik Yunan’da “polis” adı verilen şehir devletlerinde yapılan halkın kendisiyle ilgili kararlarda doğrudan oy kullanma biçiminde ki yönetimi çok sınırlı bir biçimde (referandumda olduğu gibi) kullanmaktadır (Koçak, 2006). Bunun yerine yurttaşlar kendileriyle ilgili kararları doğrudan almak ve uygulamak yerine bunu dolaylı yoldan temsilciler vasıtasıyla gerçekleştirmektedir (Savaş, 1997: 1).

Teorik olarak demokrasi, halkın üzerindeki her türlü tasarruf gücünü kullanma anlamında egemenliği bireye veren bir siyasal rejimdir. Çoğulcu olması hedeflenen demokrasilerin, günümüz temsili demokrasilerinde “çoğunluğa” ait bir yönetim biçimine dönüşmüştür (Koçak, 2006). Çoğunluk egemenliği, azınlığın temel hak ve özgürlüklerine saygı göstermekte olumsuz bir tutum geliştirmiştir. Bu açıdan “oy çokluğu” ilkesiyle hareket eden parlamentoların demokrasi ile özdeş anlamda kullanımları günümüz demokrasilerini yozlaştırmaktadır.

Çağdaş demokrasilerin olmazsa olmaz şartı olarak değerlendirilen “çoğunluk ilkesi” halkın meclisteki temsilcilerinin toplum adına alınan kararlarda ve uygulamada belirleyici faktör olmaktadır (<http://turkish.turkey.usembassy.gov>). Ancak “çoğunluk” ilkesinin iktidarlarca yanlış yorumlanması parlamenter rejimlerin olumsuz bir şekilde görülmesine neden olmaktadır. Parlamentoda muhalefet ile işbirliği yapmayı göz ardı eden sayısal çoğunluğa sahip iktidar partisi, her türlü yasanın çıkartılmasını mümkün görmektedir. Fakat demokrasi çeşitli görüş ve düşüncelerin ahengiyle müteşekkildir. Diğer bir ifadeyle iktidar partilerince parlamenter çoğunluk, parlamentolarda her türlü yasanın çıkarılmasına ilişkin meşrulaşmış bir ilke olmasına rağmen politik yozlaşmaya neden olan bir faktördür (Savaş, 1997: 11).

II.2. Politik Yozlaşmaya Neden Olan Faktörler

Politik yozlaşma türlerinin ortaya çıkmasına neden olan faktörler çeşitlidir. Siyasal yozlaşmaların nedenlerini iki ana başlık altında değerlendirecek olursak; birincisi ve temel neden “özel çıkar” düşüncesinin varlığı, ikincisi ise politik güç ve yetkinin sınırlandırılmamasıdır.

II.2.1. Politik Sürecin İşleyişinde "Özel Çıkar" Düşüncesinin Varlığı

Politik sürecin işleyişinde ortaya çıkan yozlaşmaların en temel faktörü "Özel Çıkar" aksiyomudur. Daha açık bir ifadeyle, politik süreçte rol alan aktörlerin (politikacılar, bürokratlar, seçmenler, çıkar ve baskı grupları) "kamu yararı" yerine aslında kendi "özel çıkarları"nın peşinde koşmalarıdır. Kamu ekonomisinde karar alma süreci ile piyasa ekonomisinde karar alma süreci arasında benzerlikler vardır (Aktan, 1994: 100). Piyasa koşulları içinde mübadelede üreticilerin temel amacı "kâr maksimizasyonu", tüketicilerin temel amacı ise "fayda maksimizasyonu"dur. Politik mübadelede ise temel amaç, piyasa mübadelesinde olduğu gibi çıkar maksimizasyonudur (İnsel, 2005: 99). Örneğin siyasal mübadelede, seçmenler; kamusal mal ve hizmetlerden elde edecekleri "fayda"yı, siyasal partiler; yeniden seçilebilmeyi garantilemek için "oy"larını, bürokrasi; makam, prestij vb. imkanları koruyabilmek için "bütçe" yi, çıkar ve baskı grupları da devletten elde edecekleri "transfer" ya da "rant"ları maksimize etmeye çalışırlar.

Siyasal partiler temsili demokrasilerde ülke yönetimine talip kuruluşlar olması nedeniyle yozlaşmanın merkezinde yer almaktadır. Siyasal iktidar "seçilmiş ve tekrar seçilmeye muhtaç" olması nedeniyle çıkar gruplarından gelen ve çoğu defa da birbirleriyle çatışan bu isteklere karşı koyamamakta ve talep edilen müdahalenin gerekli olup olmadığını incelemeyen ve olası toplumsal maliyetini göz ardı ederek bu istekleri karşılamaya çalışmaktadır (Savaş, 1997: 34). İktidara gelen bir siyasi partinin seçimde çok fazla oy aldığı bölgelere daha fazla yatırım yapması gerekmektedir. Çünkü siyasi partiler oy potansiyellerinin verimini düşürmemek için bölgelerine gelir ve sermaye transferleri ve rantları artırıcı yatırımlar yapmaktadırlar. Siyasi karar alma ve uygulama sürecinde ortaya çıkan özel çıkar sağlama çabaları, sistemin mevcut problemleriyle birleştirildiğinde siyasal yozlaşmanın ortaya çıkmasında temel neden olmaktadır (TÜGİAD, 1997: 12).

II.2.2. Politik Güç ve Yetkilerin Sınırlandırılmaması

Politik yozlaşmaya neden olan diğer bir faktör devlet yönetiminde söz sahibi olanların, güç ve yetkilerinin sınırlandırılmamış olmasıdır. Temsili demokrasi anlayışında oylama mekanizmaları ile güç ve yetki, seçmenler tarafından parlamenterlere devredilmektedir (Aktan, 1994: 100). Parlamenterler devletin egemenlik hakkını ve gücünü (yasa yapma hakkı, bütçe hakkı, vergileme hakkı, borçlanma hakkı, para basma hakkı...), seçim kısıtlamalarının dışında hiçbir sınırlamayla karşılaşmaksızın diledikleri şekilde ve hatta keyfi bir biçimde kullanabilmektedirler.

Demokrasinin olmazsa olmaz koşulu “kuvvetler ayrılığı” ilkesi ile yönetilen ülkelerde yasama ve yürütmenin aynı siyasal parti elinde olması bir anlamda kuvvetler arasında ki denge-fren ilişkisini zedelemektedir. Denetleme mekanizmasından yoksun bir hükümet yozlaşmaya neden olan bir faktöre dönüşmektedir (Batum, vd., 2006). Özellikle siyasal iktidar, seçimlerden önce elinde ki güç ve yetkiyi seçmenlerinden “oy almak” bakımından, yeniden seçilmesini sağlayacak popülist politikaları hayata geçirmek için ekonomiyi devreye koymaktadır. Kamusal güç ve yetkinin sahibi iktidar partisi, seçime yakın dönemlerde kamu harcamalarını artırarak kendisine emanet edilen kamusal yetkiyi, dilediğince kullanarak seçim ekonomisi ile politik yozlaşmaya neden olmaktadır (Mızrak ve Eroğlu, 1997: 41).

II.3. Türkiye’de Siyasal Partiler Açısından Politik Yozlaşma

Siyasal partiler tarafından yönetilen ve birçok siyasi partinin yer aldığı demokratik ülkelerde de olduğu gibi Türkiye’de de politik yozlaşmanın etkileri olmuştur. Türkiye’de politik yozlaşmanın merkezinde yer alan siyasal partiler açısından politik yozlaşma tekrar parlamentoya seçilebilmek, güç ve statü elde edebilmek çevresinde

gerçekleşmiştir. Fakat Türkiye siyasetinde, siyasal partiler arası ilişkilerde dönemsel olarak farklı türde ve görünümde yozlaşma yaşanmıştır.

Cumhuriyet dönemi iktidarının iki temel misyonu vardı. Birincisi değişen bir yönetim anlayışına uygun bir siyasal sistemi halka benimsetmek, ikincisi de ekonomik kalkınmada bürokrasinin öncülüğünü sağlamaktı. Türkiye’de ki politik yozlaşmanın tarihsel süreci içerisinde Tek partili siyasal hayatın hakim olduğu 1923-1946 dönemde bazı bakanların “Yüce Divan”da yargılanması ve ceza almaları ile sonuçlanan ve basına da yansıyan yozlaşma olayları söz konusudur. Örneğin devletin en üst yöneticilerinden bir bakan Yüce Divana sevk edilmiş ve Havuz-Yavuz davası⁵ adıyla anılan bu olay, sanıklarının mahkûmiyeti ve siyasal yaşamlarının bitmesi ile sonuçlanmıştır (Gençosman, 1976: 45). Bu dönemde, devlet ihaleleri, kredi ve teşvikler, siyaset ve piyasa ilişkileri, mevki ve kadro tahsisi ve devletçilik gibi yollarla kamusal kaynakların mevcut siyasal partiye yakın olan şahıs ve/veya gruplara servet ve sermaye olarak aktarılmıştır (Karatepe, 1994).

1945 yılında MKP’nin ve 1946 yılında DP’nin kurulmasıyla Türkiye’de çok partili siyasal hayat başlamış ve partiler arası rekabet ön plana çıkmıştır. Çok partili hayatla birlikte hükümetlerin, çeşitli menfaatler ve oy maksimizasyonu amacıyla hareket etmeleri sonucu politik yozlaşmanın yaygınlık kazanması kaçınılmaz olmuştur (Yayla, 1993). Çok partili dönemin ilk seçimi 1947 yılında yapılması gerekirken yeni kurulan DP’nin örgütlenmesine fırsat verilmeden baskın seçim uygulaması ile seçim 1946 yılında

---

⁵ Cumhuriyet tarihinin ilk yolsuzluk vakası Havuz-Yavuz adıyla bilinir. Olay 1924 yılında Yavuz zırhlısı adlı gemi için onarım kararı alınmıştır. Bu dönemde Zırhlı geminin onarımına yardımcı olacak yeterli büyüklükte havuz olmaması nedeniyle havuz için bir Alman şirketiyle anlaşma sağlanır. Havuz tamamlanır ve zırhlı geminin havuza konması sırasında havuzun sağlam yapılmadığı (ihale şartlarına aykırı yapıldığı) anlaşılır. Hasar gören Yavuz için yeniden bir ihale düzenlenir fakat bu sefer 5 milyonluk sigorta şartı konar. Büyük tartışmalardan sonra ihale Fransız şirket tarafından alınır. Şirket İsmet İnönü’nün kardeşine ortaklık teklifi sunar. İsmet İnönü’n tepkisini çeken bu teklif aynı zamanda İhsan Bey’in ihale şartlarında değişiklik yaptığını ortaya çıkarır. Denizcilik Bakanı İhsan Bey ihale şartlarında 1,5 milyonluk sigortayı yeterli görüp sözleşmeyi imzalamıştır. Sonuç olarak İhsan Bey ve arkadaşları yolsuzluk yaptıkları iddiasıyla yargılandılar.

yapılmıştır. Seçim birçok usulsüzlüklerle yapıldığı için tartışmalar çıkmıştır. Seçim tek parti yönetiminin tüm yurttaki kadrosunun denetiminde, açık oy, gizli sayım gibi şartlarda gerçekleşmiştir. Bu seçimler Türk siyasi hayatına “hileli seçimler” olarak geçmiştir (Akalin, 1998:54). Dönemin iktidarı CHP, 1946 yılında Sümerbank ayakkabı tesissinde çalışan Enver Atafırat'ın fazladan deri satın alması nedeniyle Enver Atafırat'ı görevden almıştır. Kuruluşun mevzuatına göre bulunduğu mevkie yüksek tahsilli birinin bulunması gerekirken sadece politik sebeplerden ötürü lise mezunu olduğu görmezden gelinmiştir (www.turkishjournal.com).

1950'lerden sonra politik sahada iktidar ile bürokrasi arasında bir mücadele yaşanmıştır (Ahmad, 2007: 112). Tek parti döneminin yarattığı bürokrasi karşıtı tepkiler nedeniyle bu dönemde izlenen kamu yönetimi politikası, devlet erkinde bürokrasinin gücünün zayıflaması ve yeni ekonomik girişimler gibi siyasal iktidarlar tarafından kolayca denetlenebilecek alternatif bürokratik yapıların geliştirilmesi sonucunu doğurmuştur (Öztekin, 2007: 408-409). DP'nin “her mahalleye bir zengin” sloganı 1950'lilerin sonunda etkisini göstermiştir. Bu durum özel sektörün kar oranı yüksek, risk oranı düşük, kolay kazanca yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Özel sektörün devletin sağladığı teşvik ve kamu yatırımlarından yararlanma isteği ile kimi zaman rüşvet vererek kimi zamanda siyasetçilerle olan yakınlıklarını kullanmak suretiyle politik yozlaşmaya yol açmıştır. Politik yozlaşma DP döneminde (1950-1960), geleneksel bürokrasinin siyasal etkisini kırmak amacıyla devlet erkinin yönetim kadrolarına partiye yakın kişilerin atanması ve kamusal mal ve hizmetler için yapılan gizli ihale, dilediğine ihale biçimdeki partizan tutumlar görülmüştür (Aydemir, 2007: 197).

1950-1960 DP iktidarı döneminde ülkede partinin tutumuna ilişkin memnun olmayanların sayısının artması, devlet olanaklarının iktidar yandaşlarına dağıtılması ve 27

Nisan 1960'ta tahkikat komisyonuna olağanüstü yetkiler veren yasanın mecliste kabul edilmesi gibi olumsuz durumların neticesinde TSK 27 Mayıs 1960 yılında ülke yönetimine el koymuştur (Kili, 2002: 358-359). Parti yöneticileri Yassıadada yargılanmışlardır. Yassıada duruşmalarında 19 davadan 9 tanesi örtülü ödeneğin yasalara aykırı bir biçimde kullanılmış olmasıyla (Örtülü ödenek davası) ilgilidir. Diğerleri ise nüfuz'un suiistimali, maddi çıkar sağlama karşılığında usulsüz kredi kullandırma (Vinileks davası), mülk bedelini ödemeksizin kamulaştırma yapmak (İstimlak davası) ve irtikap (Köpek davası) gibi yolsuzluk suçlarını içeren davalar oluşturmuştur (Altun, 2004: 179).

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra yapılan düzenlemeler DP iktidarında görülen yozlaşmaya tepki olarak gelişmiştir. Siyasal iktidarın gücünü sınırlandırmak için 1961 Anayasası kabul edilmiştir. Ayrıca Millet Meclisinin elindeki gücü başka kurumlarla paylaşarak, Meclisi denetlemek suretiyle DP'nin sahip olduğu türden bir iktidar tekelinin oluşması engellenmeye çalışılmıştır. 1961 Anayasası, Millet Meclisini egemenliği kullanan tek organ olmaktan çıkarılmış ve egemenliğin kullanımını "yetkili organlara" vermiştir⁶. 1961 anayasasında Danıştay'ın yürütme organın eylem ve işlemleri karşısında denetim gücü de artırılmıştır.

1960'lı yıllarda da çeşitli yolsuzluklar yaşanmıştır. Örneğin Eski Ticaret Bakanı Mehmet Baydur (7 Şubat 1964) bir İngiliz firmasına satışı yapılan 52 bin 500 ton arpanın satışında görevini savsadiğından ötürü (Arpa davası) yüce divanda yargılamıştır. Dava sonucu Eski Bakan Mehmet Baydur'un suçu olmadığı anlaşılmış ve beraat etmiştir (www.anayasa.gov.tr). 1963'te Devlet demiryollarına 33 dizel lokomotifin ihalesinde usulsüzlük yapıldığı iddiasını soruşturmak için Meclis'te Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun Millet Partili üyesi Memduh Erdemir'in yolsuzluk iddialarıyla

⁶ Bu yetkili organlar içinde, Anayasa Mahkemesi, Üniversiteler, Milli Güvenlik Kurulu ve Sivil Bürokraside bulunmaktadır.

ilgili bir şeyin bulunmadığı şeklindeki beyanı yolsuzluğu örtbas etmek olarak algılanmıştır. Yolsuzluğun olduğu inancında olan Osman Bölükbaşı ise intihara teşebbüs etmiş, son anda kurtarılmıştır (Altun, 2004: 180).

1960'lı yılların sonlarına CKMP, Olağanüstü Büyük Kongresi'nde adını MHP olarak değiştirmiş ve parti liderliğindeki Türkeş'e olağanüstü yetkiler vermiştir. Bu dönemde katı ve disiplinli bir parti olarak yeni bir Türk milliyetçiliği ekseninde hareket ederek, Nihal Atsızın temsil ettiği ırkçı Turancı çizgiden kopmalar yaşanmıştır (Yanardağ, 2002: 34). TİP gibi ideolojik partilerin de peş peşe kurulması da toplumsal çatışmaların ve öğrenci olayların yoğunlaşmasına neden olmuştur (Teziç, 1976: 294). MNP'nin öncülüğünde “milliyetçi ve mukaddesatçı Türkiye” sloganının Erbakan tarafından dillendirilmesi çatışmaları din eksenine kaydırması bakımından siyasal yaşama yeni bir oluşum katmıştır (Sencer, 1971: 366-367).

Toplumda yaşanan huzursuzluklar 1970'te, çalışma yaşamını ve temel sendikalar mevzuatını düzenleyen 274 sayılı İş Yasası ile 275 sayılı Sendikalar Yasası'nda değişiklik yapan tasarrufların AP ve CHP'nin işbirliğiyle önce Millet Meclisi ardından Senato'dan geçmesiyle tırmanışa geçmiştir. TİP ve sendikaların (DİSK ve Türk-iş) protestoları 15-16 Haziran olaylarına neden olmuştur (www.devmadensen.org). Artan siyasal ve toplumsal huzursuzluk nedeniyle 12 Mart 1971 günü muhtıra verilmiştir. Muhtıranın gerekçesinde, “Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatıyla ülkenin anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sürüklemesi, Atatürk'ün hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunun yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.” şeklinde ifade edilerek kardeş kavgasının

nedeni ve toplumsal huzursuzluğunun aktörü olarak parlamento ve hükümet gösterilmiştir (Ahmad, 2007: 354).

1970’li yıllarda koalisyon hükümetleri döneminde siyasal iktidarı oluşturan partiler, bürokrasinin “siyasallaşması” sürecinde, “siyasal kayırmacılık” ve “nepotizm”i devreye koyarak bürokrasiyi denetim altına almaya çaba harcamışlardır. Öyle ki partilerin partizan politikaları nedeniyle bürokrasinin üst ve orta düzeylerdeki yöneticilerin değişme hızı yüksek düzeylere ulaşmıştır. Yapılan bir araştırmaya göre 17.01.1978-01.08.1978 tarihleri arasındaki yaklaşık yedi aylık dönemde, müsteşar, müsteşar yardımcısı, genel müdür, genel müdür yardımcısı ve vali gibi üst düzey yöneticilerin 206’sı görevlerinden alınmış, bunların yerine 320 yeni atama yapılmıştır. Yine başka bir araştırmaya göre 01.12.1979-01.05.1980 yılları arasında da 1223 üst düzey yöneticinin görevlerinden alınarak, 1367 yeni atama yapıldığı görülmüştür (Ergun ve Ardanıç, 1980: 10).

Türkiye’de her iktidar değişikliği, çoğu üst düzey yöneticilerin değişmesine yol açmıştır. Bu durum üst düzey yöneticileri göreve karşı duyarlı olmak yerine, atamaya yetkili makamlara karşı duyarlı olma eğilimine neden olmaktadır (Aykaç, 1997: 172). Ayrıca 1970-1980 yılları arasında Türk siyasal hayatında onlarca yıldır etkin olan, siyasal iktidarlardan güç alan ve aile ve akraba ilişkisine dayanan yolsuzluk türleri ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1975 yılında, dönemin başbakanı Süleyman Demirel’in yeğeni Yahya Demirel’in Libya, İtalya ve Kıbrıs’a mobilya yerine sunta ihraç ederek toplam 27 milyon liralık hayali ihracat gerçekleştirdiği ve karşılığında devletten 20 milyon lira haksız vergi iadesi aldığı ortaya çıkmıştır (Şener, 2001: 61-64). 1978 yılında da hükümetin düşürülmesi ve yeni hükümetin kurulması için “yeni hükümette bakan olmak adına” bağımsız olan milletvekilleri ile bakanlık pazarlığı (Güneş Motel olayı) yapılmıştır (Duran ve Aksu, 2009: 142).

1970’li yılların sonlarına doğru siyasal partilerin ideolojileri çerçevesinde yaşanan anarşi olaylarının gittikçe artması nedeniyle 12 Eylül 1980 müdahalesi gerçekleşmiştir (Bulut, 2007: 404). 12 Eylül askeri darbesiyle birlikte geçmiş dönemdeki bazı siyasilerin hakkında yolsuzluk soruşturmaları açılmıştır. 13 Nisan 1982 tarihinde Sosyal Güvenlik Bakanı Hilmi İşgüzar, 16 Mart 1982 tarihinde de Gümrük ve Tekel Bakanı Tuncay Mataracı görevini kötüye kullanmak suçlarından Yüce Divan’da mahkum olmuşlardır. 1980 öncesindeki önemli yolsuzluk olaylarından biri de “Lockheed Skandalı”⁷ olup, tüm dünyada çok sayıda tutuklama ve mahkumiyetlere neden olan bu olay, 1980 darbesiyle birlikte etkin bir parlamentonun mevcut olmamasından ötürü Türkiye’de aydınlatılamamıştır (Cemal, 2010: 1).

1980 sonrası dönemde, özellikle liberal ekonomiye geçişle birlikte Türkiye’de siyasetin pahalılaşması politik yozlaşmayı artırmıştır. Ayrıca gerek ekonomik kalkınmanın hızlanması, gerekse teşvik-vergi iadesi vb. uygulamaların yaygınlaşması siyaseti cazip hale getirmiştir. Siyasetin üstü konumundaki siyasal partiler arası rekabet kızışmış ve seçim sürecinde büyük paralar dönmeye başlamıştır (Fedai, 2002). Değişen ekonomik gelişmelerle birlikte toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşması, değerler sisteminin altüst olması sonucunu doğurmuştur. Türkiye’de geçerli ahlâk anlayışı, ‘gemisini kurtaran kaptan’ vecizesi ile seçmen kitlelerince de ifadesini bulmuştur (Özsoylu, 1997: 29).

1982 anayasasında yasama organına karşı yürütmeyi güçlendiren düzenlemeler gerçekleşmiştir. Anayasa hükümet şekli olarak temsili hükümet sistemlerinden parlamenter sistemi benimsemiş ve düalist bir yürütme yapısı öngörmüştür (Özbudun, 2003: 329). Yürütme görev ve yetkileri Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı arasında paylaştırılmıştır.

---

⁷ Lockheed firması, ürettiği savaş uçaklarının alınmasını sağlamak amacıyla bütün dünyada 15 milyon dolar rüşvet dağıttığının ortaya çıkmasıyla dünyada çok sayıda kişi yargılanarak mahkum olmuştur.

Düalist yürütme tipinde genellikle, etkili ve güçlü kanat Bakanlar Kurulu olmasına rağmen Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri daha etkili olmuştur (Atar, 2002: 275).

1983'ten sonra yasama organına karşı yürütmeyi güçlendirmek amacıyla bütçe dışı fonlar oluşturulmuştur. Bu fonlar, bakanlıklara ve ilgili kamu kurumlarına serbest harcama olanağı getirmiştir (Yıldırım, 1997: 58). Bu fonlar Sayıştay'ın denetimi dışında ve meclisin kontrolünden uzak tutulmuştur. Bu fonların siyasal iktidarın özel bütçesi biçiminde olduğu ve siyasal amaçlar için kullanıldığı belirtilmektedir (Ahmad, 1995: 267). Türkiye'de yaşanan dışa açık ekonomik yapılanma ve dönüşüm süreci ile birlikte teşvik, kredi ve fon politikalarının, devlet harcamalarının denetlenememesi sonucunda yolsuzluklar yaşanmıştır. "Devlet Hazinesi'nden çeşitli çıkar gruplarına gittikçe artan miktarlarda fon aktarılması" şeklinde tanımlanan transfer ekonomisi, Türkiye'nin de iç ve dış borç sarmalına girmesine neden olmuştur (Savaş, 1989: 15).

1980'den sonra ortaya çıkan başlıca yolsuzluk olayları arasında, Devlet Bakanı İsmail Özdağlar'ın adının karıştığı rüşvet yolsuzluğu, F-16 savaş uçağı alımıyla ilgili rüşvet olayı, İstanbul Bankası yolsuzluğu, Jaguar Olayı, Karayolları Yolsuzluğu, İSKİ yolsuzluğu, İLKSAN yolsuzluğu, TÜRK BANK yolsuzluğu, Hayali İhracat yolsuzlukları gibi çok fazla örnek verilebilir.

1990'lı yıllarda Türkiye'de hızlı bir ekonomik gelişme yaşanmıştır. Bu hızlı ve kontrolsüz ekonomik değişim, bütün toplumsal ve siyasal kurumları sarstığı gibi bazı değerlerin de unutulmasına yol açmıştır. Toplumdaki güç odakları bu gelişmelerle yer değiştirmiştir. Çarpık kentleşme ile birlikte kentsel süreci özümsememiş olanların kente uyumu konusunda ki zorluklar yaşanmıştır. Devletin iktisadi gelişmeye yönelik teşvikleri ve kaynakların çıkar amaçlı kullanımı politik yozlaşmaya neden olmuştur (Alkan, 1993: 49). Çarpık kentleşme nedeniyle oluşan kitleyi göz önünde bulunduran siyasal partiler,

politikalarını ve söylemlerini değiştirmişlerdir. Örneğin herkese iki anahtar verileceği (bir ev ve bir araba), herkese ücretsiz sağlık uygulaması, işsizlik sigortası, ev kadınlarına sosyal sigorta başlatılacağı, herkes ne veriyorsa Demirel beş veriyor,...vs gibi popülist bir kampanyayla, sosyal demokrat söylemlerle seçmenden oy istenmiştir (www.aksiyon.com.tr).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından hazırlanan “Savurganlık Ekonomisi” adlı rapora göre; 1990-2000 yılları arasında mevcut iktidarlarca politik yozlaşmaya dağıtılan borçlanma kaynakları, çok tehlikeli bir duruma gelmiştir. Rapora göre söz konusu 10 yıllık dönemde, hükümetler kısa vadeli çıkarlar uğruna büyük harcamalar gerçekleştirmiştir. (Ekonomik Forum Dergisi, 2001: 37). Bu dönem genel anlamıyla değerlendirilirken, Türkiye’de siyasal partiler arası ilişkiler eleştiri, çatışma, dışlama ve kavga boyutuyla hareket etmektedir. Türkiye’de uzlaşma kültürü gelişmemiş olmasından ötürü Türkiye’de siyasal istikrar⁸ yok denecek kadar azdır (TBMM’de adeta çatışma ortamı var, 2010). 1990’lı yıllarda koalisyon hükümetlerinin ortalama ömrü, bir yıl beş ay olarak hesaplanması bile Türkiye’de etkin bir parlamentonun ve siyasi partinin olmadığını kanıtıdır. Demokrasi ve uzlaşma kültürünün gelişmediği toplumlarda, siyasi partiler asıl işlevlerini giderek yitirerek, destekçilerinin kişisel çıkarlarına hizmet eden lider sultanı çevresinde hareket eden mekanizmaya hizmet etmektedirler (Yılmaz, 2003: 65–69).

1990’lı yılların ikinci yarısında REFAHYOL hükümetini sıkıntıya düşüren susurluk kazası olarak anılan trafik kazası meydana gelmiştir. Kazada milletvekili Sedat Bucak, bir polis okulu Müdürü Hüseyin Kocadağ, Türk ve uluslararası polis teşkilatlarınca aranan Abdullah Çatlı arabanın içinde bulunmuştur. Bunun üzerine kimi arananlara sahte

---

⁸ Siyasi veya politik istikrar, iktidarı elinde tutanlar ve icra edenlerin çizdikleri ve uyguladıkları politikaların kısa vadede hiç veya çok değişmemesi demektir. Demokratik ülkelerde çabucak değişen hükümetlerin varlığı bir anlamda popülist politikaların uygulanması için zemin hazırlamaktadır. Bu konuda daha detaylı bilgi için: Prof. Dr. Servet ARMAĞAN. “Memleketimizde Siyasi İstikrar (Siyasal Partiler ve Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi)” adlı çalışmaya bakılabilir.

belge sağladığı iddiası ile İçişleri Bakanı Mehmet Ağar istifa etmiştir (Türk, 2005: 34). Kazanın ardından kamuoyunda yoğun bir şekilde "devlet, siyaset, mafya" üçgeninde yasadışı ilişkilerin ortaya çıkartılması noktasında hükümete baskı yapılmıştır. "Aydınlık için bir dakika karanlık eylemi" ismi verilen sivil toplum eylemleriyle ve medyanın olayı gündemde tutmasıyla ülke siyaseti çalkantılı bir hal almıştır. Ayrıca bu dönemde, RP'li milletvekili Merve Kavakçı'nın TBMM'ne türbanlı girmesi meclisi germiştir. Gerilen meclis içinde Şevki Yılmaz ve Hasan Mezarıcı gibi isimlerin bulunduğu bazı RP'li milletvekilleri, Atatürk ve laiklik ile ilgili sert eleştirileri meclis içinde tepkiyle karşılaşmıştır. Bu dönemim en göze çarpan yanı laiklik ve din ekseninde dönen kısır tartışmalar olmuştur. Kitleler meydanlarda hükümeti hedef alan protestolar gerçekleştirmiştir (www.wikipedia.org).

Gerilen siyasal ortam içinde TSK 28 şubat günü Milli Güvenlik Kurulu toplantısında içinde bulunulan kargaşa ortamını ele almıştır. Toplantı sonucunda "28 Şubat Bildirisi" altında 20 maddeden oluşan bir bildiri çıkmıştır. Bu bildiride göze çarpan "partilerin belediye başkanları ve il, ilçe yöneticilerinin konuşma ve davranışları da Siyasi Partiler Yasası'nın sorumluluk alanına sokulması, Milli görüş Teşkilatı'nın bazı belediyelere yaptığı usulsüz para transferleri durdurulmalıdır" şeklinde ki kararları, hükümeti oluşturan bir siyasal parti hakkında, bir devlet organının rahatsızlığını dile getirmesi bakımından kayda değerdir (Kongar, 1998: 285).

Yargıtay başsavcısı Vural Savaş, RP'nin laiklik karşıtı eylemlerinden ötürü kapatılması için Anayasa Mahkemesine dava açmıştır. İktidardaki bir partiye karşı kapatma davası açılması ile birlikte bazı işçi sendikaları ve TİSK hükümetin çekilmesi noktasında baskı uygulamışlardır. Bu baskılara dayanamayan DYP'li dört bakan bakanlıklarından istifa etmiştir (www.semaverdergisi.com). ANASOL-D hükümeti RP'den

sonra kurulmuş ve bir buçuk yıl görevde kalmıştır. Türk Ticaret Bankası'nın Korkmaz Yiğit'e satışı için ANAP milletvekili Eyüp Aşık'ın mafya lideri Alaattin Çakıcı ile yaptığı telefon konuşmalarının medyaya yansmasıyla birlikte ANAP aleyhine bir gensoru verilmiştir ('Ahmet Mesut Yılmaz ve Güneş Taner Kararı', 2006). CHP'nin gensoru için destek vermesiyle birlikte Mesut Yılmaz istifa etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'de partilerin siyasi arenada yaşadıkları problemin ekonomik kaynakların paylaşımı temeli üzerine inşa edildiğinden, hükümet buhranları ve kısır çekişmeler eksik olmamıştır (Türkiye'de Siyasal Yapı ve Siyasal Kültür, 1997).

1991 yılından 2002 yılına kadar Türkiye koalisyon hükümetleri ile idare edilmiş ve siyasi istikrarsızlığı neticesinde ekonomik krizler patlak vermiştir. 28 şubat 1997 yılında yaşanan siyasi bulanımın etkisi ortandan kalmadan, 1998 yılı ortasında ekonomik kriz patlak vermiştir. 1997 yılında % 8,3 olan büyüme, 1998'de % 3,9'a gerilemiştir. Ayrıca 1999 yılında krizin etkileri siyasi krizle birleşince Türkiye % 6,1 oranında büyümede gerileme yaşamıştır.

2001 yılında da yaşanan ekonomik kriz, karşısında hükümet 19 Şubat günü, hazine ihalesi öncesinde yapılan MGK toplantısında, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Başbakan Bülent Ecevit'e anayasa kitapçığını fırlatmasıyla, ekonomik kriz yeni bir boyuta taşınmıştır. Yaşanan anayasa kitapçığı krizinin ekonomiyi etkilememesi için 20 Şubat Salı günü borsa tatil edilmiştir. Ancak 21 Şubat günü borsanın açılmasıyla birlikte tarihe "Kara Çarşamba" olarak geçen kriz patlak vermiştir (Zapçı, 2002: 1). Hükümet 2001 yılında, biri enerji bakanlığında diğeri de içişleri bakanlığında iki büyük yolsuzluk operasyonu için harekete geçmiştir. Meclis, önceki hükümetin özellikle enerji projeleriyle ilgili üst düzey görevlilerinin de aralarında bulunduğu birçok kişiyle ilgili yolsuzluk iddialarını soruşturmuştur (Karagöz, 2010:11). Yaşanan krizler ve yolsuzluk olaylarına

etkin bir çözüm sunamayan koalisyon hükümetleri, bu ağır ekonomik krizleri daha da derinleştirerek toplumsal beklentileri bir kenara bırakıp, laik-anti laik çerçevesinde çatışmalar yaşamış ve toplumun refah huzur ortamını olumsuz yönde etkileyerek siyaset kurumunu yozlaştırmışlardır.

Hükümet ekonomi politikalarının yönetilmesi amacıyla Dünya Banksında görevli Kemal Derviş'i Türkiye'ye getirmiştir. Kemal Derviş'in gelişiyle ekonomik yönden köklü değişimler yaşanmıştır. Merkez Bankası özerkleşmiş, Bankacılık Denetleme Kurulu oluşturulmuştur. Koalisyon hükümeti ülke insanını bir gecede yüzde elli fakirleştirmiş olmasına rağmen görevde kalmıştır. 2002 yılının Kasım ayında erken seçim yapılması kararlaştırılmıştır. Seçmen DSP-MHP-ANAP koalisyonuna daha önceki seçimlerde toplam % 53,4 oy vermişken dört yıl sonraki 3 Kasım seçimlerinde ise toplam oylarını % 14,7'ye kadar düşürmüştür. Ayrıca DSP % 95 oranında oy kaybına uğramıştır. Seçmenin bu tepkisi hükümet'e talip partileri cezalandırma olarak algılanmıştır. 3 Kasım seçimlerinden sonra TBMM AKP'nin 365 milletvekili ile CHP'nin 177 milletvekilinden oluşmuştur. Bu seçimle Türkiye'nin siyasal partiler hayatında yeni bir dönem açılmıştır.

II.4. Türkiye'de Politik Yozlaşma Kapsamına İlişkin Hukuki Normlar

Ülkemizde siyasal yozlaşmalar konusunda halen yürürlükte bulunan mevzuatlarımızın bir kısmında doğrudan veya dolaylı olarak "yolsuzluk" kapsamında sayılan suçlara ilişkin hükümler ve yaptırımlar bulunmakla birlikte, "yolsuzluk" tanımının yapılmamış olması, ulusal mevzuatımız açısından en önemli eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Mevzuatımızda, doğrudan veya dolaylı olarak yolsuzlukla mücadeleyle ilişkin hükümler farklı kanunlarda⁹ ele alınmış olması nedeniyle bunlardan siyasal partileri,

⁹ Mevzuatımızda, doğrudan veya dolaylı olarak yolsuzlukla mücadeleyle ilişkin hükümler içeren yasalar: 5237 sayılı "Türk Ceza Kanunu", 3628 sayılı "Mal Bildiriminde Bulunulması Rüshvet ve Yolsuzlukla

siyasetçileri ve parlamenterleri ilgilendiren söz konusu mevzuatlara ve maddelere değinilecektir.

II.4.1. 1982 Anayasasının 68. ve 69. Maddeleri

1982 Anayasasının 68. maddesinin 2. fıkrası “*siyasi partileri, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları*” olarak değerlendirmektedir (madde 68/2). Anayasayı düzenleyenler “*vazgeçilmez*” unsur olarak değerlendirdikleri siyasal partilerin tabi olacağı kuralları ana hatlarıyla Anayasada düzenlenme yolunu seçmişlerdir. Bu şekilde, iktidara gelecek bir siyasal partinin karşısındaki partilere bir güvence verilmiştir (Özbudun, 2005: 88).

“Siyasî partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler (madde 68/3). Siyasî partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez” (madde 68/4).

Partiler hiçbir faaliyette bulunmasalar bile, sırf tüzük ve programlarında ifade edilen görüşlerinden dolayı bile yasaklanabilecektir. 68. maddenin 4. fıkrasında yer alan yasaklarla ilgili temel mesele, adı geçen yasaklamaların Anayasa Mahkemesi tarafından demokratik siyaset alanını daraltır şekilde yorumlanıp yorumlanmayacak olmasından kaynaklanmaktadır (Erdoğan, 2001: 296).

Mücadele Kanunu,” 1156 sayılı “Kanuna Mugayir Tahakkuk ve Tediye Muamelatını İhbar Edenlere İkramiye İtasına Dair Kanun,” 2531 sayılı “Kamu Görevlerinden Ayrılanların Yapamayacakları İşler Hakkında Kanun,” 3069 sayılı “Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği ile Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun,” 237 sayılı “Taşıt Kanunu”, 4483 sayılı “Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun,” 3071 sayılı “Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun,” 4208 sayılı “Kara paranın Aklanmasının Önlenmesine ilişkin Kanun”, 2313 sayılı “Uyuşturucu Maddelerinin Murakabesi Hakkında Kanunda, 657sayılı Devlet Memurları Kanununda ve 178 sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun,” 4422 sayılı “Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Kanunu,” 2499 sayılı “Sermaye Piyasası Kanunu,” 1050 sayılı “Muhasebe-i Umumiye Kanunu,” 4734 sayılı “Kamu İhale Kanunu”, 4735 sayılı “Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu,” 1918 sayılı “Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanun,” 4389 sayılı “Bankalar Kanunu” ve 213 sayılı “Vergi Usul Kanunu.”olarak gösterilebilir. Bkz., Mehmet Turhan, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları*”, Liberal Düşünce, Yıl: 6, Sayı: 22, Bahar 2001.

Siyasal partilerin örgütlenme ve çalışmalarına ilişkin yasaklar Anayasa'nın 68. maddesi ve 69. maddesinde yer almaktadır. Bu yasaklar sıralanacak olursa:

- 1- Hakimler ve savcılar, silahlı kuvvetler mensupları ile memurlar ile yükseköğretim öncesi öğrenciler siyasi partilere üye olamazlar (m.68/5).
- 2- Siyasi partiler, ticari faaliyette bulunamazlar (m.69/2).
- 3- Temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz (m.69/7).
- 4- Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar (m.69/8).

Siyasi partilerin kapatılması, Anayasa ve Kanunla getirilen yasaklara uymamanın en ağır yaptırımıdır. Ancak bütün yasaklar kapatma nedeni sayılmamıştır. Anayasanın 69. maddesi siyasi partilerin hangi durumlarda kapatılacağını göstermektedir. Buna göre siyasi partiler Anayasa Mahkemesi tarafından şu üç durumda kapatılabilir:

- 1- Partinin tüzük ve programının 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı olması (69/5).
- 2- Partinin 68. maddenin dördüncü fıkrasındaki yasaklara aykırı fiillerin işlendiği bir odak haline gelmesi (69/6).
- 3- Partinin yabancı devletlerden, gerçek ve tüzel kişilerden ve uluslararası kuruluşlardan mali yardım alması (m.69/10).

Odak olma hali Anayasa da şu şekilde ifade edilmiştir (madde 69/6).

“Bir siyasî partinin 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir. (Ek cümle: 3.10.2001-4709/25 md.) Bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.”

Kapatma sebeplerinin mevcut olması halinde dahi Anayasa Mahkemesi davalı parti hakkında, kapatma kararı vermeyebilir. Anayasa Mahkemesi davalı bir siyasal parti hakkında Anayasa'nın 69. maddesinin 7. fıkrasına göre “Mahkeme dava konusu fiillerin ağırlığına göre, temelli kapatma yerine” davalı siyasi partinin “devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına da karar verebilir.”

Anayasa mahkemesinin kapatma kararları göz önünde bulundurulacak olursa, 1961 anayasası döneminde kapatılması istenen altı siyasi parti hakkında kapatma kararı vermiştir. 1982 Anayasası döneminde ise açılan 25 davadan 16'sını kabul ederek kapatma kararı vermiştir. AYM 1968-1997 yıllarını kapsayan 29 yıllık dönemde 38 siyasi partinin kapatma kararına imza atmıştır. Kapatma kararlarının beşinde AYM'nin verdiği ihtar kararına uyulmaması, birinde, kapatılan bir siyasal partinin başka bir parti tarafından ad ve ambleminin kullanılması ve kapatılan bir partinin devamı olduğunu ileri sürmesi, başka bir partinin iki dönem milletvekili seçimlerine katılmaması, üçünde laiklik ilkesine aykırılık¹⁰, oniksinde ise devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine¹¹ ve azınlık yaratmama kuralına uymama nedenlerine dayandırılmıştır (Çavuşoğlu, 1997: 190).

II.4.2. 1982 Anayasasının 82. Maddesi

Temsili demokrasilerde, parlamentolar siyasal hayatın bütünlüğünü oluştururken da halkın desteğini harekete geçirmede ve meşruluğunu sağlamada önemli rol oynarlar. Halkın meşrulaştırma gücü parlamenterlerce, demokratik parlamenter rejimlerin gelişme-

¹⁰ Laik düzeni korumaya ilişkin hükümleri ihlal ettikleri gerekçesiyle Milli Nizam Partisi 1971 yılında, Huzur Partisi 1982 yılında, Refah Partisi 1998 yılında ve *Fazilet Partisi (FP) 2001* yılında yasaklanmıştır.

¹¹ Bölünmezlik ilkesini ihlal ettikleri gerekçesiyle TİP 1971 yılında, Türkiye Emekçi Partisi (TEP) 1980 yılında Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) 1991 yılında, Sosyalist Parti 1992 yılında, Halkın Emek Partisi (HEP) 1993 yılında, Özgürlük Demokrasi Partisi (ÖZDEP) 1993 yılında, DEP 1994 yılında ve *Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) 2003* yılında kapatılmıştır.

sinde ve içselleştirilmesinde önemli bir unsur oluşturur. Son yıllarda siyasetçilere ve akabinde parlamentoya duyulan güven azalmaktadır. Kendi varlık sebebini ortadan kaldıran, güvensizlik görüntüsünü değiştirmek için 1982 anayasasının 82. maddesinde TBMM üyeliğiyle ilgili bağdaşamayan işler düzenlemiştir.

Parlamenteerlerin kişisel çıkarları peşinde koşmalarını önlemeyi ve kamu yararını esas kılmayı amaçlayan anayasa hükmü, milletvekillerinin asli işi olan yasama faaliyetini aksatmamasını öngörmektedir. Milletvekilliğinden başka bir işle uğraşan parlamenteer, kişisel çıkarlarıyla kamusal çıkarlar arasında bölünecektir. Bu duruma önlem olarak anayasada üyelikle bağdaşmayacak işler altında düzenleme getirilmiştir.

II.4.3. 2820 Sayılı Siyasal Partiler Kanunu

1961 Anayasası döneminde ilk kez, siyasi partiler yasal bir düzenlemenin konusu olmuştur. 1965 tarihli 137 maddelik 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu bu dönemde yürürlüğe girmiştir¹² (Teziç, 1998: 313). 1980 darbesinden sonra 648 sayılı yasanın yerine, 22.04.1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası kabul edilmiştir. Halen yürürlükte olan yasa 122 madde, 6 ek madde ve 18 geçici maddeden oluşmaktadır.

2820 Siyasi Partiler Kanunu siyasi partileri en ince ayrıntısında kadar düzenlemiştir. 1982 Anayasasının katı bir özelliği olarak tek tip bir örgütlenme modeli sunan Siyasi Partiler Yasası, düzenlenişi ve dönemin siyasi partilere yaklaşımını sunması bakımından önemlidir. Siyasi Partiler Kanunu'nun üçüncü maddesinde siyasi partilerin tanımı şöyle yapılmaktadır:

“Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum

¹² Siyasal partiler, 1965 tarihli 648 sayılı Siyasal Partiler Kanunu yürürlüğe girmesine kadar 1924 Anayasası ve 1938 tarihli Cemiyetler Kanununun 4919 sayılı kanunlarının değiştirilmiş kurallarına bağlı kalarak faaliyet göstermişlerdir. (Turhan, 2001: 16)

düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır.”

Kanunun kapsamı 1999 yılında yapılan bir değişiklikle *“siyasi partilerin kurulmaları, teşkilatlanmaları, faaliyetleri, görev, yetki ve sorumlulukları, mal edinimleri ile gelir ve giderleri, denetlenmeleri, kapanma ve kapatılmalarıyla ilgili hükümleri kapsar”* şeklinde düzenlenmiştir.

Türkiye’de ki *“her vatandaş kanunda ve parti tüzüğünde gösterilen şartlara ve usullere göre siyasi partilere üye olma ve dilediği anda üyelikten çekilme hakkına sahiptir”* denilerek katılımcı bir demokrasinin vurgusu yapılmaktadır (SPK madde 6). Ayrıca siyasi partilerin teşkilatlanma biçiminin kanunun 7. maddesinde *“merkez organları ile il, ilçe ve belde teşkilatlarından; Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubu ile il genel meclisi ve belediye meclisi gruplarından ibarettir. (Ek cümle:12/8/1999-4445/3 md.) Siyasi partilerin tüzüklerinde ayrıca kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri yan kuruluşlarla, yabancı ülkelerde yurtdışı temsilciliği kurulması öngörülebilir”* şeklinde düzenlenmiştir.

Türkiye’de yasa koyucu politik yozlaşmanın yaygınlık kazanmaması amacıyla kontrolcü bir devlet anlayışı içerisinde, siyasal partilerin kurulması aşamasını 8. maddede düzenlemiş ve 11. madde ile de siyasi partilere üye olmanın belli bir çerçevede olmasını hedeflemiştir. 11. maddeye göre *“Onsekiz yaşını dolduran, medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip bulunan her Türk vatandaşı bir siyasi partiye üye olabilir”* şeklinde düzenlenmiş ve akabinde *“ancak”* diyerek siyasal partilere üye olamayacakları sıralamıştır. Kanun 11. maddesinin (a) bendinde *“Hakimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye*

olamazlar” şeklinde bir düzenlemeyle görevleri bakımında kamu yararını aksatacakları düşünülmüştür.

11. maddenin devamında *“Kamu hizmetlerinden yasaklılar”, “Basit ve nitelikli zimmet”, “irtikap”, “rüşvet”, “hırsızlık”, “dolandırıcılık”, “sahtecilik”, “inancı kötüye kullanma”, “dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar”* ile *“istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları”, “resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma”* veya *“Devlet sırlarını açığa vurma”* suçlarından biriyle mahkum olanlar, *“Taksirli suçlar hariç beş yıl ağır hapis”* veya *“beş yıl ve daha fazla hapis cezasına mahkum olanlar”, “Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının birinci babında yazılı suçlardan”* veya *“bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkum olanlar”, “Terör eyleminden mahkum olanlar”,* şeklinde düzenlenmiş ve *“siyasi partilere üye olamazlar ve üye kaydedilemezler”* şeklinde kesin bir hüküm ile yasaklanmıştır.

Seçime girecek siyasal partilerin Parti Adaylarının Tespiti, kanununun 37. maddesinde *“Siyasi partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler”* şeklinde düzenlenmiştir. Kanunla istenilen ideal biçim uygulamada siyasal partilerin adaylarını ya merkez organlarınca ya da seçim çevresi örgüt delegelerinin katıldığı yoklamalar yoluyla belirlemektedirler. Bu yöntemlerden her ikisi de aday belirlemede oligarşik bir biçime neden olmaktadır. Türkiye’de kayıtlı parti üyelerinin büyük çoğunluğu bakımından, kitle partileri biçimde görülmemektedir. Bu durum değişmedikçe, tüm parti üyelerinin katılacakları ön seçimlerin zorunlu kılınması hiçbir köklü değişikliğe yol açmayacaktır. Belki aday belirleme sürecine

katılanların sayısı biraz artacak, fakat aynı kişisel ve grupsal etkiler, aynı ilkesiz oyunlar ve pazarlıklar, aynı oligarşik kontrol devam edecektir.

SPK'nın üçünü kısım mali hükümleri içeren başlık altında partilerin gelirleri, giderleri, Parti İçi Mali İşlemler, Anayasa Mahkemesince Yapılacak Mali Denetim ve Mali Hükümlerin Müeyyideleri şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Bu düzenleme bir yandan siyasi partilere devletçe mali yardımda bulunulmasını, öte yandan siyasi partilerin harcamalarının, özellikle seçim giderlerinin sınırlandırılmasını içermektedir. Siyasi partilere devletçe yardımda bulunulmasının başlıca gerekçeleri, genel anlamda partilerin üstlendikleri işlevler ve kamu yararına çalışan kuruluşlar olmaları nedeniyle devlet yardımının siyasal partileri mali bakımdan güçlü kişi ve kuruluşlara aşırı ölçüde bağımlı olmaktan kurtarmasıdır. Bu iki amacı teyit eder şekilde Anayasa Mahkemesi'nin bazı kararlarında da ifade edilmiştir. Bu ifade aşağıdaki şekliyle ("Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi", 1989) ;

"Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak nitelediği siyasi partileri bir dernek ya da benzeri bir kuruluş saymayıp onların çok ilerisinde ve üstünde" görülmüş ve siyasi partilerin "halkın demokrasi alanında yetişmesi, olgunlaşması için bir okul hizmeti gördükleri ve demokrasinin oluşum aracı oldukları gözetilirse, demokratik düzenin işleyişi,devletin yönetilmesi yolundaki kolaylaştırıcı ve hazırlayıcı bütün bu benzeri sürekli faaliyetlerin, siyasi partileri kamu yararına çalışan kuruluşlar durumuna getirdiği belirgindir." Partilere devlet yardımı yapılmaması, "onların paraca güçlü kimi kişi ve kuruluşların etki ve baskısı altına düşme tehlikesi ile karşılaşmalarını istemek olur ki, bunun hukuksallığı tartışılır. Parti içi çalışmaların demokrasi esaslarına uygun olması zorunluluğunu zedeleyen böyle bir tehlike ancak devletin yardımıyla giderilebilir. Yardımda bu bakımdan kamu yararının bulunduğu açıkça ortadadır".

SPK'da siyasi partilerle ilgili yasaklar yer verilmiştir. Bunlar Amaçlar ve Faaliyetlerle İlgili Yasaklar, Milli Devlet Niteliğinin Korunması, Atatürk İlke ve İnkılaplarının ve Laik Devlet Niteliğinin Korunması başlıkları altında düzenlenmiştir. Siyasi Partiler Kanunu ile partilerin amaçlarına ilişkin olarak getirilen yasakların,

Anayasa'daki yasak hükmünün çok ötesine taşmasıdır. Anayasa'nın 68. ve 69. maddeleri çerçevesinde getirmemiş olduğu bir yasağın SPK'yla getirilmesinin mümkün olmaması gerekir. SPK'da Anayasaya uygunluğu çok şüpheli olan bir çok yasak yer almaktadır. Mesela SPK'nın 80'inci maddesine göre siyasi partiler "*devletin tekliği ilkesini değiştirmek amacını güdemezler;*" diğer bir deyimle federalizmi, hatta muhtemelen bölgesel yönetimi savunmak yasaklanmıştır. Bu yasağın, Anayasadaki "*devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü*" ilkesinin doğal uzantısı olduğunu savunmak güçtür.

II.4.4. 3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Kanunu

Kanun, 1980'li yıllarda artan yozlaşma olaylarına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu gerekçeyle, geniş bir kesimi içine alan bir düzenlemeyle, mal bildirimini verme ve mal edinmelerinin kanuna ve genel ahlaka uygunluğunu ispat yükümlülüğü getirmiştir. Bunun yanı sıra, daha önce yürürlükte olan 1609 sayılı "*Bazı Cürümlerden Dolayı Memurlar ve Şerikleri Hakkında Takip ve Muhakeme Usulüne Dair Kanun*" yürürlükten kaldırmıştır. 1609 sayılı kanun kapsamındaki suçların takip usulleri de 19.04.1990 tarih ve 3628 sayılı "*Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu*" kapsamına alınarak yeniden düzenlenmiştir.

3628 sayılı kanun politik yozlaşmanın önlenmesi ile ilgili olarak başlıca hükümleri içermektedir. Kanunun 1. maddesi;

"Bu kanunun amacı, rüşvet ve yolsuzluklarla mücadele cümlesinden olarak; bu kanunda sayılanların mal bildiriminde bulunmalarını, bildirimlerin yenilenmesini, mal edinmelerin denetimiyle, haksız mal edinme veya gerçeğe aykırı bildirimde bulunma halinde uygulanacak hükümleri, bu kanunda belirlenen suçlarla bazı suçlardan dolayı kamu görevlileri ve suç ortakları hakkında takip ve muhakeme usulünü düzenlemektir"

3628 sayılı kanunun 2. maddesinde mal bildiriminde bulunacaklar, 5. maddesinde bildirimlerin konusu, 6. maddesinde bildirim zamanı, 8. maddede ise

bildirimlerin verileceği merciler yer almıştır. Mal bildirimleri ile ilgili ayrıntılı esaslar ise 10.8.1990 tarih ve 90/748 sayılı Yönetmelik ile düzenlenmiştir. Söz konusu 3628 sayılı Kanunun 2. maddesinde mal bildiriminde bulunacaklar sayılmış ve (a) bendinde muhtarlar ve ihtiyar heyeti üyeleri hariç olmak üzere “*Her tür seçimle iş başına gelen kamu görevlileri ve dışardan atanan Bakanlar Kurulu üyeleri*” ile aynı maddenin (f) bendinde “*Siyasi parti genel başkanları*” ibaresi yer almıştır.

II.4.5. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

1929'dan beri uygulanan “Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu” (CMUK) ve 1965'ten beri uygulanan “647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun” yeni Türk Ceza Kanununun, 16.09.2004 tarihinde kabul edilmesiyle kaldırılmıştır. 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Ceza Kanun’un amacı; "kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir" (madde 1).

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu kapsamında İkinci Kitap Dördüncü Kısım “Millete ve Devlete Karşı Suçlar ve Son Hükümler” başlığı altında 247. ve 266. maddeler dahil olmak üzere “zimmet”, “rüşvet”, “görevi kötüye kullanma”, “irtikap”, “Kamu görevlisinin ticareti”, “Kamu görevinin terki veya yapılmaması”, “Kişilerin malları üzerinde usulsüz tasarruf” gibi suçlar düzenlenerek yaptırımlar öngörülmüş ve bu şekilde politik yozlaşmanın önlenmesi noktasında hukuki bir dayanak bulunmuştur. Örneğin İrtikap suçu; TCK’nın 250. maddesinde düzenlenmiştir. 5237 sayılı TCK’nın 250 nci maddesinin birinci fıkrasında, icbar suretiyle irtikap suçu ve cezası düzenlenmiştir. Bu fıkra göre; “Görevinin sağladığı nüfuzu kötüye kullanmak suretiyle kendisine veya başkasına yarar sağlanmasına veya bu yolda vaatte bulunulmasına bir kimseyi icbar eden kamu görevlisinin, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı hükmedilmiştir”.

II.4.6. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu

657 sayılı “Devlet Memurları Kanunu” 14.07.1965 tarihinde kabul edilmiştir. Politik yozlaşmaya konu siyasiler ve siyasal partilerin faaliyetlerini doğrudan ilgilendiren hükümler bulunmamakla birlikte iktidarda bulunan parti ve/veya partilerin yönetsel kadrolara yapacağı atamalarda dikkate etmesi gereken bir sınırlama getirmiş olmasından ötürü kayda değerdir. Siyasi partiler tek başlarına ya da koalisyon ortağı olarak iktidarda bulunduğu, kendi görüşlerine ve partilerine yakınlığı ile bilinen kimseleri kamu yönetiminde önemli yerlere getirmeleri politik yozlaşmaya, bu tür kamu görevlilerinin de yozlaşmaya doğrudan ortak olmasına neden olmaktadır. 657 sayılı DMK’nın 2. maddesi “Devlet memurlarının hizmet şartlarını, niteliklerini, atanma ve yetiştirilmelerini, ilerleme ve yükselmelerini, ödev, hak, yüküm ve sorumluluklarını, aylıklarını ve ödeneklerini ve diğer özlük işlerini düzenler” şeklinde amacını belirtmiştir. Kanunun temel ilkeleri ise 3. madde belirtildiği gibi sınıflandırma, kariyer ve liyakat esaslarına dayanmaktadır.

II.5. Türkiye Büyük Millet Meclisi Aracılığıyla Politik Yozlaşmayı Önleme Yöntemleri

TÜSİAD’ın desteğiyle 1990-1991 Dünya Değerler Araştırması çerçevesinde gerçekleştirilen Türkiye Değerler Araştırması’nın sonuçları, siyasi partiler ile TBMM’nin Türk toplumunda en az güven duyulan kurumları arasında yer almıştır. Güvenin tesisini yeniden sağlayacak faaliyetlerin merkezi konumunda ki TBMM, etkin denetim araçlarına sahip olmak zorundadır (Kalaycıoğlu, 1999: 42).

1982 Anayasasında yürütmenin güçlendirilmesi (yasama yetkisinin çeşitli usullerle yürütme organınca düzenlenmesi) eğilimleri sonucunda yasama organının, yürütmeyi denetleme işlevi büyük önem kazanmıştır (Güneş, 1983: 32). Yasama organı hükümeti oluşturan siyasal partinin görevini kötüye kullanmasını belirleyip, engelleyecek

denetim aracılarını 1982 Anayasasının 87’nci maddesinde tanımlanan, görev ve yetkileri arasında sayılan “Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek” ve yine Anayasa’nın 98, 99 ve 100’üncü maddelerinde sayılan ve tanımlanan bilgi edinme ve denetim yollarıyla “denetim” yetkisini kullanmaktadır. Buna göre, 98. madde kapsamında; soru, meclis araştırması, genel görüşmeyi düzenlenmişken 99. madde gensoruyu, 100. madde ise meclis soruşturması düzenlenmiştir.

II.5.1. Soru

Günümüzde en çok kullanılan parlamenter denetim aracıdır. Anayasa’nın 98. maddesinin 1. fıkrası da “*Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir*” şeklinde tanımlanmıştır. Kapsam olarak yürütme organının faaliyet alanını kapsayan her şey olarak belirlenmiştir. Sınırlama olarak Anayasasının 138 inci maddesinin 3. fıkrası “*Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.*” hükmü ile meclis içtüzüğünün 96’ncı ve 97’nci maddeleri gösterilmiştir. Ayrıca soru önergesi, “*sadece bir milletvekili tarafından*” işletilebilen tek denetim yoludur. Bu nedenle “*soru*” ile bir milletvekili politik yozlaşmayı engelleyici bir denetçiye bürünmektedir.

II.5.2. Genel Görüşme

Genel görüşmede amaç iktidardaki partinin izlediği politikalar ve gerçekleştirdiği faaliyetlerle ilgili olarak bilgi edinmektir. Genel görüşmeler “*toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, TBMM Genel Kurulunda*” görüşülmesini sağlar (AY, madde 98). Genel görüşmenin konu unsuru geniştir. Ancak konusu özel hayatı, yargı yetkisinin kullanılmasını vb. içermeyen önergeler Genel Kurul gündemine alınmaktadır. Toplum ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun

TBMM Genel Kurulunda tartışılabilmesi için “*yirmi milletvekilinin, bir siyasi parti grubunun ya da Hükümetin konuyu bir önerge ile TBMM Başkanlığından istemesi*” gerekmektedir (TBMM içtüzüğü, madde 102).

II.5.3. Meclis Araştırması

Meclis araştırması, TBMM’nin üyelerinden oluşmuş bir komisyon aracılığıyla “*belli bir konuda*” re’sen “*bilgi edinmek amacıyla gerçekleştirdiği*” faaliyetlerin bütünü şeklinde tanımlanmaktadır. Meclis Araştırmasının konusunun “*belli*” olması dışında bir sınırı yoktur. Ancak TBMM İçtüzüğü’nün 105 inci maddesinde “*devlet sırları*” ve “*ticari sırlar*”ın Meclis araştırmasının kapsamının dışında olduğu belirtilmiştir. Meclis içtüzüğünde Meclis araştırmasının açılması için “*genel görüşme açılmasındaki hükümlere*” atıfta bulunulmuştur (TBMM İçtüzüğü, madde 104).

Meclis Araştırması Komisyonun belli bir konuda araştırma yaparken, “*bakanlıklardan, diğer kamu kurum ve kuruluşlarından, yerel yönetimlerden, üniversitelerden, kamu iktisadi teşebbüslerinden, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından, kamu yararına çalışan derneklerden bilgi isteme, buralarda yerinde inceleme yapma, ilgililerini çağırıp bilgi alma, uygun bulacağı uzmanların bilgisine başvurma ve Ankara dışında çalışma yetkilerine sahiptir*” (TBMM İçtüzüğü, madde 105). Belirtilen kurum ve kuruluşların komisyonun bilgi ve inceleme taleplerini karşılaması gerekmektedir. Ayrıca komisyon STK’ların, özel sektörün, basın ve yayın kuruluşları mensuplarının ve gerçek kişilerin görüşlerine de başvurabilir.

II.5.4. Gensoru

Görevdeki bir hükümetin faaliyetleri ve politikaları ile bakanlıkların eylem ve işlemlerinin başbakan ve ilgili birkaç bakan nezdinde mevzuata ve kamu yararına aykırılığın olduğu iddiası nedeniyle TBMM’de genişçe tartışılmasına imkan veren ve sonuçta hedefteki hükümet üyesinin düşürülebilmesine kadar varabilen denetim yoludur.

Bu denetim anayasasının 99. maddesinde “*Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.*” şeklinde düzenlenmiştir. Gensorunun konu unsurunda bir sınırın bulunmaması gensorunun denetim işleviyle doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla bir bakanın her hangi bir işleminden Hükümetin takip ettiği siyasi programa kadar geniş bir alanda gensoru önergesi verilmesi mümkündür.

II.5.5. Meclis Soruşturması

Meclis soruşturması; hükümeti oluşturan başbakan ve bakanların görevleriyle ilgili cezai sorumluluğunun tespiti amacıyla yapılmaktadır (Tavaş, 2005: 33) Yargısal nitelik taşıyan bir inceleme olması nedeniyle geniş anlamda konusunu “*görevde bulunan veya görevinden ayrılmış olan başbakan veya bakanları*” da içine alacak şekilde görevleri sırasında “*cezai sorumluluk gerektiren bir fiil*” işlemiş olup olmadıklarının araştırılmasıdır. Meclis soruşturması açılması “*TBMM üye tam sayısının en az onda birinin*” yani 55 milletvekilinin “*imzaladığı bir önergeyle istenebilir*”. Meclis soruşturması önergesinde cezai sorumluluğu gerektiren fiillerin “*görev sırasında işlendiğinin belirtilmesi ve hangi fiillerin hangi kanun hükümlerine aykırı olduğu gerekçelendirilmeli ve aykırılık olduğu iddia edilen hukuk kuralları maddesiyle birlikte gösterilmelidir.*” şeklinde düzenlenmiştir (TBMM İktüzüğü, madde 107).

III. TÜRKİYE’DEKİ SİYASAL PARTİLER AÇSINDAN ETİK SORUNU

III.1. Etik Tanımı ve Kavramsal Çerçeve İçerisinde Siyasal Partiler

Birinci bölümde de değinildiği gibi Türkiye’de siyaset ve politika kavramları eş anlamlı kullanılmaktadır. Siyaset, bireyler arasında bir mücadele, çatışma ve kavga halidir. Bunun en temel sebebi insanların sosyo-ekonomik durumları gereği farklı fikirleri ve menfaatleri savunuyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklardan doğan eğilimler ve çatışmalar siyaset olgusunun temelini oluşturmaktadır. Çatışma iktidar gücüne sahip olmak için toplumdaki değerlerin paylaşılması çabasıdır. İnsanlar, fikirlerini, ideallerini ve özelemlerini bu yolla sağlayabileceklerini düşünmektedirler. Bunu, iktidarın sağladığı menfaatlerin ele geçirilmesi anlamında değerlendirmektedir.

Günümüz yönetim anlayışı içerisinde karmaşık yapıdaki çıkar ve menfaatlerin bir çatı altında toplanması özellikle siyasal partiler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Siyasal partiler gerek iktidar ilişkileri gerekse de karar alma süreçleri bakımından ele alındığında toplumu eğitme ve yönlendirme gücüne sahip kuruluşlar olarak görülmektedir. Siyasal partilerin fonksiyonlarının çeşitliliği ölçüsünde toplumun siyaset kurumuna farklı gözle bakması, tamamen toplumun siyasal partilere yönelik bazı beklentilerden ileri gelmektedir. Toplumun siyasal partilere beslediği misyonun zedelenmemesi için siyasal partilerin uyması gereken etik kurallar vardır. Etik davranış ilkeleri ile varılmak veya elde edilmek istenen amaç, devlette ve toplumda yolsuzluğu ve genel olarak yozlaşmayı önlemek ve dürüstlüğü hakim kılmaktır (Şen, 2009).

III.1.1. Etik

Eski Yunanca’da “karakter” anlamına gelen “ethos” sözcüğünden türemiş olan etik kavramı, birçok dilde benzer biçimde kullanılmaktadır. Günümüzdeki anlamında, insanların tutum ve davranışlarının; toplumsal ilişkilerinin temeli olan değer, norm, yargı

ve ilkelerinin iyi-kötü ya da doğru-yanlış gibi ahlaki yargularla değerlendirilmesini içerir (Pehlivan, 1997: 1). Etik, bireyin davranışlarına temel olan ahlak ilkelerinin tümüdür. Başka bir ifade ile etik, insanlara “işlerin nasıl yapılması gerektiğini” belirlemede yardımcı olan kılavuz (rehber) değerler, ilkeler ve standartlardır. Etik, aynı zamanda bir süreçtir. Bu süreçte karar alırken ve uygulamayı yaparken, belirli değerlere bağlı kalınarak hareket edilir (Şen, 2009).

Etik, insanın bireysel ve toplumsal yaşamdaki ahlâksal davranışları ile ilgili sorunları inceleyen felsefedir. Ayrıca ahlak üzerinde düşünerek, onun kurallarını araştırma ve belli yasalara ulaşma çabası olarak tanımlanabilmektedir. Etiğin batı geleneği zaman zaman ahlak felsefesi olarak da anılmıştır. Türkçe ahlak bilimi olarak da geçmektedir (tr.wikipedia.org./wiki/Etik, 12.10.2010).

Ahlak veya töre bilimi kapsamında kabul gören etik kavramı, felsefi anlamda, ahlaki değerlerin özünü ve temellerini araştıran bilim, insanın kişisel ve toplumsal yaşamdaki ahlaksal davranışları ile ilgili sorunları ele alıp inceleyen felsefe dalıdır. “İyi nedir?” ya da “Ne Yapmalıyız?” gibi soruları kendisine ödev olarak koyan felsefe dalıdır (Ozansoy, 2004: 72). Etik bize belirli durumlarda ne yapmamız gerektiğini söylemez, yalnız değerlendirmelerimiz için gereksinim duyduğumuz, eylem ve değerlere ilişkin bilgiler ortaya koyar (Tepe, 1998: 64). Ayrıca etik tartışmalarının temel konusu, insanın eylemlerini ahlâkî bakımdan değerli ya da değersiz kılanın ne olduğudur (Pehlivan, 1998: 7).

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde siyasal iktidarın veya siyasal partilerin söz, davranış ve kararları bütün toplumu doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bundan dolayı siyaset kurumu, dolayısıyla da siyaset yapanların ilişkileri ve davranışları sürekli göz önündedir. Burada üzerinde durulan siyaset kurumunun ilişkilerinin ahlak açısından

uygunluğudur. Siyasi etik sorunu da siyasal sahada cereyan eden ve eylemde bulunan siyasetçilerin ve parlamenter üyelerin söz, davranış ve kararlarının yasalara ve ahlaki kurallara ters düşmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Siyasi etik, milletvekillerinin meclis içerisinde gösterdikleri tutum ve davranışlarını kapsayan üst bir kural koyucu olarak hareket eden bir kavramdır. Siyasi etik milletvekillerinin tutum ve davranışlarının yanında, siyaset yaptıkları süre boyunca meclis içinde ya da meclis dışında kurallara uygun davranmaları, siyasi parti üyesi olmalarından kaynaklanan sorumlulukları yerine getirmelerini de kapsar (Hatipoğlu, 2009: 673). Fakat siyaset sadece parlamentoda oluşan bir eylem değildir. Dolayısıyla siyasetçiler parlamentoda bulunmasalar dahi görevleri bakımında etik kurallara uymak zorundadırlar (İspir, 2008: 830).

III.1.1.1. Ahlak- Etik İlişkisi

Ahlak, Arapça bir kavram olup “huy” anlamına gelen “hulk” kelimesinin çoğuludur. Ahlak, genel olarak toplum içinde oluşmuş örf ve adetlerin, değer yargılarının, normların ve kuralların oluşturduğu sisteme denir (Erdinç, 1998: 56). Bu yapı, hem bireyin hem toplumun doğru ve yanlış davranışlarını belirler ve yönlendirir. Ahlak kuralları, belirli bir kişi ya da gruba yöneliktir, genel geçerliliği yoktur. Başka bir ifadeyle gruptan gruba, toplumdaki topluma değişebilmektedir. Bir toplum içinde kişilerin veya grupların uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları olarak tanımlanmıştır (Aktan, 1993b: 429). Siyasi ahlakta bir ülkede oluşmuş örf, adet, gelenek ve kültürden bağımsız olan bir şey değildir.

Ahlâk ve siyaset insanın dış dünyaya karşı eylemlerini inceleyen iki disiplin olarak algılanmış ve çok farklı açılardan ahlâk siyasetin bir girişi olarak tasarlanmıştır. Birbirini tamamlayan iki disiplin (ahlâk ve siyaset) ile siyasal partiler toplumu dönüştürme,

terakki ettirmek için iktidar yarışında bulunurlar (Çağrıcı, 2000: 114). Toplumsal yaşamın aynı zamanda bir paylaşım süreci olması nedeniyle toplumda kimin, neyi, nerede, ne zaman ve nasıl alacağına veya alamayacağına ilişkin karar verme açısından, çıkar çatışmalarının nasıl uzlaşacağı noktasında ortaya ahlak veya etik sorunu çıkmaktadır (Tekeli ve Saylan, 1974: 93). İnsanların yaşamsal çıkarları ile doğrudan ilgili olan karar ve uygulamaların adalet ve hakkaniyet ölçüleri çerçevesinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Aksi halde paylaşmayla ilgili kararların haksız olduğu inancının oluşması kamuoyunda, kültürel, toplumsal ve ekonomik anlamda yıkıcı etkilerinin görülmesine neden olacaktır.

III.1.1.2. Değer-Etik İlişkisi

Etiğin temelinde değer sorunu vardır. Değerlerin insan eylemlerinin sonucu ortaya çıkan bir bilgi olması nedeniyle hiçbir eylemin değer dışı kabul edilemeyeceği varsayımına varılabilmektedir. Değer kavramı, kişi veya grupların neyin iyi olduğu hakkındaki fikirlerini kapsadığı için ahlaki bir boyut taşır (Tepe, 2008). Değer, tür olarak insanın varlığa kattığı bir bilinç boyutudur ve değerle bir şeyin aynı türden şeyler arasında özel bir yeri kastedilir (Köktaş, 1998).

Değer, sosyal bir varlık olan insanın güzel ve çirkin olanı, kötü ve iyi olanı, neler için yaşaması gerektiğini veya neler için yaşamdan bile vazgeçebileceğini tanımlamaya çalışır. Bireyler toplumsallaşma sürecinde eylemlerini bilinçli ya da farkında olmadan gerçekleştirir. Bireysel anlamda ahlak, hem öznel hem de toplumsal değerlerin bir bütünüdür. Bu değerler bireyin karşısına somut toplumsal töreler olarak çıkarlar. Bilinçli bir varlık olan insan açısından affetmek, doğru söz söylemek, anne babaya saygı, başa kakmamak, ahde vefa, emanete sadakat, merhamet, güzel söz, sabırlı davranmak, davranışta ve düşüncede alçak gönüllülük, iyi ve kötünün ayrımı, sorumluluk duygusu gibi tutum ve davranışlar da kendini somutlaştırır. Bu açıdan değer, siyasal partilerin

eylemlerinin siyasetçiler vasıtasıyla toplumsal törelerin, siyasal sahada yansımından başka bir şeyi ifade etmez. Değer oluşturma noktasında siyasi partiler topluma hizmet eden kuruluşlarda olmaktadır.

III.1.1.3. Hukuk-Etik İlişkisi

“Suje” olarak insan toplumsal-tarihsel-kültürel bir varlık olarak sorunlarının bilincinde olan, sorunlarının sınırlarını belirleme gücüne sahip bilinçli bir varlıktır. Toplum olarak yaşamın beraberinde getirdiği pek çok problemle karşılaşmaktadır. Toplumsal-kamusal yapılar içinde hem etken hem de edilgen durumdadır (Sarfati, 2009). İster eylemde bulunan isterse eylemden etkilenen bu varlık, toplumsal yaşama içinde kendine iki yapı inşa etmiştir. Bunlardan birincisi etik ikincisi ise hukuktur. Her iki yapıda gereksinimlerden doğmuştur; her ikisi de değerlere dayanmaktadır ya da her ikisi de aynı zamanda değerler bütünüdür. Hatta her ikisinin de ortak değerleri vardır (Çotuksöken, 2006: 15).

Hukuk Arapça “hak” kelimesinin çoğuludur ve “haklar” anlamına gelmektedir. Toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü olarak tanımlanmaktadır. Hukuk kurallarını diğer toplumsal kurallardan ayıran özellik devlet tarafından yapılması istenen veya yapılması istenmeyen davranışların, aksi yönünde yapılması halinde bir zorlamaya sahip olmasıdır (Aral, 1979: 64). Etik ise bir idealin ifadesi olarak hareket eden bir süreçtir. Dolayısıyla hukuk insanın davranışlarını düzenleyen kurallar iken; etik daha çok kişi veya grupların eylemlerinin içselleştirilmesine katkıda bulunan bir kavramdır. Süreç olması itibariyle etik kuralların da yazılı hale getirilerek, hukuksal bir yapı kazanması söz konusu olmaktadır (Tepe, 1998: 65). “Yolsuzluk”, “Kötü Yönetim” ve “Çıkar Çatışması” ana başlıkları altında toplanabilecek “yozlaşma ve etik-dışı davranış sorunları”nın Türkiye’de yaygınlık

kazanması halkın, devlete ve göz önünde bulunan siyasilere ve hukuka olan saygınlığın tesisini tartışmaya açmıştır.

III.2. Etik Davranış İlkeleri

Siyasal partiler iktidara talip kuruluşlardır. Fonksiyonları nispetinde toplumun beklentilerine cevap arayan özel kuruluşlardır. İktidarda bulunan siyasal parti veya partilerle (genel anlamıyla siyasetçiler) siyasal sahanın diğer aktörlerine etik değerler ve ilkeler çerçevesinde kamu görevlileri olarak uyması gereken temel ilkelerin yanında, aynı zamanda vatandaş ve kişi olarak ideallerin önemli bir kısmının dönüşümünü de sağlayan önemli bir örgüttür. Etik ilkeler, toplumun, devlet yönetiminde görmeyi arzu ettiği iyi, doğru ve güzel karar ve uygulamalara ilişkin kavramlar (kamu yararı, dürüstlük, adalet, tarafsızlık, hesap verebilirlik, saydamlık, özel çıkarlardan kaçınma vb.) topluluğudur. Etik üst başlığı altında yer alan bu kavramlar topluluğu, bütün ülkelerde iyi yönetimin temeli olarak kabul görmektedir. Hükümetler ülke yönetimini bir anlamda etik ilkelere göre yönetme izlenimi vermektedir.

Etik davranış ilkelerinin amacı, etik değerlere dayalı bir kurum kültürü meydana getirmektir. Kurumsal etik kültürün geliştirilmesi, çok yönlü faaliyetleri ve işbirliğini gerekli kılmaktadır. Siyaset kurumundan dürüstlük ve etik talebinde bulunan herkesin, bizatihi kendilerinin de etik davranış ilkelerine daha fazla özen göstermesi beklenen bir tutumdur. Siyaset kurumunda etik kültürün geliştirilmesi alanında kamu yönetimi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının yakın ve gönüllü işbirliğine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu anlamda etik ilkeler yolsuzluğun ya da yozlaşmanın azaltılması yönünde katkı sağlamaktadır. Etik ilkeler dürüstlük, ilişkilere bağlılık, sorumluluk, öz disiplin, hesap verebilirlik, tarafsızlık, eşitlik ve şeffaflık olarak sıralanmaktadır. Siyasal partilerin, iktidar olduklarında ya da kamusal bir güce eriştiklerinde uymaları gereken etik

ilkeler kamu gücünün etkin ve verimli kullanılmasında birer rehber özelliği taşımaktadırlar. Etik ilkeler birbirini tamamlayan davranışlardır. Aşağıda etik davranış ilkelerinin literatürde tanımlarına değinilmiştir.

III.2.1. Dürüstlük

Siyasetçilerin ve kamu görevlilerinin dürüstlüğü demokratik bir toplumun harcıını oluşturan kritik bir unsurdur. Eski Türkçedeki karşılığı samimiyet olan dürüstlük kavramı, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “doğruluk” olarak, diğer sözlüklerde ise “özü sözü bir olma”, “olanı olduğu gibi yansıtma”, “gerçeği saklamama”, “bildiğinden, inandığından ve olduğundan başka türlü görünmeye veya göstermeye çalışmama” olarak tanımlanır (TDK, 2005). Siyasal partilerin seçim dönemlerinde ileri sürdükleri vaatlerini gerçekleştirmeleri dürüstlük kategorisinde ele alınmaktadır. Ayrıca bir siyasetçinin veya bir parlamenter üyenin, sırf inandığı doğrular için parti yönetimi ile ters düşmeyi göze alması da samimiyetle değerlendirilmektedir.

III.2.2. İlişkilere Bağlılık (Sadakat)

Bir antlaşmaya ya da bir söze bağlı olma durumu; sadakat kimi durumlarda vefa anlamına da gelen ilişkilere bağlılık ilkesi, işlerin olumlu veya olumsuz gittiği durumlarda çalışma arzusunu kesintisiz destekleyen zihinsel ve duygusal bir sürecin ifadesidir. Siyasal partilere üye kategorisinde bulunan partizan üyelerin tutum ve davranışları bu ilke içerisinde değerlendirilmektedir.

III.2.3. Sorumluluk

Toplumun siyasetçiden veya siyaset kurumundan beklentisi, kendine ve başkalarına karşı yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerini zamanında yerine getirilmesidir. Sorumluluk, karakterin en önemli öğelerinden biridir. Sorumlu olan kişi veya gruplar kendi üzerine düşen görevleri ve işlevleri zamanında ve istenilen şekilde

istenilen biçimde yerine getirmek zorundadır. Örneğin ekonomik kriz dönemlerinde krizi yönetmede başarısız olan bir hükümetin sorumluluk anlayışı içinde görevi bırakması bu türden bir etik anlayışıdır.

III.2.4. Öz Disiplin

Siyasetçi için öz disiplin kişisel çıkar veya tatmine yönelik davranışlara değil de belirli bir hedefe yönelik davranışlara yönelebilmek becerisine sahip olmak demektir. Davranışlarında arzuları ya da duyguları ile değil de iradesi ile yön verebilmek becerisidir. Örgütler içinde amaçlarını gerçekleştirme başarısı öz disiplinine bağlıdır.

III.2.5. Hesap Verebilirlik

Hesap verebilirlik, başta yerelleştirme olmak üzere makro düzeyde dışsal denetim, mikro düzeyde rekabet ve katılımı genişleterek sağlanmaya çalışılmaktadır. Saydamlık ve bilgilendirme ile çok yakından ilişkilidir (Güler, 2003: 103). Hesap verebilirlik bir kurumdaki çalışanların yetki ve sorumluluklarının kullanılması sonucu ilgili kişilere cevap verebilir olmaktır. Görevleri nedeniyle eylemde bulunan kişi veya grupların eylemleri sonucu ortaya çıkan eleştir ve talepler dikkate alınması haldir. İktidardaki bir siyasal partinin tüm vatandaşlara hizmet etme ve şikayetlerine cevap verebilmek gerekliliğidir.

Günümüz demokrasilerinde yöneten-yönetilen ilişkisinde yönetenlerin meşruluğu açısından çeşitli hesap verme mekanizmaları geliştirilmiştir. Özellikle seçimler yoluyla politikacılar halka hesap vermektedir. Seçimler temsilcilerle temsil edilenleri karşı karşıya getiren demokratik bir süreç olup bu yolla temsilcilerin (politikacıların) görevleri sırasında etik davranıp davranmadıkları, dürüstlükleri vb. özellikleri seçmenlerce dikkate alınır. Ayrıca her bir kamu örgütü hiyerarşik denetim ve teftiş sistemi yoluyla yönetime karşı hesap verir. Bunlara ek olarak, mahkemeler ve siyasal denetim organı (TBMM ve

ona bağı Sayıştay) da, dış denetim yoluyla hesap verebilirliği sağlar (Balcı, 2003: 119-120).

III.2.6. Tarafsızlık

Tarafsızlık, bir düşünceye veya bir şeye davranışsal olarak ya da içten bir tutumla, yansız kalma, belirli bir zaman ve mekanda belirlenmiş tutum ve düşünceler arasında tercih yapmama halidir. Gündelik dilde, kararsızlık, çekimserlik, eylemsizlik, tepkisizlik gibi kelimelerin yerine de kullanılmaktadır. Kamu hizmeti sağlama görevini üstlenmiş bir siyasal iktidarın devletin olanaklarını kendi çıkarına uygun şahıs ve/veya gruba partizan bir yaklaşımla sunması tarafsızlık ilkesini zedeleyici bir harekettir.

III.2.7. Eşitlik

İnsanların birbirleriyle eşdeğerde olduğunu, bundan dolayı insanlar arasında ayırım gözetilmemesi gerektiğini dile getiren ilkedir. İnsanların birbirleriyle, aynı insan doğasına sahip olmak bakımından, aynı konum ve değerde olmaları halidir. Seçmen olarak siyasa bir varlık olan insan, devletten kamu hizmetini istemektedir. Bu doğrultuda kamu hizmeti, objektif ve eşit koşullarla sunulur ve sağlanır.

Kamu hizmetinin amacı toplum yararı olduğundan yönetim objektif esaslara bağı kalarak, yan tutmadan işlevini yerine getirmelidir. Kamu hizmetleri önünde bireyler, gerek yararlanma, gerek katılma yönünden eşit muamele görme hakkına sahiptirler. Aynı hukukî durumda bulunanlar, eşit olarak kamu hizmetlerinden yararlanabilir ve bunların işleyişine katılabilir. İdare, bu konularda, herhangi bir düşünce ile, hiç kimseye değişik veya ayrıcalıklı bir hizmet sağlayamaz. Eşitlik ilkesi uyarınca, kamu hizmetinin gerektirdiği yükümlülükler bakımından da bireyler arasında fark gözetilemeyeceği açık ve kesindir. Etik olarak kamusal gücün kullanımında eşitlik ilkesi kıstasının göz önünde

bulundurulmaması adalet ve hakkaniyet ilklerine aykırılık oluşturur ki bu tür bir davranış açık bir etik sorunudur.

III.2.8. Şeffaflık

Şeffaflık, devletin özellikle politika oluşturma sürecinden başlamak üzere bütün yönetsel süreçlerinde sermaye ile etkileşime açık olmasını içermektedir. Şeffaflık, yurttaşların kamusal süreçler hakkındaki bilgi edinme hakkını değil, piyasa aktörlerinin kamusal süreçlere rahat, zahmetsiz erişimini içerir (Aslan, 2003: 148-149). Şeffaflık ölçütü, genel olarak bir kurum veya bir örgüt tarafından gerçekleştirilen her türlü karar ve eylemlerin, hedef kitlelerce bilinmesi, görülmesi, duyurulması anlamında kullanılmaktadır. Şeffaflık veya diğer bir anlamıyla saydamlık, açık bir iletişim kanalının varlığına ihtiyaç duymaktadır. İletişimin eksik olması veya kişisel çıkarların gerisinde kalması şeffaflık ilkesi sorunsallığının bir türünü yansıtır (Bilgin, 2008).

III.3. Türkiye’deki Siyasal Partiler Açısından Etik Sorunu

Çevre sorunları, insanların bilgiye ulaşma hızı ve isteği, yöneten-yönetilen ilişkisi içinde yönetilenin bilinçlenme düzeyinin artması gibi nedenlerle tüm dünyada "etik" sihirli bir kelime olarak klasik yönetim anlayışlarının sınırını yeni yönetim anlayışı biçimde yeniden dizayn etmektedir (Nişancı, 2010). Özellikle Türkiye’de siyaset kurumunda görülen yozlaşmaların bilinçlenen seçmenlerce daha çok fark edilir olması, etik sorununu gündeme getirmiştir. Siyasetçilerin seçilmek adına seçim dönemlerinde seçmenden oy almak adına, kimi vaatlerde bulunmaları, verdikleri sözleri tutmamaları, hatta verdikleri sözün tam aksi davranışlar sergilemeleri, kamusal hizmetinin genel yarar yerine kişisel çıkar uğruna feda edilmesi gibi nedenlerle siyasette “etik sorun”lardan daha çok söz edilmesine yol açmıştır.

Demokratik toplumlarda siyasal partiler, görünürde toplumu yönlendirdiği sanılsa da aslında partiler toplum tarafından yönlendirilmektedir. Siyasetçi toplumun duygu ve özlemlerini dile getirmesi bakımından halkın tercihlerine göre şekillenmektedir. Şayet toplum hayatında yolsuzluk ve usulsüzlük bir yaşam biçimine dönmüşse siyasetçinin de öyle olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla siyasetçiye yöneltilen eleştiriler topluma yöneltilmiş demektir (Huntington, 1995: 20-33). Toplumda siyasetin nasıl yapıldığı kadar, ne için yapıldığı da tartışılmaktadır. Demokratik toplumlarda bir siyasi parti liderinin başarısı yaptıkları ile test edilir. Liderin başarısı; onun çok iyi bir insan, erdemli ve ahlaklı olması değil; iktidarı ele geçirmesi ve onu elde tutması ile ilgidir. İktidar gücü ahlakî değerleri zaafa uğratabilir; çünkü ‘güç baştan çıkarıcı’dır. Bu yüzden etik ilkelere göre siyasetin eylemde bulunucusu olan siyasal partilerin ve siyasetçilerin eleştirilmesi gündeme gelmektedir (Türköne, 2005).

Türkiye’de siyasal partiler açısından etik değerlerin gelişmesi ve sorun olmaktan çıkması, üç temel unsurun varlığıyla gerçekleşir. Bu unsurlar bilinçli seçmen, sorumlu parti anlayışı ve ülkenin yönetim kalitesidir. Bu unsurların olmadığı yerde etik hiçbir şey ifade etmemektedir. Aksine ülkenin problemlerinin derinleşmesine neden olmaktadır. Özellikle yönetimde gerekli kurallar ve denetim mekanizmaları oluşturamıyorsa ve gerekli yaptırımları uygulamıyorsa o toplumda yozlaşma kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle, siyasal iktidarlar ve siyasal partiler, güçlerini kamusal yarar ilkesine aykırılık oluşturacak bir biçimde bürokrasiyi partizan tutum ve davranışları altında herhangi bir kanuni takibata uğramadan kullanmaktan çekinmeyeceklerdir. Bu yönde kullanılan kamusal güç yozlaşmanın kaynağını oluşturduğu gibi etik ilkelere sapmanın da bir ifadesi olmaktadır.

Türkiye’de siyaset kurumunun kendine özgü önemli bir etik sorunu da şudur: Siyaset gerçekten niçindir? Türkiye’de yaygın kanaat; siyasetin bir kazanımlar alanı olarak algılanmasıdır. Siyaset, kazanımlar alanı değil, aksine bir değerler alanıdır (Kapani, 1976: 268). Siyaset ve etik arasındaki ilişki öznelerle belirgindir. Bu özneler içinde siyasal partilerin belirgin ve eylemde bulunan süjesi siyasetçidir. Siyasetçi sadece kendisinin değil kendisini destekleyenlerin de sorumluluğunu taşır. Bu anlamıyla siyaset bir sorumluluk alanıdır. Bu sorumluluk alanında hareket eden siyasal partiler bu bilinç ve yörunge içinde ilkeli siyaset yapabilirler (Dursun, 2005).

Türkiye’de siyaset ile etik arasındaki ilişkinin, bizzat siyasetin içinde olan aktörler tarafından nasıl algılandığının belirlenmesi açısından; 2010 yılında Denizli ilinde yapılan bir araştırmaya göre kendileri siyasi parti üyesi olmalarına rağmen anket uygulanan partililer, siyasi partileri güvenilir kurumlar olarak görmemektedirler (Sam, 2010: 150). Ankete katılanların % 89’u genel anlamda Türkiye’deki siyasi partilerde adam kayırma, adaletsizlik gibi haksız muamelelerde bulunduğunu, % 99,8’i siyasal partilerin kendi yapıları içinde ve dışarıya dönük olarak çatışmacı, uzlaşmaz ve sürtüşme halinde bulduklarını belirtmişlerdir. Siyasal partilerin kurumsal ahlak açısından yolundan sapmış, sağlıksız ve verimsiz bir işleyişe sahip olduklarını (% 97) söylemeleri dikkat çekicidir (Sam, 2010: 187-188).

Türkiye’nin aşırı merkezîyetçi yapısı da etik sorunların temelini oluşturmaktadır. Kamusal hizmet üretme birimlerin sayısının artması, işlevlerinin ve işbölümü düzenlerinin yeterince belirlenmemesi, tüm sorunların çözümünün tek bir başlık altında merkezden beklenmesi gibi olumsuz durumlar, siyasal iktidarların bürokratik siyasallaşmadan kaynaklanan ganimet sistemi uygulamasını kolaylaştırmaktadır (Kılavuz, 2003: 181). Bu noktada bürokrasi ve siyaset ilişkisi gündeme gelmektedir. Bürokrasinin

kendine özgü bir ideolojiye ve amaçları belirleme hakkına sahip olmaması; ayrıca siyasal iktidarlarca alınan kararların uygulayıcısı olmaları nedeniyle bir adım geride oldukları kabul edilmektedir (Güven, 1976: 50). Siyasal partiler ise halkın temsilcisi olarak iktidara geldiklerinde bürokratların büyük bölümünü değiştirmekten çekinmemektedirler (Emre, 2003: 204).

Siyasal partiler seçimleri kazanıp iktidarı ele geçirdikten sonra kendi fikirleri içinde ve programları dahilinde tekrar seçilebilmek için çeşitli kararlar alırlar. Bu süreç kamusal kararları almak, değiştirmek veya değiştirilmesine mani olmak biçiminde gerçekleşmektedir. Siyasal iktidarı elinde bulunduran parti, belediye bütçeleri üzerinde de etkili olmaktadır. İktidar partisi yerel seçimlerde kazandığı belediyelere mali ve idari anlamda ayrıcalıklar tanımaktadır. Ülke genelinde dağıtılması gereken kamusal kaynakların, dengeli ve hakkaniyet ölçütü içerisinde dağıtılmasına engel olduğu gibi belediyelerin siyasal iktidarla ilişkilerini daha çok siyasi nedene dayandırmaktadır. Bu durum yerel yönetimlerin merkezi yönetime olan bağımlılığını arttırmaktadır (Aktan, 1976: 3). Ayrıca 1982 Anayasası'nın 127 maddesinin 4. fıkrasında “ .... görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir” hükmü, siyasal açıdan etik içerik taşıması itibariyle muhalefet ile iktidarı karşı kaşıya getirmesi bakımından sorun teşkil etmektedir (Yalçındağ, 1992: 30-32).

Siyasal iktidarın uygulamaya koyduğu icraatlarının yanlışlığı veya kamuoyunda tartışılabilirliği ölçüsünde, kitle iletişim araçlarının etkinliğinden söz edilmektedir. Kitle iletişim araçları halkın yararına olmayan icraatları ve yasalara aykırı kararları eleştirmek, doğrusunun yapılması için kamuoyu baskısı kurmak ve bu icraatları kamuoyuna etik ilkeler içerisinde sunmakla görevlidir. Siyasal partiler amaçlarını

gerçekleştirmek için kitle iletişim araçlarını etkin bir şekilde kullanarak, siyasal iletişimi gerçekleştirmektedir. Siyasal iletişim sürecinde yer alan tüm taraflardan dürüstlükten, şeffaflıktan, tutarlılıktan diğer bir ifadeyle etik ilkelerden sapmamaları ve kamuoyunu yanıltacak yanlış bilgiler sunmamaları beklenmektedir. Partilere bağımlı kitle iletişim araçlarının kamuoyunu nasıl tek yanlı yönlendirdiğini ve tek yanlı bilgiler sunduğunun en çarpıcı örneklerini ülkemizdeki yayın organlarından görmek mümkündür. Özellikle iktidarda olan siyasal partilere yakın basın yayın organlarının, yayın ilkelerini hiçe sayıp bir partiyi övmekte ve propagandasını yapmakta, muhalif diğer partilere ise taraflı yaklaşılmaktadır. Etik sorunu bu noktada siyasal iktidar ile muhalefeti karşı karşıya getiren çatışmanın bir uzantısı olmaktadır.

Siyasal parti liderlerinin kendi arasındaki diyalogları özellikle öfkeli, yargılayıcı, suçlayıcı konuşması, nezaketin dışında siyasetini icra edilmesi bir anlamıyla, rol model olarak düşünülebilecek liderlerin, argo bir dil kullanmaları sonucu çocukların ve gençlerin bir gelecek oluşturmasında olumsuz bir etkide bulunmaktadır. Gençlere rol model sunmaları bakımından siyasal parti liderleri programlarını dile getirirken ve karşıt görüşteki bir siyasal partiye yüklenirken, uygun bir üslup kullanmaları gerekmektedir.

Türkiye’de siyasi üslup seçim dönemlerinde ve seçimden sonrada sertleşme eğilimi göstermesi bakımından, etik bir sorun teşkil etmektedir. Üslup “oluş, deyiş ya da tarz” olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda bir sanat adamının görüş, duyuş, anlayış ve anlatışındaki özelliği de tanımlamaktadır (TDK, 2005). Üslupta ifadenin konusu düşünce, fikir, kanat, vicdan, inanç ve din deyimleriyle anlatılan değerleri kapsamaktadır. Bu noktada üslup ve ifade konusu tartışmaya açılmaktadır. Hakaret ve sövme öğelerini içeren bir üslup; siyasi partilerin temsil niteliğini ve eğitime işlevini sorgulamaya itmektedir.

Tartışmalar fikirler, programlar ve yolsuzlukla ilgili olması gerekirken Türkiye’de daha çok siyasal partiler arasında görülen söz düellolarına dönüşmektedir.

Türkiye’de var olan siyasal ahlak evrensel değerlerden uzak, uzlaşma kültürünün uzağında çatışmacı, ben merkezli, merkeziyetçi, farklılıklara tahammül edemeyen bir görünüm sergilemektedir. Siyasal partiler içselleştiremediği demokrasi kültürünü halka yayma vaadinde bulunarak tutarsız birer kuruluş haline gelmektedir. Parti il başkanlarının parti liderinin görüşü doğrultusunda, merkez karar ve uygulama organları tarafından atanmaktadır. Türkiye’de siyasal sahada yaşanan etik sorunların nedenleri sıralanacak olursa; Bunlar (Turan, 1996: 25):

- 1) Toplumun yeterince farklılaşmış olmaması nedeniyle her birey, kişiliğini, üyesi olduğu toplulukta bulmaktadır. Kendini toplumun bir ferdi değil de bütünü olarak görmektedir. Seçmen olarak toplumun içindeki birey, siyaset alanını, siyasal partileri şekillendirmektedir. Dolayısıyla bir topluluk içindeki birey, farklılaşmanın ifadesini anlamsız kılmaktadır. Ayrıca birey için farklılaşmanın dile getirilmesi bölücü bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Parti içinde ve dışında bulunan siyasetçinin düşünce üzerine sınır koyma eğilimleri bu noktada artmaktadır.
- 2) Türkiye’de toplum farklı fikir ve davranışlara hoşgörülü değildir. Toplumdaki dayanışmacı cemaat anlayışı farklı olanı toplumun veya bir grubun dışına itmektedir.
- 3) Siyasal kültürümüz, toplumsallığı önceleyen bireyselliği yadsıyan düşünce ve davranış kalıplarıyla çevrilidir.
- 4) Toplumsal tüm problemlerin çözüm yerinin siyaset alanının olması nedeniyle Türkiye’de siyasetin yayılma ve müdahale alanı artmıştır. Toplumda siyasal partilerden çok şey beklenmektedir. Vatandaş, her türlü dilek ve şikayetinin devlet

tarafından karşılanmasını beklemesinden ötürü, devletin kendisi, her alanda sınırsız müdahale hakkını görmektedir. Dolayısıyla iktidara gelen bir partinin etkisi de artmaktadır.

5) Siyasal partilerin kendi içinde ve diğer partilere karşı uzlaşmacı değil aksine çatışmacı olduğu görülmektedir. Toplumsal anlayışlarımızdan ötürü ödün vermek bir zaaf belirtisi olarak görülmektedir. Oysa demokrasi bir uzlaşma rejimidir. Demokrasiyle uzlaşmacı olmayan siyasal ahlak, sürekli bir gerilim ortamında olma izlenimi vermektedir.

2010 yılında Uluslararası Saydamlık Örgütü'nün¹³ (Transparency International) yıllık yolsuzluk raporunda 178 ülke içinde Türkiye 56. sırada yer almıştır (www.abhaber.com). Yolsuzluğun hala ciddi bir problem olduğu yerde etik ile ilgili ilkelerin uygulanmasında problemler yaşandığının bir göstergesidir bu. Siyasi partiler, yolsuzlukla daha geniş anlamıyla yozlaşmayla mücadele etmelidir. Ayrıca yozlaşmaların ortaya çıkarılması aşamasında dürüstlük ilkesinden sapmadan ilkeli bir duruşla temiz siyasete giden yolun köşe taşlarının temelini atmalıdır. Siyasal partiler bu anlamıyla demokrasilerin teminatı ve vazgeçilmez kuruluşları olacaklardır.

---

¹³ 178 ülkenin değerlendirildiği rapor Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Dünya Bankası ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü işbirliğiyle hazırlanıyor. Raporların ilki 1995 yılında yayınlanmıştır.

SONUÇ

Modern çağın örgütlenmiş en yaygın ve etkili siyasal güçleri, siyasal partilerdir. Demokrasinin vazgeçilmez örgütleri olarak algılanan siyasal partiler, işlevleri ve sahip olduğu nitelikleri nedeniyle her zaman göz önündedir. Ülkenin yönetimine sahip olmak isteyen ve belli bir toplum inancı adına iktidarı ele geçirmek isteyen veya iktidarı etkilemeye çalışan siyasal partiler, halkı temsil etme özelliği nedeniyle halka karşı sorumlu kuruluşlardır. Temsil özelliği nedeniyle elde ettiği güç ve yetkinin kamusal yarar dışında kullanılması politik yozlaşmaya neden olmaktadır.

Demokrasinin en saygın bir yönetim biçimi olması nedeniyle siyasal partiler, bir çok ülke için demokrasinin işlerlik kazanmasında temel aktördür. Türkiye gibi genç kuşak demokrasi ülkelerinde, demokrasinin kurumsallaşması aşamasında önemli bir görevi üstlenen siyasal partiler, kendilerine verilen güç ve yetkiyi kullanmaları bakımından bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların merkezinde, etik ilkelerin eksiliğinden kaynaklanan problemlerin üzerinde tartışmalar görülmektedir.

Osmanlı imparatorluğunun yıkıntıları üzerinde yükselen Türkiye Cumhuriyeti, siyasal partiler geleneğini de Osmanlı devletinden almıştır. Osmanlıda II. Meşrutiyete dek kurulan siyasal örgütler, bugünkü anlamıyla parti olmaktan oldukça uzaktır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile 1909'da Kanun-i Esasi'nin değiştirilen 120. maddesinde Osmanlı devletinde cemiyet kurma hürriyeti tanınmıştır. Bu tarihten sonra siyasal partiler yasal olarak Türk siyasal hayatına girmiştir.

Tarihi süreç içerisinde irdelenen Türk siyasal partileri, hem yapı itibarıyla yozlaşmış hem de önemli ölçüde işlevlerini yerine getirememiş olduğu görülmüştür. Özellikle siyasal partiler geleneksel parti anlayışına bağlılıkları ve bunu pekiştiren bazı yasal düzenlemeler yüzünden halktan ayrı bir kulvarda hareket etmiştir. Halktan kopuk

hareket eden siyasal partiler, oligarşik örgütler niteliğine bürünmüş ve ülkedeki seçmenlerin demokrasiye olan inancını zayıflatmıştır. Ayrıca Türkiye'deki siyasal partilerin tamamında lider sultas ve aşırı bir disiplin vardır. Bir uygulama veya olay hakkında parlamenterin veya siyasetçinin görüşünün önemi olmadığı bu örgütlerde, oy makinelerine dönüşen parlamenterler, demokratik siyasal kurumsallaşmanın önünde en önemli engeldir. Özellikle Türkiye'de bir partinin kurulması sürecinin parti içi muhalefetten sonra yaşanan kırılmalar neticesinde ortaya çıkması dahi bunu ispatlar niteliktedir.

Ülkemizde siyaset bir kamu hizmeti aracı olarak görülmemektedir. Siyasal partiler siyaseti yatırım aracı olarak görmektedir. Türkiye'de partilerin menfaat temin eden ve dağıtan kuruluşlar biçiminde hareket etmeleri sonucu, siyasetçilerin de bu yönde eylemleri olmuş ve yozlaşma, iktidara gelen bir siyasal parti tarafından daha bir belirgin hal almıştır. Oysa siyaset, erdemli insanların bilgi ve deneyimlerini ülke insanının hizmetine sunma aracıdır. Türkiye'de siyasal sahada yaşanan kısır tartışmalar siyasal partiler tarafından öne sürülerek, ülkenin gündemi meşgul edilmekte asıl ve önemli meselelerin özüne inilememektedir.

Türkiye'de seçim zamanları politik realitede yarışan bir çok siyasal parti, ülkede ki kararsız oyları alabilmek için adeta savaş eğilimindedir. İleri sürülen bir çok vaat gerçekleşmesi muhtemel olmamasına rağmen, partiler kısa vadeli hesaplar uğruna vaatlerinde ısrar etmektedir. Özellikle Türkiye'de 1990-2000 yılları arasında, seçim zamanı dile getirilen vaatlerin yerine getirilmemesi vatandaş nezdinde siyaset kurumuna güvensizliği artırmıştır. Siyasal partiler, seçim meydanlarında kendi plan ve programlarını açıklamaktan çok yarışılan diğer partiler üzerinde ağır ifadeler kullanmaktan çekinmeyerek, suni bir gündem oluşturarak bir çok önemli olayı atlamaktadır.

Siyasal partiler, ülkede bulunan birçok çıkarın bağdaştırıldığı örgütlerdir. Siyasal partilerin iktidarın ele geçirilmesinde ve onun kullanılmasında rol almak isteyen örgütler olması nedeniyle kendisine iletilen talepleri tatmin etmek zorundadır. Siyasal partiler ve onun eylemcisi siyasetçiler, bu isteklere cevap verebildikleri ölçüde iktidara yaklaşmaktadır. Siyasal partilerin bu isteklere cevap veremedikleri takdirde siyasal sahada varlık gösteremezler. Politik yozlaşma bu noktada en önemli sebep olarak, kamusal güç ve yetkinin, kişisel çıkar uğruna kullanılmasıyla ortaya çıkan bozulma ve çürümedir.

Türkiye’de iktidara gelen her parti, otoriter bir kimlikle devletin bürokratik kademesinde kendini hissettirme eğilimindedir. Ülkeyi yönetmede kendini meşru gören bir siyasal iktidar, bürokrasiyi partizan bir tutumla yönlendirmekten çekinmemektedir. Ortaya çıkan partizan yaklaşım, yozlaşmayla birlikte etik ilkeleri gündeme getirmektedir. Parlamantonun bir çatışma ve kavga yeri olarak anılan bir yer olması bile bir anlamda etik ilkelerin varlığına ihtiyaç duyulduğunun bir işaretidir. Siyasal partilerin daha ilkeli bir duruşla hareket etmesi beklenmektedir.

Türkiye’de hükümetler değişse de anlayışlar değişmemektedir. Anlayışların değişmediği noktada etik ilkelerle ilgili tartışmalar devam edecektir. Siyasal partiler “biz” ve “öteki” olma düşüncesi içerisinde hareket ettiği müddetçe, siyasal partilerin eylemleri sorgulanmaya açık olacaktır. Siyasal partilerin veya siyasal iktidarın sırf kendi partisine mensup birini yolsuzluğa bulaşmasından ötürü koruması etik anlamda ne kadar yanlışsa samimi ve çalışkanlığıyla erdemli bir siyasetçinin sırf başka bir partiden olması nedeniyle karalanması da o derece yanlış bir tutumdur.

Siyasal partiler kendi parti üyelerinden biri yolsuzluğa ya da daha geniş anlamıyla yozlaşmaya bulaşmışsa etik dışı davranan kişiyi tereddüt etmeden partiden çıkarıp, olayın aydınlatılması için çalışma başlatmalıdır. Aksi halde yapılan davranışın

herkes tarafından sıradan bir olaymış gibi karşılaması sonucunu doğuracaktır. Örnek olma vasfında kayıp yaşayan bir siyasi parti, demokratik sürece de zarar vermiş olacaktır.

Sonuç olarak Türkiye’de siyasal partilerin ortaya çıkışı ve gelişimi içerisinde politik yozlaşmalar yaşanmıştır. Yozlaşmanın bir bozulma ve çürüme olması nedeniyle etik sorunu gündeme gelmiştir. Siyasal partilerin kendi varlık sebebi olan demokrasilerin yaşaması için el birliği içinde bir başkasını suçlamadan, samimi bir şekilde, çıkar gözetmeden, yolsuzlukla (geniş anlamda yozlaşma ile) mücadele etmelidir. Temiz bir siyaset için etik ilkelerin siyasal partilerce içselleştirilmesi gerekmektedir. Temiz siyaset, ideal demokrasiye giden yol olacaktır.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Samet (1977). *Demokrat Partinin Doğuşu ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*. Ankara: Baha Matbaası.
- AĞAOĞLU, Samet (1981). *Kuvay-i Milliye Ruhu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- AHMAD, Feroz (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. (Çev:Ahmet Fethi) (3.Baskı), İstanbul: Hil Yayıncılık.
- AKAD, Mehmet (1976). *Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İliksileri*. İstanbul Üniversitesi. Yayın No:2138. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- AKALIN, Cüneyt (2000). *Askerler ve Dış Güçler "Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı"*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- AKŞİN, Sina (2004). "Siyasal Tarih (1950-1960)" *Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980)*. (Hazırlayan: Sina Akşin) İstanbul: Milliyet Kitaplığı.
- AKŞİN, Sina (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AKTAN, Coşkun Can (1992). *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*. İstanbul: AFA Yayıncılık.
- AKTAN, Coşkun Can (1992). *Temiz Toplum ve Temiz Siyaset*. İzmir: T Yayınları.
- AKTAN, Coşkun Can (1993a). "Rant Kollama". *Amme İdaresi Dergisi*. Aralık.
- AKTAN, Coşkun Can (1993b). *Siyasal Ahlak Soru ve Çözüm Önerileri Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaklılık Kitabı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AKTAN, Coşkun Can (1994). "Siyasal Yozlaşmaları Önlenmesine Yönelik Çözüm Önerileri". *Politik Yozlaşma ve Şeffaf Yönetim Sempozyumu. DEÜ İİBF Maliye Bölümü*. İzmir: Doğu Matbaası, 45-46.
- AKTAN, Coşkun (1997, Ocak-Şubat). "Siyasal Patoloji ve Siyasal Yozlaşma". *Yeni Türkiye*. Sayı 13, Cilt 12.

- AKTAN, Can Coşkun (1999). *Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlaka Doğru: 3-Siyasal Ahlak*. İstanbul.
- AKTAN, Coşkun Can (2001). *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-iş Yayınları.
- AKTAN, Coşkun Can (2002). *Anayasal İktisat*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- AKTAN, Tahir (1976, Eylül 3). "Mahalli İdarelerde Vesayet Denetimi". *Amme İdaresi Dergisi*, C:9, Sayı:3.
- ALKAN, Mehmet O. (1998). Osmanlıda Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi. *Görüş Dergisi*, Mayıs, 48-61.
- ALKAN, Türker (1993). *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ALTINTAŞ, Hakan (2003). "Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (5), 1-31.
- ALTUN, Şafak (2004). *Rüşvetten Özelleştirmeye Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- ARAL, Vecdi (1979). *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerin*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- ARCAYÜREK, Cüneyt (2006). *Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit*. (2. Baskı). İstanbul: Detay Yayıncılık.
- ARDANIÇ, Bülent ve ERGUN, Turgay (1980). "Siyasal Nitelikli Yüksek Yönetici Atamaları". *Amme İdaresi Dergisi*. C. 13, S. 2, Haziran 1980, 3-4.
- ARIKAN, E. Burak (2008). *Türk Sağının Sorunu: Milliyetçi Hareket Partisi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- ARON, Raymond (1976). *Demokrasi ve Totalitarizm*. (Çev: Vahdi Hatay) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- ARSLAN, Erkan (2008). Siyasi Partiler ve Hazine Yardımları. *Bütçe Dünyası*, Cilt 3, Sayı 28, 60-70.
- ATAR, Yavuz (2002). *Türk Anayasa Hukuku*. (2. Baskı). Konya: Mimoza Yayınları.
- AVŞAR, Abdülhamit (1998). *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (2007). *Menderesin Dramı* (11. Baskı). Ankara: Remzi Kitabevi.
- AYKAÇ, Burhan (1997). “Kamu Bürokrasisi ve Kamu Personel Yönetiminde Bürokratik Eğilimler”. Ankara.
- BALCI, Asım (2003). “Kamu Yönetiminde ‘Hesap Verebilirlik’ Anlayışı”. *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*. Ankara: Seçkin Yayını, 25-38.
- BATUM, Süheyl, İNCEOĞLU Sibel, TOKUZLU Lami Bertan ve ÖZTEZEL, Aslıhan (2010). *Çoğulculuk*. <http://www.kalder.org/genel/14kongre/Ari%20hareketiCOGULCULUK.PDF> Erişim Tarihi: 26 Mart 2010
- BAYHAN, Vehbi. (1997). *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BEDİRHANOĞLU, Pınar (2009). “Türkiye’de Neo-Liberal Otoriter Devletin AKP’li Yüzü”, *AKP Kitabı Bir Dönüşüm Bilançosu*. (Editör: İlhan Uzgel, Bülent Duru). Ankara: Phoenix Yayınları.
- BERKES, Niyazi (1973). *Türkiye de Çağdaşlaşma*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- BERKMAN, Ümit (1983). “Az Gelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet”. *TODAİE Yayını*, 10-30.
- BİLA, Hikmet (1999). *CHP (1919-1999)*. (2. Baskı). İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- BİLA, Fikret (2001). *Ecevit’in Yeniden Doğuşu*. (2. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.

- BİLGİN, Kamil Ufuk (2008). “Kamuda Ölçülebilir Denetime Hazırlık: Performans Yönetimi”. <http://www.sayıstay.gov.tr/yayın/dergi/dergi3.asp?id=518>, Erişim Tarihi: 28.08.2010
- BOZKURT, Ömer, ERGUN, Turgay ve SEZEN, Seriyeye (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. Ankara.
- BULUT, Sedef (2007). *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Seçimleri*. Ankara.
- CEMAL, Hasan (1989). *Özal Hikayesi*. (6. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- CEMAL, Hasan (2010). *Türkiye'nin Asker Sorunu Ey Asker Siyasete Karışma*. (1. Baskı). Ankara: Doğan Kitap.
- CİNGİ, Selçuk (1997). “Yolsuzluk Olgusu ve Ekonomik Analizi”. *Teni Türkiye Dergisi*. Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı, 10-30.
- ÇAĞRICI, Mustafa (2000). *İslam Düşüncesinde Ahlâk*. İstanbul: Birleşik Yayınları.
- ÇAHA, Ömer (2009) “Türkiye’de Siyasi Partiler ve Avrupa Birliği”. <http://dkyazilari.blogspot.com/2005/10/turkiyede-siyasi-partiler-ve-avrupa.html>. Erişim Tarihi: 22.05.2009
- ÇAKILLIKOYAK, Hüseyin (1998). *Türkiye’de Çok Partili Dönemde (1946-1960) Siyasi Partilerin (CHP, DP, MP, HP) Model Tercihleri*. İstanbul Üniversitesi M.Ü.O.Ü.E, Sosyoloji ve Antropoloji Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÇAKIR, Ruşen ve ÇALMUK, Fehmi (2001). “Recep Tayip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü”. İstanbul: Metis Yayınları.
- ÇAKMAK, Dilek (2008). “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Talat Aydemir Örneği”. *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*. c.1. No: 2. 35-68.

- ÇALMUK, Fehmi (2002). *Aydınların Gözüyle CHP ve Anadolu Solu*. Ankara: Kim Yayınları.
- ÇAM, Esat (1977). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Güray Matbaacılık.
- ÇAVDAR, Tefik (1992). *Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- ÇAVDAR, Tefik (2000). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*. (2. Baskı) Ankara: İmge Yayınevi.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz (1997). *Anayasa Notları*. (1. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- ÇARKOĞLU, Ali (2001). “*Türk Gençliği ve Siyasal Katılım*” *Türk Gençliği ve Katılım*. İstanbul: International Republican Institute
- ÇOTUKSÖKEN, Betül (2006). “*Etik Nedir?*”. Felsefe Söyleşileri III-IV. (Editör: Betül Çotuksöken). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.
- ÇÖLAŞAN, Emin (1984). *12 Eylül Ekonomisinin Perde Arkası*. (3. Baskı) İstanbul: Milliyet Yayınları.
- ÇULPAN, Refik (1980). “*Bürokratik Sistemin Yozlaşması*”. AID, XIII, 2, 34.
- DAVER, Bülent (1968). *Siyasal Bilime Giriş*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- DURAN, Hasan ve AKSU, Ahmet (2009). Türkiye’de Milletvekillerinin Parti Değişirmelerini Tür ve Biçimleri Bağlamında Yeni Türkiye Partisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 24, 141-154.
- DURSUN, Davut (2005). “Siyaset ve Ahlâk: Gerçeklikle İdealin Bağdaşmazlığı Sorunu”. *2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*. Sakarya: Bilge Matbaacılık.
- DUVERGER, Maurice (1992). *Siyasi Partiler*. (Çev: Ergun Özbudun). (3. Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- DUVERGER, Maurice (2004). *Siyaset Sosyolojisi*. (Çev: Şirin Tekeli). İstanbul: Varlık Yayınları.

- EKER, Aytaç (1994). *Maliye Politikası*. Ankara: Takav Matbaası.
- EKEN, Musa ve ŞEN, M. Lütfi (1997). “Yönetimde Yozlaşmaya Karşı Yönetimsel Açıklık”.
Yeni Türkiye Dergisi Yıl: 3, Sayı: 14, 1070-1111.
- EMRE, Cahit (2003). *Yönetim Bilim Yazıları*. Ankara: İmaj Yayıncılık
- ERDİNÇ, Tahsin (1998). *Hukuk Devletinde Siyasette ve Yönetimde Etik (Ahlak)*.
Siyasette ve Yönetimde Etik. Adapazarı: Merkez Matbaacılık, 555-592.
- ERDOĞAN, Mustafa (1992). *Türk Demokrasisinin Doğum Tarihi: 14 Mayıs*. (1. Baskı).
Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa (2001). “Fazilet Partisi’nin Kapatılması Kararı Işığında Türkiye’nin
Anayasa Mahkemesi Sorunu”. *Liberal Düşünce Dergisi*. Sayı 23, 36-40.
- ERGÜN, Turgay (1987, Mart). “Yönetimde Yozlaşma Olgusu Üzerine”. Ankara: *Amme
İdaresi Dergisi*. Cilt: 11. Sayı: 1, 24-30.
- EROĞLU, Cem (1998). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. (3. Baskı). Ankara: İmge
Kitapevi.
- ERTEN, Emre (1996). *Türkiye’de Temsil Anlayışı ve Milletvekillerinin Parti Değiştirmesi*.
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- ERYILMAZ, Bilal (2004). *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*.
İstanbul: Alfa Yayınları.
- FEDAİ, Cemal (2002). “21. Yüzyıla Taşdığımız Sorun: Siyasal Yozlaşma-Teori ve
Türkiye”, www.liberaldt.org.tr/dergiler/ldsai20/2002.htm. Erişim Tarihi: 23
Eylül 2010.
- FENMEN, Nermin (2005, Eylül). *Kurtuluştan 12 Eylül’e Yakın Tarihimize Kısa Bir Bakış*.
Ankara: Odtülüler Bülteni Ekidir.

- GEMALMAZ, Mehmet Semih (1996). “12 Eylül Rejimi”. İstanbul: İletişim Yayınları
CDTA, Cilt: 14, 981-995.
- GENÇKAYA, Ömer Faruk (2002). Devletleşen Partiler-Türkiye’de Siyasi Partilerin
Başlıca Gelir Kaynakları 1983-1998. Ankara: *Anadolu Stratejik Araştırmalar
Vakfı*.
- GENÇOSMAN, Kemal Zeki (1976). *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları*.
İstanbul: ŞDL Yayınları.
- GÖKÇE, Gülise (2007). *Güçlü Zayıf Bağlamında Türkiye*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- GÖRMEZ, Kemal (1997, Nisan). “2000li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen
Sorunlarına Yaklaşımlar: Kamu Yönetiminde Yozlaşma ve Rüşvet”. *TÜGİAD
(Türkiye Genç İşadamları Derneği) Yayını. Gazi Üniversitesi İktisadi İdari
Bilimler Fakültesi Dergisi*,1/99, 13-18.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref ve KİLİ, Suna (1957). *Türk Anayasa Metinleri*. (1. Basım) Ankara
Üniversitesi Siyasal Bilgiler İdari Bilimler Fakültesi, Ankara.
- GRAMSCI, Antonio (1989). *Selections from the Prison Notebooks*. Londra: Lawrenceand
Wishart.
- GULOĞLU, Mahmut (1982). *Demokrasiye Geçiş*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- GÜLER, Birgül A. (2003). “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”. Ankara: Praksis. Sayı: 9,
93-116.
- GÜNEŞ, Turhan (1983). *Araba Devrilmeden Önce*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- GÜRSEL, Seyfettin ve BOZDAĞ, Erhan (2002, Aralık). Karma Seçim Sistemi ve Siyasal
İstikrar İstanbul: *Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD)*, Cilt: 1
Yayın No: 12/326.

- GÜVEN, Sami (1976). “İdare Siyaset İlişkileri ve Personel Yönetimi Açısından Önemi”.
Ankara: *Amme İdaresi Dergisi*, 9/1, 15-56.
- HATIPOĞLU, Atakan (2009, Mayıs 25-26). “Parlamentelerin Etik Davranışlarını Etkileyen Faktörler”. Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri2. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü. 660-673.
- HUNTINGTON, Samuel, Jorge I. Domínguez (1995). *Siyasal Gelişme*. (Çev: Ergun Özbudun) Ankara: Siyasi İlimler Yayınları.
- İLERİ, Ülkü (2009, Ekim). Türkiye’de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri. *Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TÜHİS)*. Ankara: Hermes Ofset Yayın No: 62.
- İLTER, Turan (1977). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- İLTER, Turan (1993). *Türkiye’de Siyasal Yozlaşma Süreci Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık Kitabı*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 373-383.
- İNSEL, Ahmet (2005). “Neo-Liberalizm” Hegemonyanın Yeni Dili. Ankara: Birikim Yayınları İnceleme Dizisi
- İSBİR, Begüm (2008). “TBMM İçtüzüğü’ne Göre Milletvekillerine Uygulanan Disiplin Cezaları”. Ankara: *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. XII, 823-849.
- İZVEREN, Adil (1980). “*Toplumsal Törebilim*” (*Sosyal Ahlak*). Ankara.
- İZTO (1993). *Kamu Bürokrasisi*. İzmir: İzmir Ticaret Odası (İZTO) Yayını.
- KABASAKAL, Mehmet (1991). “*Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*”. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- KALAYCIOĞLU, Yılmaz Esmer (1999). “Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye’de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler”. İstanbul: TESEV.

- KARAGÖZ, Kadir ve KARAGÖZ Murat (2010, Ocak-Mart). Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. Ankara: *Sayıştay Dergisi*. Sayı 76, 1-22.
- KARATEPE, Şükrü (1994, Nisan 14-15). “*Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Ahlâk*”. Politik Yozlaşma ve Şeffaf Yönetim Sempozyumu. İzmir, 80-92.
- KARPAT, Kemal (1967). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- KARAİBRAHİMOĞLU, Sacit (1972). *Demokrasimin Kronolojisi*. Ankara.
- KAPANİ, Münci (1976). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- KAPANİ, Münci (2008). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayın Evi.
- KAYNAK, Mahir (1996). Büyük Sınav. *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 9.
- KILAVUZ, Raci (2003). *Kamu Yönetiminde Etik ve Bir Sorun Alanı Olarak Yozlaşma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (1994). *Siyaset Bilimine Giriş*. (4 . Baskı) Ankara: İmge Kitapevi.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (2000). *Siyaset Bilimine Giriş*. (7. Baskı) Ankara: İmge Yayınevi.
- KİLİ, Suna (2002). *Türk Devrim Tarihi*. (3.Baskı) İstanbul: Kültür Yayınları.
- KOÇAK, Cemil (1986). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938- 1945)*. Ankara.
- KOÇAK, Cemil (2005). *Türkiye Tarihi 4. Cilt Çağdaş Türkiye 1908-1980*. (Edit: Sina Akşin) 8.Basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 127-224.
- KOÇAK, Mustafa (2009). ”*Seçim Sistemleri ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri*”. <http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasayargisi/anyarg23/kocakpdf>. ErişimTarihi: 23 Mart 2009
- KONGAR, Emre (1998). 21.Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı. (1. Baskı) İstanbul: Remzi Kitabevi.

- KÖKTAŞ, Mehmet Emin (1998). “*Toplumsal ve Siyasal Hayatımızda İhmal Edilen Değer: Ahlak*”. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası Yayını.
- KUÇURADI, Ioanna (1996). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- KURT, Süleyman (2002). *Bir Karaoğlan Hikayesi Bülent Ecevit*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- KUTLU, Erol, AYDOĞUŞ, İsmail ve YILDIRIM, Selim (2005). Yolsuzluk ve Dorudan Yabancı Yatırımlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.VII ,s.2
- KUZU, Burhan (2000, Şubat 11-12). “*Neden Başkanlık Sistemi*”. Türkiye’de Siyasal Yapılanma ve Temel Siyasi Sorunlar Sempozyumu. Ankara: Türk Parlamenterler Birliği ve Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV).
- LEBLEBİCİ, Doğan Nadi (2008). Örgüt Kuramının Temelleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. c. 9, s. 1.
- LEWİS, Bernard (1990, Kasım). “*Siyaset*”. (Çeviren: Cengiz Kallek) Bülten, 3-11.
- MARDİN, Şerif (1964). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MERT, Nuray (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- MIZRAK, Nihal Yıldırım ve EROĞLU, Ömer (1997,Mart) “Türkiye’de Ekonomi Yönetiminde Patron Kim?; Ekonomi Siyaset İkilemi”. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 41.

- MUMCU, Ahmet (1969). *Osmanlı Devletinde Rüşvet Özellikle Adli Rüşvet*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- NADİR, Nadi (1999). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- NİŞANCI, Şükrü (2010). “Küresel Sorunlara Çözüm Arayışında “Etik”in Önemi: Diyalog İçin ‘Kant Ahlakı’na Çağrı”. <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/dinkultur/dinkultur6.pdf>. Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2010.
- ODABAŞ, Hakkı (2001). “James M. Buchanan’ın Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Alanındaki Katkılarının Değerlendirilmesi”. İzmir: Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OKTAY, Cemil (1983). *Yükselen Sistemler Karşısında Türk Siyasal Sistemi ve Kamu Bürokrasisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- OKURER, Cahit (1969). *Gerçek Politika*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- ONUR, Sara (2004). *Ekonomiden Karşılıksız Kayıplar*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- ORTAYLI, İlber (1998). ‘Devraldığımız Miras’ Türkiye’de Yönetim Geleneği. (Editörler: Davut Dursun ve Hamza Al) İstanbul: İlke Yayıncılık.
- OZANKAYA, Özer (1996). *Cumhuriyet Çınarı*. Ankara: İmge Yayınevi.
- OZANSOY, Tuğçe (2004). “*Politik Pazarlamada Etik ve Bir Uygulama*”. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZBUDUN, Ergün (1993). *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ÖZBUDUN, Ergun (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- ÖZBUDUN, Ergun (2003). *Türk Anayasa Hukuku*. (7. Baskı). Ankara.

- ÖZBUDUN, Ergun (2005). *Türk Anayasa Hukuku*. (8. Baskı) Ankara: Yetkin Yayınları.
- ÖZCAN, Hüseyin ve YANIK, Murat (2007). *Siyasi Partiler Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- ÖZDAĞ, Ümit (19970). *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- ÖZDEMİR, Hikmet (1991). *Sivil Cumhuriyet*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- ÖZDEMİR, Hikmet (2005). “*Siyasal Tarih (1960-1980) Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980)*”. (Hazırlayan: Sina Akşin) İstanbul: Milliyet Kitaplığı.
- ÖZDEMİR, Hikmet (2007). *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları Seçimleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ÖZDEMİR, Murat (2008). “Kamu Yönetiminde Etik”, Zonguldak: *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7, 179-195.
- ÖZER, Mehmet (2010). *Duru Su Rüyası*. (Anı Roman) İstanbul: Kent Işıkları No:36.
- ÖZKAN, Necati (2004). *Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar*. (2.Baskı) İstanbul: MediaCat Yayınları.
- ÖZKIVRAK, Özlem (2010). “Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 2, No: 1, ISSN: 2146-0817, 33-55.
- ÖZTEKİN, Ali (2007). *Siyaset Bilimine Giriş*. Antalya: Siyasal Kitabevi.
- ÖZTÜRK, Kazım (1969). *Cumhurbaşkanlarının TBMM'nin Açış Nutukları*. Ankara.
- PARS, Verda (2005). *Türkiye'de Siyasal Partileşme Örgütlenme ve İdeolojiler (1950-1960)*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- PAYASLIOĞLU, Arif (1952). *Siyasi Partiler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- PAYASLIOĞLU, Arif (1960-1961). *Türkiye’de Siyasal Partiler*. Ankara: Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- PEHLİVAN, İnyet (1998). *Yönetmel Mesleki ve Örgütsel Etik*. Ankara: Önder Matbaacılık.
- PEHLİVAN, İnyet (1997, Mayıs 7-9). “Yönetimde Etik Sorunu ve Kamu Yöneticisinin Etik davranışları”. 21. Yüzyılda Nasıl Bir Kamu Yönetimi Sempozyumu. Ankara: TODAİE Yayınları.
- PERİNÇEK, Doğu (1968). *Türkiye’de Siyasal Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması Rejimi*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- POLAT, Yüksel (2006). *XV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1973-1977)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- SAFİ, İsmail (2007). *Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- SAM, Rıza (2010). *Siyaset ve Etik: Olan ile Olması Gereken Arasındaki Mesafe*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- SARFATİ, Metin (2009). ‘Ekonomi Politigin İnsanı: “Kim”dir?’. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. Sayı:3, 57-96
- SARIBAY, Ali Yaşar (2001). *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*. Ankara: Alfa Yayınları.
- SARIBAY, Ali Yaşar (1997). *99 Soruda Siyasal Partiler*. Bursa: Radikal.
- SARICA, Murat (1973). *Siyasi Düşünce Tarihi (100 Soruda)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- SAVAŞ, Vural Fuat (1997). *Anayasal İktisat*. (3. Baskı). İstanbul: Avcıol Basım Yayınları.
- SAVAŞ, Vural (1989). *Anayasal İktisat*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

- SENCER, Muzaffer (1971). *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*. İstanbul: Geçiş Yayınları.
- ŞAYLAN, Gencay (1997). “*Toplumsal Değişme, Yönetmel Bozulma ve Yolsuzluk*”. İstanbul: Amme İdaresi Dergisi, AID, VIII, 4, 80-95.
- ŞEN, Mustafa Lütfi (1998). “*Kamu Yönetiminde Yozlaşmanın Önlenmesinde Yönetmel Etik Yaklaşımı*”. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Doktora Tezi.
- TACAR, Pulat (1997). *Siyasetin Finansmanı*. Ankara: Doruk Yayınevi.
- TANÖR, Bülent (2000). *Çağdaş Türkiye (Cilt: 5)*. (3. Baskı) İstanbul: Cem Yayınları.
- TANÖR, Bülent (2002). *Siyasal Tarih (1980-1995) Bugünkü Türkiye*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- TANÖR, Bülent (2005). *Siyasal Tarih (1980-1995) Yakınçağ Türkiye Tarihi (1980-2003)*. (Hazırlayan: Sina Akşin) İstanbul: Milliyet Kitaplığı.
- TANİLLİ, Servet (1982). *Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Say Kitapevi.
- TAŞYÜREK, Muzaffer (1995). *Mustafa Kemal’in Muhalifleri Lozan’a Hayır Diyenler*. İstanbul: İhtar Yayınları.
- TAVAŞ, İbrahim Halil (2005). Meclis Soruşturması. Ankara: TBMM Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi.
- TEKEL, İlhan ve Gencay ŞAYLAN (1974, 3Eylül). Rüşvet Kuram, *Amme İdaresi Dergisi*. VII, 92-113.
- TEPE, Harun (1998). “Yüzyılımızın Dönemecinde Etikten Beklenenler ve Etiğin Durumu”. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: 15, Sayı: 2.

- TEPE, Harun (2008, 17-19 Aralık). “Değer ve Anlam: Değerler Anlamlar Mıdır?”. ODTÜ Felsefe Bölümünce Düzenlenen Anlam Kongresi, Anlam ve Değer Panelinde Yapılan Konuşmanın Metnidir.
- TEZİÇ, Erdoğan (1976). “100 Soruda Siyasi Partiler Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler”. Ankara: Gerçek Yayınevi.
- TEZİÇ, Erdoğan (1998). *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)*. (5. Baskı) İstanbul: Beta Yayınları.
- TİMUR, Taner (1991). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TOKER, Metin (1998). “Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950 ‘Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973’”. (4. Baskı) Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TORTOP, Nuri (1994). *Personel Yönetimi*. Ankara: Yargı Yayınları.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1952). *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- TUNAYA, TarıkZafer (1960). *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1982). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*. İstanbul. Araştırma Eğitim Ekin Yayınları.
- TUNÇAY, Mete (1985). “Dörtlü Takririn Tam Metni”. *Tarih ve Toplum Dergisi*, No:58, 15-18.
- TUNÇAY, Mete (1989a). *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. Cilt:8, 2019-2024.
- TUNÇAY, Mete (1989b). “Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)”. İstanbul: Cem Yayınları.

- TURHAN, Mehmet (2001). “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları”. *Liberal Düşünce*, Yıl:6, Sayı: 22, Bahar, 10-29.
- TÜRK, Hakan (2005, Ekim). *Susurluk Labirenti*. (2. Baskı) Araştırma Yayın Dizisi Yayın Akademi, No: 34.
- TÜRKÖNE, Mümtazer (2005). *Siyaset*. (2.Baskı) Ankara: Lotus Yayıncılık.
- TÜZÜN, Sezgin ve ERDER, Nejat (2005). *Türkiye’de Seçmen Eğiliminde Yeni Açılımlar 1994-2004*. İstanbul: TÜSES Yayınları.
- UNAT ABADAN, Nermin (1983). *Siyaset Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- USTA, Aydın (2010, Eylül). *Kamu Görevlisinin Etik Amaç ve Ahlaki Yükümlülüğüne Yönelik Bir Değerlendirme*. *Türk İdare Dergisi* . Sayı: 468, 159 -181.
- UYAR, Hakkı (1995, Haziran). “Tarihe Nasıl Bakmak? Türk Devrimi, İkinci Grup ve Hüseyin Avni Ulaş Örneği”. *Toplumsal Tarih*. Sayı: 18, 58-64.
- UYAR, Hakkı (1999). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- YALANSIZ, Nedim (2004). *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*. Büke Yayın Araştırma Kitapları.
- YALÇINDAĞ, Selçuk (1992). *Yerel Yönetimlerde Yeniden Düzenleme*". *Çağdaş Yerel Yönetimler*. Cilt: 1, Sayı: 4.
- YANIK, Murat (2002). *Parti İçi Demokrasi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- YANIK, Murat (2003, Haziran). *Parti Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları*, AÜEHFD, Cilt: VII, Sayı: 1-2, 271-282.
- YAYLA, Atilla (1993 Ekim). “Yolsuzluklar Nereye Kadar?”. *Hak-İş Dergisi*. Sayı: 25, 20-23.

- YAYLA, Atilla (2004). *Siyaset Teorisine Giriş*. (4.Baskı) Ankara: Siyasal Kitapevi.
- YAYLA, Yıldızhan (1995). “Türkiye İdaresinin Yeniden Yapılanması Üzerine Bazı Gözlemler”. Ankara: *Yeni Türkiye Dergisi*. Cilt: IV, 116-123.
- YAYMAN, Hüseyin (2009, Şubat). *22 Temmuzdan 29 Mart’a Siyasal Partiler Değişim ve Süreklilik Ekseninde MHP*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- YEŞİL, Ahmet (1988). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: Mas Matbaacılık.
- YILDIRIM, Sunay (2010, Ocak). Türkiye’de Fon Sistemi ve Uygulaması. *Hazine Dergisi*, Sayı: 5, 57-65.
- YILDIZ, Nuran (2002). *Liderler İmajlar Medya*. (1. Baskı) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- YILDIZ, Ertan (2006). *XIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1965-1969)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi.
- YILDIZ, Selma (1989). *Tek Parti Döneminde 1923-1938 Yılları Arasında CHP İçindeki Hizipleşmeler*. Bursa: Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- YILMAZ, Kamil (2003). “Enflasyonun Ekonomi Politik Analizi, Denetlenemeyen Siyasi Elitler”, *Görüş Dergisi*, Sayı: 54, 62-69.
- YÜCE, Mustafa Serhan (2006). *Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859-2006)*. Ankara: Alfa Basımevi.
- YÜCEKÖK, Ahmet (1987). *Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- ZABCI, Filiz (2002, Kasım). *Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak mı, Zengini Yoksuldan Korumak mı?* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, No: 51.

ZÜRCHER, Ericjan (2005). *Modernleşen Türkiye'ni Tarihi*. 19. Baskı (Çev: Yasemin Soner Gönen) İstanbul: İletişim Yayınları.

3628 Sayılı “*Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu*”
[http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspix?MevzuatKod=1.5.3628&source](http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspix?MevzuatKod=1.5.3628&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0)
 XmlSearch=&MevzuatIliski=0 Erişim Tarihi: 15.02.2010.

5237 Sayılı “Türk Ceza Kanunu” <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>. Erişim Tarihi: 20.02.2010.

E. 1988/39, K. 1989/29, Karar Tarihi: 6.7.1989, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*. Sayı: 26, 23-29.

YILMAZ, Ahmet Mesut ve GÜNEŞ, Taner Kararı, Esas Sayısı: 2004/2 (Yüce Divan) Karar Sayısı: 2006/3, Karar Günü: 23.06.2006.

30 Haziran 1954 ve 6429 Sayılı Kırşehir Vilayetine Kaldırılmasına ve Nevşehir Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun. Resmi Gazete. 7 Temmuz 1954. Sayı: 8748.

14 Haziran 1954'nün ve C418 Sayılı Malatya Vilayetine Dahil Adıyaman (Adıyaman) Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulması Hakkında Kanun. Resmi Gazete, 22 Haziran 1954, Sayı: 8735.

Demokrasi Konuları, *A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Elektronik Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, Mart 2004.

Devlet Denetleme Kurulu (1996). “*Yolsuzluklarla Mücadeleye Yardımcı Olmak Maksadıyla Gerekli Tedbirlere İlişkin İnceleme Raporu*”. Ankara: Başbakanlık.

Ekonomik Forum Dergisi. (2001, Mayıs 1). Yıl: 8, Sayı: 5, 37.

Kamu Yönetimi Sözlüğü (1998). *Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE)*.

“TBMM'de Adeta Çatışma Ortamı Var “, (09 Kasım 2010). *Milliyet Gazetesi*, 10.

"İsmet Paşa Darbeyi İstemedi", Prof. Dr. Mete Tunçay. *www.radikal.com.tr*. Erişim Tarihi: 02.08.2010.

Türk Dil Kurumu (1992). *Türkçe Sözlük*. İstanbul, Cilt: 2.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Milli_Kalk%C4%B1nma_Partisi, Erişim Tarihi: 27.02.2010.

<http://tdk.org.tr/TR/Genel/Sozbul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA&Kelime=Koalisyonhükûmeti&Eskisoz=Koalisyon&Geridonidon=2>. Erişim Tarihi: 21.07.2010.

<http://www.ku.edu.tr/ku/images/EAF/ek231008.pdf>. Erişim Tarihi: 16.11.2009.

<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=siyaset&ayn=tamannsiklopedi.com/doga-ve-yasam/siyasal-partilerin-dogusu/pdf.html>, Erişim Tarihi:02.11.2008.

<http://www.kontder.org.tr/TR/Icerik.ASP?ID=427> Erişim Tarihi: 04.04.2010.

<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=,309082>. Erişim Tarihi: 4.11.2009.

<http://www.ku.edu.tr/ku/images/EAF/ek231008.pdf>. Erişim Tarihi: 5.11.2010.

www.bilkent.edu.tr/~genckaya/GORUS.pdf. Erişim Tarihi: 15.06.2008.

<http://www.tesav.org.tr/siyasipartiler.htm>. Erişim Tarihi: 04.04.2010.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Halk%C3%A7%C4%B1Parti>. Erişim Tarihi: 01.10.2009.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/298/2768.pdf>. Erişim Tarihi: 01.11.2009.

<http://www.tesav.org.tr/1991.htm>. Erişim Tarihi: 01.11.2009.

<http://www.hasantahsinfendoglu.com/sde/PARTI%20KAPATMA,%20HADEP%20VE%20AIHM.pdf>. Erişim Tarihi: 10.01.2010.

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-4837-34-sloganini-sec-one-gec.html>. Erişim Tarihi: 11.01.2010.

<http://secim.iha.com.tr/Bolgeler.aspx?il=0&ilce=0&belde=0&parti=0&skod=1060&stip=7&s=27Mart1994BelediyeSeçimi>. Erişim Tarihi: 15.02.2010

www.radikal.com.tr/haber.php%3Fhaberno%3D219434+24+Nisan+2007+radikal+sezerli+7+. Erişim Tarihi: 02.04.2010.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/300/2814.pdf>. Erişim Tarihi: 15.02.2010

http://tr.wikipedia.org/wiki/1995_T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7imleri. Erişim Tarihi: 15.02.2010.

http://www.mhhp.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=121&Itemid=77&limitstart=1Erişim Tarihi: 15.02.2010.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Susurlukkazası%C4%B1>. Erişim Tarihi: 16.02.2010.

<http://yenisafak.com.tr/diziler/tasfiye/tasfiye02.html>. Erişim Tarihi: 16.02.2010.

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&Date=&ArticleID=968810> Erişim Tarihi:20.02.2010.

<http://www.yerelisyaset.com/pdf/aralik2007/6.pdf>. Erişim Tarihi: 15.12.2009.

<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=552426>. Erişim Tarihi: 23.04.2009.

https://alex2610ps.appspot.com/tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_Halk_Partisi/ Erişim Tarihi: 23.04.2009.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet%C3%A7i_G%C3%BCven_Partisi. Erişim Tarihi: 23.04.2009.

<http://yenisafak.com.tr/diziler/tasfiye/tasfiye07.html>. Erişim Tarihi: 28.04.2009.

<http://www.gazeteciler.com/kitaplik/darbeli-kalemlerdarbelerden-sonra-ne-demisti-21851.html>. Erişim Tarihi: 01.09.2010.

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/ozucetin_yasar.pdf. Erişim Tarihi:

15.04.2010.

www.semaverdergisi.com/Bir-devrin-kronolojisi-28-Subat-Sureci.pdf. Erişim Tarihi:

26.04.2010.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Susurluk_kazas%C4%B1. Erişim Tarihi: 15.04.2010.

<http://www.devmadensen.org/yayin/haziran/haziran.pdf>. Erişim Tarihi: 09.12.2010.

<http://www.gazeteci.tv/turkiye-rusvet-batagina-saplandi-99090h.htm>. Erişim Tarihi:

09.12.2010

<http://www.vergiportali.com/doc/YolsuzlukEndeksi.pdf>. Erişim Tarihi: 23.04.2010.

<http://www.turkishjournal.com/i.php?newsid=1513>. Erişim Tarihi: 26.12.2010.

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/02yilmaztaner_05_02.pdf. Erişim Tarihi: 27.05.2009.

<http://turkish.turkey.usembassy.gov/media/pdf/anayasallasma.pdf>. Erişim Tarihi: 23.04.20

09.

<http://www.alicoskun.com.tr/images/yolsuzlugunenederiveonlenmesihakkindatesbitlr.pdf>

Erişim Tarihi: 11.04.2009.

http://www.globalpoliticeconomy.com/art_corruption.html. Erişim Tarihi: 24.04.2010.

[http://216.239.59.104/search?q=cache:h82DSGd0JRwJ:www.sosyalhizmetuzmani.org/etik.doc+%22Etik+%C4%B0lkeler%22&hl=tr&ct=clnk&cd=342&gl=tr&lr=langtr,](http://216.239.59.104/search?q=cache:h82DSGd0JRwJ:www.sosyalhizmetuzmani.org/etik.doc+%22Etik+%C4%B0lkeler%22&hl=tr&ct=clnk&cd=342&gl=tr&lr=langtr)

Sosyal Hizmet Uzmanı Turgay ÇAVUŞOĞLU. Erişim Tarihi: 26.04.2009.

<http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/dinkultur/dinkultur6.pdf>. Erişim Tarihi: 23.05.2010.

<http://www.sgk.gov.tr/sgkshared/dokuman/etikrehberi.pdf>. Erişim Tarihi: 13.04. 2010.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Etik>. Erişim Tarihi: 12.10.2010.

<http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=7750>. Erişim Tarihi: 22.11.2010.

<http://www.belgeseltv.org/genel-kategori/adnan-menderes-belgeseli-2.html>. Erişim Tarihi:

23.10.2010.

